การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

พระนุชา เตชปณฺโญ (วรรณพงษ์)

๖๔๒๐๘๕๐๑๑๒๐๐๔

๑๒๕ หน้า (๕ เล่ม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๖

การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

พระนุชา เตชปณฺโญ (วรรณพงษ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๖

SANGHA ADMINISTRATION OF PHRAKHRU SOPHONKITTISARN (SEKSAN KITTISARO) BASED ON BRAHMAVIHARA-DHAMMA

PHRA NUCHA TECHAPANYO (WANNAPHONG)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHIST STUDIES
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
2023

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	**การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)**
ชื่อนักศึกษา	:	**พระนุชา เตชปญฺโญ (วรรณพงษ์)**
ชื่อปริญญา	:	**ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสน์ศึกษา**
ปีพุทธศักราช	:	**๒๕๖๖**
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	:	**พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร, ดร.**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย .....

(พระสุทธิสารเมธี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
ประธานกรรมการ .....

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษา) .....

(พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร, ดร.)

กรรมการ .....

(พระครูปริยัติสาทร, ดร.)

กรรมการ .....

(พระมหาพงศ์ทราทิตย์ สุธีโร, ดร.)

กรรมการ .....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. หอมหวล บัวระภา)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Topic	:	Sangha Administration of Phrakhrusophonkittisarn (Seksan Kittisaro) Based on Brahmavihara-Dhamma
Student's Name	:	Phra Nucha Techapanyo (Wannaphong)
Degree Sought	:	Master of Arts
Program	:	Buddhist Studies
Anno Domini	:	2023
Advisor	:	Phramaha Vichian Dhammavajiro, Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master Degree of Arts (Buddhist Studies)

Dean of the Graduate School .....
(Phrasutthisanmethi, Asst. Prof. Dr.)

Thesis Committee:

Chairman .....
(Phrasrivinayaphon, Dr.)

Member (Advisor) .....
(Phramaha Vichian Dhammavajiro, Dr.)

Member .....
(Prakhrupariyatisathorn, Dr.)

Member .....
(Phramaha Pongtaratid Sutheero, Dr.)

Member .....
(Asst. Prof. Dr. Homhuan Buarabha)

Copyright of the Graduate School, Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	**การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)**
ชื่อนักศึกษา	:	**พระนุชา เตชปญฺโญ (วรรณพงษ์)**
ชื่อปริญญา	:	**ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสน์ศึกษา**
ปีพุทธศักราช	:	**๒๕๖๖**
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	:	**พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร, ดร.**

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ๒) เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ๓) เพื่อศึกษาการพัฒนาการ การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ด้วยการวิเคราะห์และอธิบายแบบเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า

การปกครองของคณะสงฆ์ในอดีต ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ยังปกครองแบบกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงตรากฎหมายคณะสงฆ์เป็นครั้งแรกรวม ๑๐ ฉบับ การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันเป็นการปกครองตามกฎของมหาเถรสมาคม ซึ่งได้วางกฎมหาเถรสมาคมว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไว้เป็นลำดับขั้นการปกครองและการปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้นมีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น เช่น คณะธรรมยุตมีเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตปกครอง ส่วนคณะมหานิกายแบ่งการปกครองออกเป็น ๔ หน คือ เจ้าคณะใหญ่หนหลวง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค

การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอชุมแพ – ภูผาม่าน (ฝ่ายธรรมยุตนิกาย) ซึ่งมีเขตปกครอง อยู่ ๓ ตำบล ๑๕ วัด ๒๗ สำนักสงฆ์ มีหน้าที่ปกครองและดูแลความประพฤติของ พระภิกษุ สามเณร ไวยาวัจกร ให้อยู่ในกฎมหาเถรสมาคมและพระธรรมวินัย มีการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารในการปกครองคณะสงฆ์ คือ ๑) มีเมตตา ๒) มีกรุณา ๓) มีมุทิตา ๔) มีอุเบกขา โดยการตั้งกองทุนสนับสนุนการศึกษาของพระภิกษุสามเณร กองทุนสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณร ตลอดถึงมอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในเขตอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน

ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร จากการสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการ และพระลูกวัด มีความเห็นไปในทางเดียวกันว่า การปกครองคณะสงฆ์โดยการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารเข้ามาในการปกครอง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อพระภิกษุสามเณรนั้น จากปกติ คือ ใช้พระวินัยและกฎมหาเถรสมาคม แต่ได้เสริมการประยุกต์หลักพรหมวิหาร มีการจัดตั้งกองทุนทางการศึกษา กองทุนสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร มอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในเขตอำเภอชุมแพ เป็นสิ่งที่ดีต่อคณะสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน อย่างมาก พระภิกษุและสามเณร ต่างก็มีความพอใจและเคารพในการปกครองของพระครูโสภณกิตติสาร โดยที่เมื่อก่อนยังไม่มีพระสังฆาธิการในเขตปกครองของอำเภอเมืองชุมแพกระทำมาก่อนเลย

คำสำคัญ: การปกครองคณะสงฆ์, พรหมวิหาร, พระครูโสภณกิตติสาร

ABSTRACT

Thesis Topic	:	**Sangha Administration of Phrakhru Sophonkittisarn (Seksan Kittisaro) Based on Brahmavihara-Dhamma**
Student's Name	:	**Phra Nucha Techapanyo (Wannaphong)**
Degree Sought	:	**Master of Arts**
Program	:	**Buddhist Studies**
Anno Domini	:	**2023**
Advisor	:	**Phramaha Vichian Dhammavajiro, Dr.**

The objectives of the research were 1) To study the administration of the Thai Sangha in the past to the present 2) To study the administration of the Sangha according to Brahma Viharn 4 of Phra Khru Sophon Kittisarn (Seksan Kittisaro) 3) To study development The Sangha Administration according to Brahma Viharn 4 of Phrakru Sophon Kittisarn (Seksan) It is a quantitative study with descriptive analysis and explanation.

The results of this research revealed that

Past rule of the clergy Since the Rattanakosin period also governed by Ayutthaya and Thonburi His Majesty King BuddhaYodfa Chulalok the Great, enacted the Sangha Law for the first time, a total of 10 editions, the current monastic regime Governed by the rules of the Sangha Synod which has laid down the Sangha Sangha Rules on the Sangha Administration as a hierarchy of governance and governance of the Sangha of all parts and levels, There are Mahanikaya monks and Dhammayut monks to rule the temple and monks and novices in that sect, for example, in the Dhammayut group there is a great monk Thammayut to rule. As for the Maha Nikaya, the administration is divided into 4 divisions, namely, the Great Patriarch Non Luang, Great Northern Primate eastern great primate Southern Primate. The Sangha Administration Regulations are divided into two parts: central and provincial.

The administration of the Sangha of Phrakhru Sophon Kittisarn (Seksan Kittisaro) Phrakhru Sophonkittisarn (Seksan Kittisaro) is the Dean of Chum Phae District. (Thammayut Sect), which has 3 sub-districts, 15 temples, 27 monasteries, duties and roles of Phra Kru Sophon Kittisarn It is responsible for governing and supervising the behavior of monks, novices, Vaiya Wachakorn, to be in the rules of

the Sangha Sangha Association and the Discipline He applied the principles of Brahma Viharn in governing his Sangha, i.e. 1) compassion, 2) kindness, 3) compassion, 4) equanimity, in governing his Sangha, By setting up a fund to support the education of monks and novices, the monks and novices welfare fund, as well as granting scholarships to youth in Mueang Chum Phae District.

The development of the administration of Luang Pho Phra Kru Sophon Kittisarn, He strengthened the rule of the Sangha by applying Brahma Vihara into his administration. To build a good relationship with the monks and novices in your jurisdiction. From normal, it uses the discipline and the Sangha Sangha Rules. He added it by applying Brahma Viharn principles. To create a good relationship in government to make it easier to govern the clergy in the administrative district of Chum Phae District. An educational fund was established. Monks and Novices Welfare Fund Giving scholarships to youth in Mueang Chum Phae District where in the past there was no monk in the administrative area of Mueang Chum Phae District before.

Keywords: Sangha administration, Brahma Viharn, Phrakrusophonkittisarn

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ก็ด้วยได้รับการสนับสนุน และการช่วยเหลือจากหลายฝ่าย

เบื้องต้น ขอขอบพระคุณ พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พระครูปริยัติสาทร, ดร. และพระมหาพงศ์ทราทิตย์ สุธีโร, ดร. อาจารย์ประจำวิชา ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้ผู้วิจัยด้วยความเอื้อเฟื้อและเมตตา ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ และหลักการเขียนวิทยานิพนธ์ ตลอดคอยตรวจทานแก้ไข ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

กราบพระขอบคุณ พระศรีวินยาภรณ์, ดร. ประธานกรรมการสอบ และขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์หอมหวล บัวระภา ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่เมตตาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ และหลักการเขียนวิทยานิพนธ์ ตลอดคอยตรวจทานแก้ไข ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณ นักศึกษาปริญญาโท รุ่นที่ ๑ ทุกท่านที่ให้ความเอื้อเฟื้อและเมตตาแก่ผู้วิจัยในการศึกษาปริญญาโท ให้ความเมตตากับผู้วิจัยในการศึกษา จนสามารถได้ทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนสำเร็จ ขอขอบคุณทุก ๆ ท่านเป็นอย่างยิ่ง ด้วยความจริงใจ

บุญกุศลใดที่เกิดขึ้นจากความดีงามของงานวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาแด่แม่ผู้เป็นแบบอย่างให้กับชีวิตอย่างเสมอต้นเสมอปลายตามเท่าถึงปัจจุบัน อีกทั้งความดีส่วนนี้ขออุทิศให้แก่คุณพ่อ คุณแม่ผู้มีแต่เมตตาตลอดมา

ขอท่านผู้มีส่วนใด ๆ ก็ตามที่ทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วง ไม่ว่าโดยตรง หรือโดยอ้อม จงได้รับความขอบคุณอย่างยิ่ง ด้วยความจริงใจ

พระนุชา เตชปญฺโญ (วรรณพงษ์)

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา /เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ วิ.ป.(ไทย) ๘/๓๖๖/๕๕๑ หมายถึง วินัยปิฎก ปริวาร ภาษาไทย เล่มที่ ๘ ข้อ ๓๖๖ หน้า ๕๕๑ ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

เล่ม	**คำย่อ**		**ชื่อคัมภีร์**		
๔-๕	วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

๑๐	ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	สํ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	องฺ.ปญฺจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... **จ**

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... **ช**

กิตติกรรมประกาศ ..... **ฌ**

สารบัญคำย่อ ..... **ญ**

สารบัญ ..... **ฎ**

สารบัญตาราง ..... **ฑ**

สารบัญภาพ ..... **ฒ**

บทที่ ๑ บทนำ **๑**

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ๑

๑.๒ คำถามในการวิจัย ๕

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย ๕

๑.๔ ขอบเขตในการวิจัย ๕

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย ๖

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย ๗

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย ๘

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย ๘

บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง **๑๐**

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ ๑๐

๒.๑.๑ ความหมายของการปกครอง ๑๔

๒.๒ การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย ๑๗

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับหลักพรหมวิหาร ๔ ..... ๒๙

๒.๔ แนวคิดการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์ไทย ๓๔

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๓๘

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ ๓๘

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการปกครองโดยการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ..... ๔๘

๒.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครอง ๕๐

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย ๕๔

๓.๑ รูปแบบการวิจัย ๕๔
๓.๒ พื้นที่การวิจัย ๕๔
๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย ๕๔
๓.๔ เครื่องมือในการวิจัย ๕๕
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล ๕๖
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล ๕๗
๓.๗ พื้นที่การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ๕๗

บทที่ ๔ ผลการศึกษาข้อมูล ๕๙

๔.๑ การปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ๕๙
๔.๒ การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ๖๑
๔.๓ การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ๖๙
๔.๔ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย ๗๔

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ๗๕

๕.๑ สรุปผลการวิจัย ๗๕
๕.๑.๑ สรุปผลการวิจัยด้านการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ... ๗๕
๕.๑.๒ สรุปผลการวิจัยด้านการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ๗๖
๕.๑.๓ สรุปผลการวิจัยด้านการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ๗๗
๕.๒ อภิปรายผล ๗๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ ๘๐

บรรณานุกรม ๘๑

ภาคผนวก ๘๔

ภาคผนวก ก หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูล ๘๕

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ภาคผนวก ข ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๘๗
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย..... ๘๙
ภาคผนวก ง ภาพประกอบการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม..... ๙๕

ประวัติผู้วิจัย..... ๑๑๐

สารบัญตาราง

ตารางที่ **หน้า**

๑.๑ ผู้ให้ข้อมูลหลักและกลุ่มเป้าหมาย ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ พระสังฆาธิการในระดับต่าง ๆ และพระภิกษุในเขตปกครองอำเภอชุมแพ – ภูผาม่าน (ธรรมยุต) จังหวัดขอนแก่น ๖

๑.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลักและกลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยได้กำหนดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ (ผู้นำชุมชน) อำเภอชุมแพ อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น ๗

สารบัญแผนภาพ

ภาพที่		หน้า
๒.๑	โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ปัจจุบัน.....	๒๕

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย โดยมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นพระธรรมราชาแห่งหมู่สงฆ์ และพระองค์ได้ทรงตั้งพระอัครสาวกขวาซ้าย และตั้งเอตทัคคะในทางนั้น ๆ พระองค์ยังได้ตรัสไว้อีกว่า พระองค์เองกับพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะผู้เป็นพระอัครสาวกขวาซ้ายเป็นผู้บริหารคณะสงฆ์ เพราะว่าเมื่อเป็นคณะสงฆ์ขึ้นแล้ว ก็จำเป็นต้องมีการบริหาร พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงจัดตั้งผู้บริหารตั้งต้นแต่พระอัครสาวกดังกล่าว ตลอดถึงพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ช่วยพระองค์ พระองค์เองก็ทรงปกครองคณะสงฆ์ในฐานะทรงเป็นศาสดา และแม้เมื่อจะเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานก็ยังได้ทรงมอบหมายตั้งให้พระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงแสดงแล้วบัญญัติแล้วเป็นศาสดาแทนพระองค์ เพราะฉะนั้น เราทั้งหลายในบัดนี้จึงสมควรที่จะเคารพหนักแน่นในพระธรรมวินัยในฐานะเป็นพระศาสดา และเป็นปฏิบัติปูชนียฐานอันสูงสุดของคณะสงฆ์ พระธรรมวินัยนั้นย่อมต้องอยู่ในบุคคลผู้ทรงธรรมวินัยจึงเป็นหน้าที่ของเราทั้งหลายที่ จะต้องช่วยกันทรงรักษาพระธรรมวินัยปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และพระวินัยนั้นเป็นกฎหมายสูงสุดของคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย[๑]

เมื่อมีพระภิกษุเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจำนวนมากขึ้น และยังเป็นปุถุชนอยู่ อีกทั้งพระพุทธเจ้าก็ยังไม่บัญญัติพระวินัย ได้มีพระภิกษุบางรูปได้กระทำอกุศลขึ้น คือพระสุทินได้เสพเมถุนธรรมกับภรรยาเก่าของท่าน เพราะทนต่อการรบเร้าของมารดาไม่ได้ ความทราบถึงพระพุทธองค์ พระองค์จึงตรัสถามพระสุทิน พระสุทินยอมรับว่า เสพเมถุนธรรมกับภรรยาเก่าจริง พระพุทธเจ้าจึงเรียกประชุมสงฆ์ ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นในพระพุทธศาสนาว่า ก็ภิกษุใดเสพเมถุนธรรมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ก็สิกขาบทนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยประการฉะนี้[๒] เป็นครั้งแรกที่พระพุทธเจ้าใช้พระวินัยปกครองคณะสงฆ์ เมื่อสมัยครั้งพุทธกาล เมื่อเริ่มแรกของพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าใช้พระธรรมปกครองคณะสงฆ์ ต่อมาเมื่อมีพระภิกษุเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามากขึ้น และพระภิกษุได้กระทำผิดศีลธรรมอันดีงาม พระพุทธเจ้าได้บัญญัติสิกขาบท หรือพระวินัยมาใช้ปกครองคณะสงฆ์ เมื่อสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธเจ้าใช้พระธรรมและวินัยปกครองคณะสงฆ์ เริ่มแรกพระพุทธองค์ใช้หลักธรรมในการปกครองคณะสงฆ์ไม่ได้ใช้พระวินัยในการ

---

[๑]สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, *พระธรรมเทศนาทั่วไป และพระวรธรรมคติ*, (กรุงเทพมหานคร : หจก. โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๔-๒๕๕.

[๒]วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๗-๒๑/๓๘๗-๓๙๔.

ปกครองคณะสงฆ์ เมื่อพุทธศาสนาเกิดขึ้นครั้งแรก มีพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ๖๐ องค์ พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอรหันต์ทั้ง ๖๐ องค์ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้ไปทางเดียวกัน ๒ รูป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงแสดงธรรม งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในจักษุน้อยมีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมเสีย ผู้รู้ทั่วถึงซึ่งธรรมยังจักมี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม[๓] ต่อมาเมื่อมีพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น เพื่อความดำรงค์อยู่ได้นานแห่งพรหมจรรย์ ท่านพระสารีบุตรเถระ จึงกราบทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท พระพุทธองค์ทรงตรัสห้ามท่านพระสารีบุตรว่า อย่าเลยสารีบุตรยังไม่ถึงกาล เมื่ออาสวะเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์แล้ว เราตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบทเอง

นอกจากนี้ พระสงฆ์นั้นมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ๓ ฉบับ คือฉบับที่ ๑ ได้แก่ พระธรรมวินัยฉบับที่ ๒ ได้แก่ กฎหมายบ้านเมือง พร้อมทั้งกฎระเบียบทั้งหลายของคณะสงฆ์ที่ออกตามพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง และฉบับที่ ๓ ได้แก่ จารีตประเพณี บรรดากฎหมายหลัก ทั้ง ๓ เหล่านี้ได้มีอยู่อย่างพร้อมมูลบริบูรณ์ จึงขอให้เข้าใจในกฎหมายทั้ง ๓ ฉบับ และต้องปฏิบัติ สำหรับหลักพระธรรมวินัยอันเกี่ยวกับการบริหารปกครองหมู่คณะนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงไว้เป็นอย่างดียิ่ง ที่เป็นหลักพระธรรมวินัยโดยตรงก็ตาม ที่ได้ปรากฏอยู่แล้วในวินัยมุข เล่ม ๓ เป็นหลักปกครองตามพระธรรมวินัยโดยตรง ซึ่งยังใช้อยู่และนอกจากนี้ก็ยังได้ทรงประทานพระพุทธโอวาทไว้อีก เช่น หลักธรรมในสารานียธรรมสูตร ในอปริหานิยธรรมสูตรและในพรหมวิหารสูตร เป็นต้น อันเป็นหลักปฏิบัติสำหรับที่จะให้เกิดความเคารพรัก ความไม่วิวาท ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นไปเพื่อความเจริญของหมู่คณะไม่ใช่เป็นไปเพื่อความเสื่อมจึงขอให้ทุกท่านได้ศึกษาปฏิบัติอิงหลักเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง จึงขอให้บรรดาเจ้าคณะปกครองทั้งหลายได้ร่วมกันช่วยบริหารการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามแนวดังที่กล่าวมานี้ ก็จะได้ชื่อว่าช่วยกันรักษาพัฒนาคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา[๔]

และที่สำคัญคณะสงฆ์ผู้บริหารพระศาสนาในระดับต่าง ๆ มีภาระหน้าที่ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ต้องตั้งอยู่ในพรหมวิหาร ๔ ได้ชื่อว่าเป็นนักปกครอง นักบริหาร และเป็นนักพัฒนาที่ดี อีกทั้งจะช่วยดำรงพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นพัฒนาสถาพรในประเทศไทย ตลอดถึงในโลก และในปัจจุบันนี้ก็เป็นที่ปรากฏแก่ชาวโลกแล้วว่าพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่ในประเทศไทยนี้ได้ตั้งอยู่อย่างสมบูรณ์ยิ่งกว่า

---

[๓]สำ.ส. (ไทย) ๒๕/๔๒๘/๑๓.

[๔]สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, แถลงการณ์เบื้องต้นแห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๔), หน้า ๕๓. อ้างถึงใน พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ (แย้มชุ่ม), “การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหารธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม)”, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

ในประเทศทั้งหลายในโลก อันเป็นชื่อเสียงที่นับเป็น เกียรติอย่างยิ่งแก่ประเทศไทยและคณะสงฆ์ แสดงว่าคณะสงฆ์ พุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งหลาย ได้ร่วมกันรักษาและคุ้มครองพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างดี จึงขอให้เราทั้งหลายในบัดนี้ได้รับรักษา และพัฒนาต่อไป[๕] ดังพระราชดำรัสแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ตรัสไว้ว่า “พระพุทธศาสนานั้น แม้ปัจจุบันนี้จะมีหลายนิกาย แต่ก็คงยึดหลักธรรมอันเป็นแก่นแท้อย่างเดียวกัน คือ ถือว่าธรรมทั้งหลายทั้งสิ้นเกิดแต่เหตุ เมื่อมีเหตุก็ต้องมีผล ไม่มีสิ่งใดที่อยู่เหนือเหตุและผล นอกจากนั้นยังต่างถือว่าหลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา การสงเคราะห์เกื้อหนุนกัน เป็นกรณียกิจสำคัญในการจรรโลงความสงบสุขของโลกอย่างแท้จริง”[๖]

การปกครองคณะสงฆ์ จึงถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญเพราะถ้ามีระบบปกครองดี ศาสนาก็มีความเจริญมั่นคง การปกครองหรือการบริหารที่ดีนั้น จะต้องมีรูปแบบและวิธีการจัดการหรือมีแนวคิดซึ่งขึ้นอยู่กับการแบ่งงานมอบอำนาจกระจายงานให้ผู้อยู่ฝ่ายบริหาร ระดับต่างๆ รับผิดชอบตามความรู้ความสามารถของตน และพัฒนาการในด้านต่าง ๆ เพราะการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบันนี้ มีอำนาจรัฐและจารีตประเพณีเข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นต้องอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเกณฑ์จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ การปกครอง คณะสงฆ์[๗] ตามพระราชบัญญัติสงฆ์ ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) ๒๕๓๕ เป็นภาระหน้าที่โดยตรงของพระสังฆาธิการที่มีความสำคัญต่อพระศาสนาอย่างยิ่ง จึงถือว่าเป็นหัวใจหลักในงานปกครองคณะสงฆ์ ๖ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านการศึกษา ๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔) ด้านการเผยแผ่ ๕) ด้านสาธารณูปการ และ ๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎระเบียบ มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ มติ พระบัญชาสมเด็จ พระสังฆราชหรือคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน การระงับอธิกรณ์ การวินิจฉัย การลงนิคหกรรม การวินิจฉัย ข้ออุทธรณ์ต่าง ๆ ตลอดถึงการแต่งตั้งถอดถอนเจ้าคณะพระสังฆาธิการ ควบคุมดูแลให้ไปตามข้อวัตรปฏิบัติของจริยาพระสังฆาธิการ และสถาบันคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ตระหนักถึงความสำคัญในระบบการปกครองคณะสงฆ์ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ วิทยาการด้านการบริหารและการจัดการก้าวหน้าไปมากคณะสงฆ์ควรจะได้ใช้วิทยาการเหล่านั้น มาช่วยเสริมการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ กิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจอาศัยการบริหาร แบบราชการของฝ่ายบ้านเมือง กิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจอาศัยการบริหารที่คล่องตัวแบบ ภาคเอกชน และกิจการบางอย่างต้องบริหารตามหลักพระธรรมวินัย

---

[๕]สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโน), ดูรายละเอียดใน เพิ่มศักดิ์ เพิ่มพูน, *กฎหมายที่พระสงฆ์ควรทราบ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

[๖]มณีรัตน์ โชติวุฑฒากร, *พระบรมราโชวาทด้านศาสนาและคุณธรรม*, (ราชบุรี : โรงพิมพ์ศรีอักษร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

[๗]กรมการศาสนา, *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑. อ้างถึงใน “Suyaprom, Surapon Thai Sangha Control and Hierarchy”, *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*.

๘

คณะสงฆ์ในการปกครองของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เจ้าคณะอำเภอชุมแพ – ภูผาม่าน (ธรรมยุต) ประกอบด้วย เขตการปกครอง ๓ ตำบล อำเภอชุมแพ มี ๒ ตำบล ได้แก่ เขตตำบลชุมแพ มีวัดจำนวน ๕ วัด ที่พักสงฆ์จำนวน ๑๐ แห่ง เขตตำบลขัวเรียง มีวัดจำนวน ๕ วัด ที่พักสงฆ์จำนวน ๑๐ แห่ง อำเภอภูผาม่านมี ๑ ตำบล ได้แก่ เขตตำบลนาหนองทุ่ม มีวัดจำนวน ๕ วัด ที่พักสงฆ์จำนวน ๗ แห่ง พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เป็นพระนักปกครองและพระนักพัฒนาที่ใช้ “หลักพรหมวิหาร ๔” เป็นหลักในการปกครองและบริหารคณะสงฆ์ ท่านจึงเป็นผู้มีศาสตร์และศิลป์ มีวิชา ปัญญา ปฏิภาณ ประสบการณ์ ปณิธาณ อุดมการณ์ เป้าหมายในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ เป็นพระเถระที่ใครในการศึกษามีความรู้ลึกซึ้ง ทั้งภาคปริยัติ ภาคปฏิบัติ มีบุคลิกดี มีความรู้ที่มีความสามารถดี มีวิสัยทัศน์ มีจิตใจหนักแน่น มีความยุติธรรมเป็นแบบอย่างที่ดี รู้จักใช้คน รู้จักกระจายงาน มีนโยบายในการทำงานด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ มีความเพียรพยายามไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคในการสร้างคุณความดียอด มีจิตใจกว้างขวาง ขยัน ซื่อสัตย์ อดทน เสียสละเป็นเยี่ยม และเป็นเจ้าคณะปกครองที่บริหารคณะสงฆ์ ทั้งเชิงรับและเชิงรุก เพื่อพัฒนากิจการคณะสงฆ์ ให้เป็นไปอย่างเป็นระบบระเบียบเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย และกฎบัญญัติของคณะสงฆ์ จนเกิดความเจริญรุ่งเรืองเป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ใต้การปกครอง และคณะสงฆ์ในเขตอื่น ๆ ตลอดจนเป็นที่เคารพศรัทธาในปฏิปทาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ดังนั้น ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาเบื้องต้น ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นพระสงฆ์ที่อยู่ใต้การปกครองของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เจ้าคณะอำเภอชุมแพ – ภูผาม่าน (ธรรมยุต) จึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์รูปแบบหลักการวิธีการปกครองและบริหารกิจการคณะสงฆ์ โดยการที่พระครูโสภณกิตติสาร ได้นำหลักพรหมวิหาร ๔ มาใช้เป็นหลักในการบริหารปกครองคณะสงฆ์สอดคล้องกับอำนาจหน้าที่ในการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ และเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และระเบียบ ข้อบังคับ กฎมหาเถรสมาคม ตลอดจนสามารถนำหลักพุทธธรรมคือ หลักพรหมวิหาร ๔ มาใช้ประยุกต์ใช้ในการปกครองที่ครองใจผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาและนโยบายการปกครองคณะสงฆ์ของพระพระครูโสภณกิตติสาร ซึ่งเป็นทั้งนักวิชาการและนักปกครองที่มีวิสัยทัศน์ เป็นแนวทางที่ผู้ใต้ปกครองได้รับรู้ ได้เข้าใจ และปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง และยังเป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ในเขตปกครองอื่น ๆ นำไปปฏิบัติเป็นแบบอย่างได้ และการทำวิจัย เรื่องนี้อาจเป็นผลดีต่อวงการคณะสงฆ์ไทยที่จะได้แนวคิดหรือวิธีการที่จะปฏิรูปงานการคณะสงฆ์ที่ดีได้ เพื่อพัฒนาองค์กรของคณะสงฆ์ให้มีความเรียบร้อยดีงามตามพระธรรมวินัยสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาต่อไป

---

[๘]พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ (แย้มชุ่ม), “การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหารธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสสธมฺโม)”, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๕๔, หน้า ๓.

๑.๒ คำถามในการวิจัย

๑.๒.๑ การปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร ?

๑.๒.๒ การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เป็นอย่างไร?

๑.๒.๓ การพัฒนาการ การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เป็นอย่างไร ?

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

๑.๓.๓ เพื่อศึกษาการพัฒนาการ การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

๑.๔ ขอบเขตในการวิจัย

งานการวิจัยเรื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสาร และสัมภาษณ์ภาคสนาม กำหนดขอบเขตการวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในครั้งพุทธกาลและการปกครองคณะสงฆ์สมัยปัจจุบัน ตลอดถึงการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ประการคือ หลักเมตตาธรรม หลักกรุณาธรรม หลักมุทิตาธรรม และหลักอุเบกขาธรรม (ยุติธรรม)

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านข้อผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพ ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) โดยการศึกษาสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะจังหวัด จำนวน ๑ รูป พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะอำเภอจำนวน ๓ รูป พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะตำบล จำนวน ๓ รูป เจ้าอาวาสผู้ที่อยู่ในเขตปกครองอำเภอชุมแพและพระลูกวัด จำนวน ๑๐ รูป นักวิชาการศาสนา ผู้นำท้องถิ่น และปราชญ์ทางพุทธศาสนา จำนวน ๕ คน

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์ภาคสนาม เพื่อนำมาศึกษาและวิเคราะห์การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ตามหลักพรหมวิหาร ๔

๑.๕.๑ พื้นที่การวิจัย

พื้นที่วิจัย ได้แก่ เขตปกครองคณะสงฆ์ อำเภอชุมแพ อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น การวิจัยครั้งนี้ ใช้หลักเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ศึกษาภาคสนามเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ซึ่งได้ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่วิจัย ๒ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑) เป็นพื้นที่ที่คณะสงฆ์มีการร่วมมือการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับหลักพรหมวิหาร ๔

๒) เป็นพื้นที่มีการใช้หลักธรรมในทางพุทธศาสนาแก้ไขปัญหาด้านการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) โดยใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ส่งเสริมการปกครองคณะสงฆ์อำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน (ธรรมยุต)

๑.๕.๒ ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในงานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตเป็นสองกลุ่มเป้าหมายตามรูปแบบการวิจัย ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ตารางที่ ๑.๑ ผู้ให้ข้อมูลหลักและกลุ่มเป้าหมาย ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ พระสังฆาธิการในระดับต่าง ๆ และพระภิกษุในเขตปกครองอำเภอชุมแพ – ภูผาม่าน (ธรรมยุต) จังหวัดขอนแก่น

ลำดับที่	กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลหลัก	จำนวน
๑	เจ้าคณะจังหวัด	๑
๒	เจ้าคณะอำเภอ	๓
๓	เจ้าคณะตำบล	๓
๔	พระภิกษุในเขตปกครอง	๑๐
	รวมจำนวน	**๑๗**

ตารางที่ ๑.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลักและกลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยได้กำหนดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ (ผู้นำชุมชน) อำเภอชุมแพ อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น

ลำดับที่	กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลหลัก	จำนวน
๑	ผู้นำท้องถิ่น	๓
๒	ปราชญ์ทางพุทธศาสนา	๑
๓	นักวิชาการทางศาสนา	๑
	รวมจำนวน	**๕**

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การปกครองคณะสงฆ์ หมายถึง การคุ้มครอง การดูแล และการบริหารกิจการงานองค์กร ๖ คือ ๑) การปกครอง ๒) การศาสนศึกษา ๓) การเผยแผ่ ๔) การศึกษาสงเคราะห์ ๕) การสาธารณูปการ และ ๖) การสาธารณสงเคราะห์ ของคณะสงฆ์ตามอำนาจหน้าที่เจ้าคณะภาคในงานการปกครองคณะสงฆ์

พรหมวิหาร ๔ หมายถึง หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งรวบรวมไว้ใน พระไตรปิฎกที่ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรร กิตฺติสาโร) นำมาใช้ประยุกต์ในการปกครองคณะสงฆ์ คือ คุณธรรมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือ ผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ ซึ่งผู้นำองค์การควรจะมีธรรมเป็นหลักประจำใจกำกับพฤติกรรมคนในองค์การในสังคมให้เป็นไปโดยชอบธรรมถูกต้องทำนองคลองธรรม ผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาควรยึดธรรมเป็นหลักปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำกับผู้ตามเชิงการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งเป็นการนำหลักพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานนั้นจะมีดังนี้ คือ

๑. เมตตา คือ พฤติกรรมมีความหวังดีต่อผู้ใต้การปกครองหรือบุคลากรในองค์การเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจแผ่ไมตรีจิต สนิทสนมกับผู้น้อย หวังความดีงามแก่เขา ปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุข

๒. กรุณา คือ พฤติกรรมหวังดีเมื่อเห็นผู้ใต้การปกครองหรือบุคลากรในองค์การมีความทุกข์ร้อน ตกทุกข์ได้ยาก ก็รู้สึกสงสาร หวั่นใจไปตามเมื่อเห็นเขามีความทุกข์

๓. มุทิตา คือ ความชื่นบานในเวลาที่ผู้ใต้การปกครองหรือบุคลากรในองค์การ ได้รับความดีประสบหน้าที่การทำงาน และเมื่อเขามีความเจริญด้วยความรู้ความสามารถเจริญด้วย ลาภ ยศ และชื่อเสียง พลอยชื่นชมยินดีตามด้วยคุณธรรม

๔. อุเบกขาคือ มีการวางตนเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตใจเรียบตรงเที่ยงดุจตราชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยความรักและชัง ไม่ซ้ำเติมเมื่อ ผู้อื่นประสบความทุกข์ มีความวางเฉย ไม่เสียใจ ไม่ดีใจ เมื่อสถานการณ์ไม่เอื้อที่จะแสดงพฤติกรรมตามคุณธรรมความมีเมตตา กรุณา และมุทิตา เมื่อมีผู้ประพฤติดีก็ต้องชมยกย่องสรรเสริญคุณงามความดีของเขา

แต่เมื่อมีผู้ประพฤติไม่ดีก็ต้องถูกตำหนิ ลงโทษตามกรณีของ ความผิด ไม่ตัดสินเอนเอียงเพราะอำนาจอคติที่ผิด ๆ

คณะสงฆ์ หมายถึง คณะสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน (ธรรมยุต)

พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) หมายถึง พระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน (ธรรมยุต) จังหวัดขอนแก่น

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย

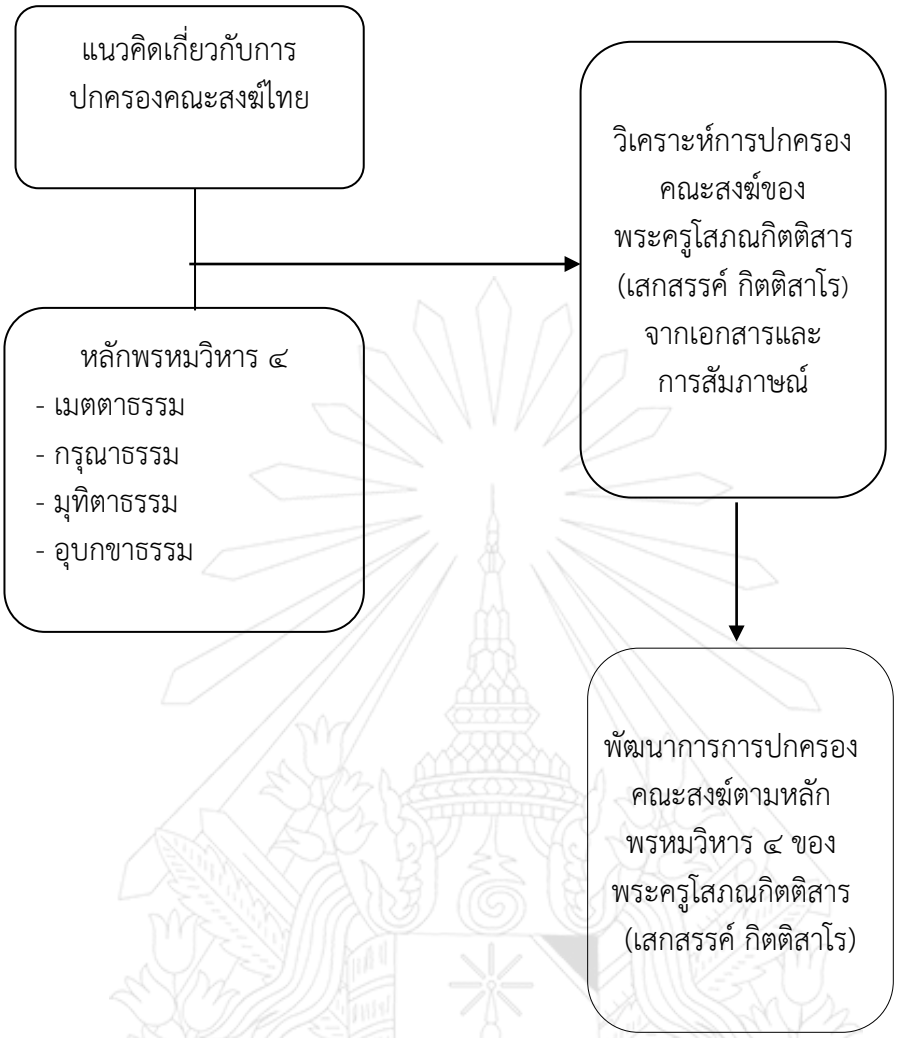
๑.๗.๑ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน

๑.๗.๒ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

๑.๗.๓ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการ การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัย เรื่องการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษางานปกครองคณะสงฆ์ จากพระไตรปิฎกภาษาไทย จากเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดไว้ ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการ
ปกครองคณะสงฆ์ไทย
หลักพรหมวิหาร ๔
- เมตตาธรรม
- กรุณาธรรม
- มุทิตาธรรม
- อุบกขาธรรม
วิเคราะห์การปกครอง
คณะสงฆ์ของ
พระครูโสภณกิตติสาร
(เสกสรรค์ กิตติสาโร)
จากเอกสารและ
การสัมภาษณ์
พัฒนาการการปกครอง
คณะสงฆ์ตามหลัก
พรหมวิหาร ๔ ของ
พระครูโสภณกิตติสาร
(เสกสรรค์ กิตติสาโร)

บทที่ ๒
แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการปกครองพระสงฆ์ไทย โดยใช้หลักพรหมวิหาร ๔ มาประยุกต์เข้ากับพระธรรมวินัย และกฎของมหาเถรสมาคม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาทบทวนวรรณกรรม จากเอกสารและงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว เอกสารทฤษฎีเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ การปกครอง โดยการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์ไทย งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครอง จะนำมาเพื่ออธิบายการปกครองคณะสงฆ์ของ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์

พระพุทธเจ้าทรงใช้พระธรรมวินัย และระบอบสามัคคีธรรมเป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้นการปกครองคณะสงฆ์จึงถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญเพราะถ้ามีระบบปกครองดี ศาสนาก็มีความเจริญมั่นคง และการปกครองหรือการบริหารที่ดีนั้น จะต้องมีรูปแบบและวิธีการจัดการหรือมีแนวคิดซึ่งขึ้นอยู่กับการแบ่งงานมอบอำนาจกระจายงานให้ผู้อยู่ฝ่ายบริหารระดับต่าง ๆ รับผิดชอบตามความรู้ความสามารถของตน จนสามารถยังประโยชน์อันสำคัญคือความ เจริญรุ่งเรือง และทำให้เกิดความสามัคคีของคนในชาติ เพราะอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักพุทธธรรมนำชีวิตให้ประชาชนอยู่ดีกินดีสืบต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบันนี้ จากการศึกษาแนวการปกครองคณะสงฆ์ปรากฏว่า มีพระมหาเถระผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรมความรู้ และนักวิชาการผู้ทรงความรู้ ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ให้ทัศนะและความหมายอันแนวทางที่สำคัญในการศึกษาวิจัย ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้คัดสรรผลงานที่เกี่ยวข้องนำเสนอ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง “ความหมายการปกครองตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนาเป็นการปกครอง เพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้นมิใช่จุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษา หรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษา จึงถือคติได้ว่าการปกครองที่มีขึ้นเป็นเรื่องของการศึกษาและเพื่อการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษาก็ต้องปกครองดด้วยอำนาจ เมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิปักษ์ที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้การปกครองแบบใช้อำนาจ จึงก่อให้เกิดปัญหา เริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยิ่งต้องเพิ่มการใช้อำนาจใช้อาญา และจะเน้นการ

ลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ไม่ใช้การปกครองแบบพยายามสร้างคนดีแต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลว สอดคล้องกับ[๑]

พระธรรมวรนายก (โอภาส นิรุตติเมธี) เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา ที่ได้อธิบายเกี่ยวกับนโยบายการปกครองคณะสงฆ์ ในหัวข้อบรรยายเรื่อง “นโยบายการคณะสงฆ์จังหวัดนครราชสีมา” ว่าพระพุทธศาสนาถือว่าสูงสุด ซึ่งอยู่ในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ และนโยบายคณะสงฆ์ภายใต้รัฐธรรมนูญว่า “ให้พระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาและปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย กฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของบ้านเมือง เพื่อการดำรงสมณธรรมปฏิบัติสมณกิจ ให้เกิดการพัฒนาการมั่นคงถาวรและเรียบร้อยดีงามแห่งพระพุทธศาสนา ทั้งเพื่ออำนวยประโยชน์สุขแก่ประชาชนและสังคมสืบต่อไป จนไม่มีเวลาว่างเหลือไว้ให้ทำความเสื่อมเสีย ตลอดจนถึงสถาบันสงฆ์และประเทศชาติโดยให้พระอุปัชฌาย์ และเจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้ปกครองคณะสงฆ์ทุกชั้นมีจิตสำนึกรับผิดชอบควบคุมสอดส่องดูแล และส่งเสริม โดยถือหลักเป้าหมาย ๕ ข้อ คือ (๑) เพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพ (๒) เพื่อรับทราบปัญหาข้อขัดแย้ง (๓) เพื่อขอร้องให้ช่วยกันทำงานตามอำนาจหน้าที่ (๔) เพื่อติดตามมาชี้แจงเพิ่มเติมและดูงานตามที่สั่ง (๕) เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะนำไปแก้ไขปรับปรุงกิจการคณะสงฆ์ให้ดีขึ้น โดยยึดหลักว่า พระภิกษุ เป็นฐานรองรับวัด วัดเป็นฐานรองรับคณะสงฆ์ พระสงฆ์เป็นฐานรองรับพระพุทธศาสนา[๒] สอดคล้องกับ

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) ที่ให้แนวคิดว่าการปกครองคณะสงฆ์ถือว่าเป็นหัวใจ หลักในงานบริหารจัดการกิจการของคณะสงฆ์ คือด้านการปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ สาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎระเบียบ มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ มติ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชหรือคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน การระงับอธิกรณ์ การวินิจฉัย การลงนิคหกรรม การวินิจฉัยข้ออุทธรณ์ ต่างๆ ตลอดถึงการแต่งตั้งถอดถอนเจ้าคณะพระสังฆาธิการ ควบคุมดูแลให้ไปตามข้อวัตรปฏิบัติ ของจริยาพระสังฆาธิการ และสถาบันคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ตระหนักถึง ความสำคัญในระบบการปกครองคณะสงฆ์ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ วิทยาการด้านการ บริหารและการจัดการก้าวหน้าไปมาก คณะสงฆ์ควรจะได้ใช้วิทยาการเหล่านั้นมาช่วยเสริมการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ กิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจอาศัยการบริหารแบบราชการของฝ่ายบ้านเมืองกิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจอาศัยการบริหารที่คล่องตัวแบบภาคเอกชนและกิจการบางอย่างต้องบริหารตาม

---

[๑]พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ (แย้มชุ่ม), “การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหารธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม)”, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, หน้า ๓๒-๓๓.

[๒]พระธรรมวรนายก (โอภาส นิรุตติเมธี), *ธรรมปริทัศน์ ๔๖*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๙.

หลักพระธรรมวินัย [๓] สอดคล้องกับ

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตโต) ได้กล่าวไว้ว่า การปกครองสงฆ์จะเป็นการบริหารจัดการตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยอุปัชฌาย์กับศิษย์มากกว่าใช้อำนาจตามกฎหมาย คณะสงฆ์หรือกฎอื่นใด การปกครองเพื่อสนับสนุนกันและกันให้ได้ฝึกฝนพัฒนาตนให้ เจริญก้าวหน้าทางการเรียนรู้และจิตวิญญาณมากว่าจะเป็นเรื่องควบคุมจับผิดและลงโทษทัณฑ์[๔] และได้มีนักวิชาการที่ให้แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ที่สอดคล้องกับการปกครองไว้ว่า

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวไว้ว่า การปกครอง คือ การบริหาร วางระเบียบกฎเกณฑ์ให้สมาชิกของสังคมได้อยู่ร่วมกันทำหน้าที่อย่างปกติสุข รวมทั้งหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการให้การบริการแก่ประชาชนให้เกิดการอยู่ร่วมกัน และปฏิบัติตามนโยบายของรัฐอย่างถูกต้อง ตลอดถึงการพยายามสร้างรูปแบบการปกครองที่จะกำจัดคนเลวให้น้อยที่สุด โดยพยายามให้เกิดจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกันในสังคมโดย ไม่มีการใช้อำนาจหรือการลงโทษมาบังคับให้ทำหรือปฏิบัติตาม[๕]

เติมศักดิ์ ทองอินทร์ กล่าวถึง กระบวนทัศน์ใหม่ทางการบริหารปกครองกิจการคณะ สงฆ์เป็นการมองถึงสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันที่ว่า พระสงฆ์ยังต้องทำหน้าที่อย่างสร้างสรรค์ ในการเผยแผ่ การศึกษา การรักษาข้อวัติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การบริหารการปกครอง การสาธารณูปการ การเกื้อกูลต่ออาณาจักร การสงเคราะห์ การทำนุบำรุงศาสนสถาน การสร้าง ความสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชนและพระสงฆ์เองเมื่อทำการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วก็ควรจะต้องปรับระดับความรู้ความสามารถให้เทียบทันภูมิปัญญาของประชาชน ด้วย กิจที่ควรเหล่านี้ย่อมจะอำนวยให้หมู่คณะเกิดความเจริญรุ่งเรืองและสืบทอดอายุ พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี[๖]

แสวง อุดมศรี ได้ให้ความหมายของการปกครองไว้ว่า การปกครอง คือ การจัดทำกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการตัดสินกรณีขัดแย้งเกี่ยวกับการตีความหมายและการใช้กฎหมาย ซึ่งทุกคนในสังคมจะต้องยอมรับและปฏิบัติตาม หากมีใครขัดขืนไม่ยอมรับหรือทำการบางอย่างในลักษณะที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่คนอื่น ย่อมจะได้รับโทษทัณฑ์บางประการตามควรแก่กรณี ทั้งนี้เพื่อการ

---

[๓] พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘, อ้างถึงใน ชาญณรงค์ บุญหนุน, วารสารพุทธศาสน์ศึกษา, (พฤษภาคม-ธันวาคม ๒๕๔๑).

[๔] พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตโต), “บทบาทสงฆ์ในสังคมยุคโลกาภิวัฒน์”, *พุทธจักร*, ปีที่ ๔๙ ฉบับที่ ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๔๘), หน้า ๑๕, อ้างถึงใน Suyaprom, “Surapon Thai Sangha Control and Hierarchy”, วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์)

[๕] คณาจารย์มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, (กรุงเทพ มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

[๖] เติมศักดิ์ ทองอินทร์, ผศ.ดร., “การบริหารกิจการคณะสงฆ์”, *พุทธจักร*, ปีที่ ๔๙ ฉบับที่ ๗ (กรกฎาคม ๒๕๕๘): ๗๐.

ปกป้องมิให้มีใครมาทำความเดือดร้อนวุ่นวายให้เกิดขึ้นแก่สังคม และเพื่อให้เป็นการคุ้มครองคนที่ยอมรับปฏิบัติตนตามกฎเกณฑ์ทางสังคมหรือกฎหมายให้ดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข[๗]

การปกครองเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารกิจการพระสงฆ์และพระศาสนา ให้มีความเจริญก้าวหน้า เพื่อความตั้งมั่นของพระศาสนาให้เกิดประโยชน์แก่คณะสงฆ์ และมหาชน ผู้มีส่วนทำให้เกิดผลกระทบเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม การศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ในแง่วิชาการเกี่ยวกับความหมายของการปกครอง ประเภทการปกครอง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ รวมถึงการใช้อำนาจในรูปแบบตามพระวินัยบัญญัติกับรูปแบบตามอำนาจของรัฐ ซึ่งตราผ่านพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับต่าง ๆ และวิวัฒนาการการปกครองในแต่ละยุคสมัย ที่มีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับ นำมาซึ่งความเข้าใจอันดีงามและมีประโยชน์โดยตรงต่อการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความสงบเรียบร้อย เป็นแบบอย่างการปกครองของสังคมโดยทั่วไป ซึ่งในสังคมสงฆ์ได้รับการยกย่องเชิดชูให้มีสถานภาพสูงกว่าบุคคลธรรมดาทั่วไป[๘]

ปัจจุบันการปกครองคณะสงฆ์ จึงถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญเพราะถ้ามีระบบปกครองดีศาสนาก็มีความเจริญมั่นคง การปกครองหรือการบริหารที่ดีนั้น จะต้องมีรูปแบบและวิธีการจัดการหรือมีแนวคิดซึ่งขึ้นอยู่กับการแบ่งงานมอบอำนาจกระจายงานให้ผู้อยู่ฝ่ายบริหารระดับต่าง ๆ รับผิดชอบตามความรู้ความสามารถของตน และพัฒนาการในด้านต่าง ๆ เพราะการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบันนี้ มีอำนาจรัฐและจารีตประเพณีเข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นต้องอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเกณฑ์จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์”[๙] การปกครองคณะสงฆ์จึง ถือว่าเป็นหัวใจหลักในงานบริหารจัดการกิจการของคณะสงฆ์ คือ ด้านการปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ สาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎระเบียบ มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ มติ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชหรือคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน การระงับอธิกรณ์ การวินิจฉัย การลงนิคหกรรม การวินิจฉัยข้ออุทธรณ์ต่าง ๆ ตลอดถึงการแต่งตั้งถอดถอนเจ้าคณะพระสังฆาธิการ ควบคุมดูแลให้ไปตามข้อวัตรปฏิบัติของจริยาพระสังฆาธิการ และสถาบันคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ตระหนักถึงความสำคัญในระบบการปกครองคณะสงฆ์ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ วิทยาการด้านการบริหารและการจัดการก้าวหน้าไปมากคณะสงฆ์ควรจะได้ใช้วิทยาการเหล่านั้นมาช่วยเสริมการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์

กิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจอาศัยการบริหารแบบราชการของ ฝ่ายบ้านเมือง กิจการคณะสงฆ์

---

[๗]แสวง อุดมศรี, *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

[๘]คณาจารย์มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, หน้า ๒.

[๙]กรมการศาสนา, *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

บางอย่างอาจอาศัยการบริหารที่คล่องตัวแบบภาคเอกชนและกิจการบางอย่างต้องบริหารตามหลักพระธรรมวินัย[๑๐]

๒.๑.๑ ความหมายของการปกครอง

ในเรื่องการปกครองนี้มีพระมหาเถระ นักปราชญ์ นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาได้ให้ความหมายของการปกครองไว้หลายท่าน ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง การปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึ่งรู้หลักและปฏิบัติ ในหลักอธิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อธิปไตย ๓ ประการ[๑๑] คือ

๑) อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารภตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่เว้นชั่ว ทำดี ด้วยเคารพตน

๒) โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารภจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยมหรือหวั่นกลัว เสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓) ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการความจริง ความถูกต้องความดีงามเหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารภสิ่งที่ได้ศึกษา ตรวจสอบตามข้อเท็จจริงและความคิดเห็น ที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็น ได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงามเป็นประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐ ประชาธิปไตย จึงถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย เพราะพระพุทธเจ้าทรงยกย่องธัมมาธิปไตยว่า ประเสริฐที่สุด โลกาธิปไตยก็ยังดีกว่าอัตตาธิปไตย จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ตำหนิระบบเผด็จการที่ใช้อัตตาธิปไตย ถ้าระบบเผด็จการนั้นยึดมั่นในธรรม ในความถูกต้องมีความรักความเมตตาต่อประชาชนเหมือนพ่อปกครองลูก และมิได้ยกย่องว่าระบอบประชาธิปไตยหรือโลกาธิปไตยนั้น ประเสริฐที่สุด แม้นักปราชญาเมธีทางการปกครองยุคปัจจุบัน ก็เห็นด้วยกับพระพุทธเจ้าโดยกล่าว ว่า “ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่เลวน้อยที่สุด”

---

[๑๐]พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, หน้า ๗๘.

[๑๑]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ธรรมนูญชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๙ – ๒๐

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล) ได้ให้ความหมายการปกครองว่า พระภิกษุสงฆ์มีฐานะพิเศษจากคฤหัสถ์ คือ มีพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครอง การบริหาร โดยเฉพาะอีกต่างหากจากตัวบทกฎหมายของบ้านเมือง กล่าวคือ พระภิกษุรวมทั้งสามเณรทุกรูป ต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยพุทธบัญญัติ ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ตามที่ได้เปล่งวาจาขอบรรพชา อุปสมบทต่อพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ (พระกรรมวาจาจารย์ และพระอนุสาวนาจารย์) และหมู่พระภิกษุคือสงฆ์ในปริมณฑลพิธีว่า “สพพทุกขนิสสรณนิพพานสจฉกรณตถาย เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง”[๑๒]

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ) ได้กล่าวถึงว่า การปกครองคณะสงฆ์เป็นรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะเกิดขึ้นในสังคมชาวพุทธที่มีรูปแบบและประวัติอย่างยาวนาน ความหมายคณะสงฆ์คำว่าสงฆ์ตามความเข้าใจทั่วไปคือ พระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์คือหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และสอนบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามด้วย พระสงฆ์ในความหมายของพระสูตร หมายถึง ท่านผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวแม้เพียงรูปเดียวก็ได้ชื่อว่าเป็น พระสงฆ์ แต่ในความหมายทางพระวินัยนั้น ท่านหมายเอาภิกษุตั้งแต่ ๔ รูป ขึ้นไป จึงได้ชื่อว่า พระสงฆ์ พระสงฆ์เป็นสถาบันบุคคลที่เกิดขึ้นตามการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าผ่านวิธีการอุปสมบท ตามที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตทำหน้าที่ในการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาจากรุ่นสู่รุ่นสืบมาจนถึงปัจจุบัน ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ตามแบบพระธรรมวินัยการปกครองคณะสงฆ์ได้มี มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักที่ใช้ในการปกครองในครั้งนั้นคือ พระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมาธิปไตย กล่าวคือ ทรงแสดงธรรมบัญญัติพระวินัย การบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ของพระสงฆ์โดยที่พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วยตามที่ทรงโปรดให้ช่วย พร้อมพระโมคคัลลานะและพระเกระทั้งหลาย ผู้เป็นสังฆมิตรและสังฆปริณายกเป็นหมู่ ๆ ทรงมอบให้สงฆ์เพื่อเป็นสมานสังวาสกัน เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยและต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญทัศนะ นักปราชญ์เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์[๑๓]

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การปกครอง หมายถึงภารกิจที่วัดโดยภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาสหรือคณะเจ้าปกครองดำเนินการสอดส่องดูแลรักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ ที่อยู่ในวัดหรือในการปกครอง ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมไปถึงการที่พระภิกษุได้ทำหน้าที่ปกครองทุกระดับนับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด

---

[๑๒]พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), *การบริหารวัด*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓.

[๑๓]พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ศิวพร จำกัด, ๒๕๒๘), หน้า ๖๓.

เจ้าคณะภาค เจ้าคณะใหญ่ (หน) นอกจากนี้ยังรวมถึงการที่ภิกษุทำหน้าที่พระกรรมวาจาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ในการอุปสมบทกลบุตร หรือการจัดระบบการเป็นอยู่ในสังคมสงฆ์เน้นการบำบัดทุกข์บำรุงสุขเป็นหลักภายใต้วิธีการ ๓ วิธี[๑๔] คือ

๑. นิคคหวิธี คือ การข่มคนที่ควรข่มหรือตำหนิคนที่ควรตำหนิ

๒. ปัคคหวิธี คือ การยกย่องคนที่ควรยกย่อง

๓. ปวารณาวิธี คือ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนตนได้คือให้ตักเตือนซึ่งกันและกัน ทั้งนี้โดยอาศัยเครื่องมือ ๓ ประการ

๑) พระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้และบัญญัติไว้แล้ว

๒) กฎหมายบ้านเมืองที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดให้ใช้อำนาจทางรัฐสภาให้ตราขึ้นไว้ตามกระบวนการนิติบัญญัติเพื่อจัดระเบียบและบังคับการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย

๓) ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอันดีงามที่บรรพบุรุษบูรพาจารย์ยอมรับและนำปฏิบัติสืบ ๆ กันมา

ในสมัยพุทธกาล การปกครองสงฆ์ไม่ได้มีระเบียบแบบแผนอะไรมากนัก และคณะสงฆ์ยังไม่ได้ดำรงสภาวะการเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชนเช่นปัจจุบัน เพราะพุทธศาสนาพึ่งเริ่มตั้งและท้าทายต่อความเชื่อในจารีตเดิมของศาสนาพราหมณ์ เจตจำนงในการออกบวชเกิดจากความเบื่อหน่ายและมุ่งหาจุดหลุดพ้นทางโลก แต่โดยเนื้อแท้การปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีลักษณะความเป็นประชาธิปไตยและเป็นสังคมที่เสมอภาค พระสงฆ์ทุกรูปมีหน้าที่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย พระเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์มีหน้าที่ปกครองสานุศิษย์ของตน แต่ในสังฆกรรมทั้งปวง สงฆ์ย่อมเป็นใหญ่ไม่เลือกว่าจะเป็นอาจารย์หรือสานุศิษย์ เมื่อมีกิจสงฆ์เกิดขึ้นจะต้องมีการประชุมสงฆ์และถือมติเอกฉันท์เป็นหลัก เนื่องจากพระสงฆ์สาวกยังไม่มากนักความเสื่อมอันเกิดจากข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์จึงมีน้อย ดังปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกพระสงฆ์ที่ล่วงละเมิดสิกขาบทอยู่เนือง ๆ มีเพียงกลุ่มพระสงฆ์ฉัพพัคคีย์หลักที่ใช้ในการปกครองมีเพียงพระธรรมวินัย ไม่จำเป็นต้องอาศัยพระราชอำนาจจากพระเจ้าแผ่นดิน หรือผู้ปกครองรัฐให้ออกกฎหมายบังคับสังฆมณฑล ฝ่ายอาณาจักรมีหน้าที่ถวายศาสนูปถัมภ์แต่ด้านเดียว[๑๕]

---

[๑๔]พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, หน้า ๗๖, อ้างถึงใน พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ (แย้มชุ่ม), “การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหารธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม)”, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

[๑๕]คนึงนิตย์ และสุบรรณ จันทบุตร, *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะ กรณีวัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี*, (กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗.

สรุปได้ว่า การปกครอง คือ การบริหาร วางระเบียบกฎเกณฑ์ให้สมาชิกของสังคมได้อยู่ร่วมกันทำหน้าที่อย่างปกติสุข ในทางพระพุทธศาสนาการปกครองคณะสงฆ์เป็นรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะเกิดขึ้นในสังคมชาวพุทธที่มีรูปแบบและประวัติอย่างยาวนาน โดยมีการสอดส่องดูแลเพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์ เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช โดยพยายามให้เกิดจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่มีการใช้อำนาจหรือการลงโทษมาบังคับให้ทำหรือปฏิบัติตาม เพื่อความสงบสุขเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ตลอดจนเป็นที่ตั้งแห่งความมั่นคงของ พระพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบัน

๒.๒ การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย

การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยมีการพัฒนาการจากเดิมไปมาก ซึ่งผู้ศึกษาวิจัย ได้ลำดับการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน ได้ดังนี้

๒.๒.๑ การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัย

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยนั้นถือว่าเป็นยุคแรกของการปกครองคณะสงฆ์ไทยอย่างเป็นรูปธรรมพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงสุโขทัยนี้มีทั้งลัทธิหรือนิกายเถรวาทและมหายาน ตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ต้นราชวงศ์พระร่วงที่ทรงนับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงสุโขทัยได้รับอิทธิพลจากคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ สืบเนื่องจากพระราหุล เถระได้มาประกาศพระพุทธศาสนาที่เมืองนครศรีธรรมราชตอนใต้ของประเทศไทยแรกเริ่มต้น พระพุทธศาสนาที่เมืองนครศรีธรรมราชประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง สร้างศรัทธาความเลื่อมใสให้กับประชาชน จนเป็นที่รู้จักในนามพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ เจริญรุ่งเรืองอย่างมาก[๑๖]

คณะสงฆ์ ในสมัยกรุงสุโขทัยมี ๒ คณะ คือ คณะคามวาสี คือ คณะฝ่ายขวา และคณะอรัญวาสี คือ คณะฝ่ายซ้าย ทั้งสองฝ่ายปกครองแยกจากกัน คือ เป็นเหมือนองค์กรที่ปกครองโดยอิสระจากกัน แต่ละคณะมีเจ้าคณะผู้ปกครองบังคับบัญชาสูงสุดเป็นของตนเองที่เรียกว่า พระสังฆราช มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลฝ่ายของตน ดังนั้นกรุงสุโขทัยจึงมีพระสังฆนายกหรือประมุขสงฆ์ ๒ รูป คือ พระสังฆราชคณะคามวาสี และพระสังฆราชคณะอรัญวาสี เช่น ใน พ.ศ. ๑๙๔๙

---

[๑๖]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานปกครองคณะสงฆ์, พิมพ์ครั้ง ที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๕), หน้า ๗, อ้างถึงใน พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ (แย้มชุ่ม), “การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหารธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม)”, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

พระครูดิลกติรนศีลคันธวรวาสีธรรมกิตติ สังฆราชมหาสามีเจ้า สถิต ณ วัดป่า แต่ทรงเป็นพระสังฆราชคณะอรัญวาสี อีกฝ่ายคือพระสังฆราชญาณรุจีมหาเถร เป็นพระสังฆราชของคณะคามวาสี[๑๗]

๒.๒.๒ การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นถือว่าเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ดังนั้นการปกครองคณะสงฆ์ไทยมีการปรับเปลี่ยนบ้าง โดยการปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คณะสงฆ์แบ่งเป็น ๓ คณะ คือ

๑) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คือ คณะของพระสงฆ์นิกายเดิมที่มีมาตั้งแต่แรกสถาปนา กรุงสุโขทัย มีพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นเจ้าคณะฝ่ายคามวาสีฝ่ายซ้าย

๒) คณะอรัญวาสี คือ คณะที่สืบต่อประเพณีพระสงฆ์ลังกาวงศ์ในกรุงสุโขทัยมี พระพุทธาจารย์เป็นเจ้าคณะ

๓) คณะคามวาสีฝ่ายขวา คือ คณะสงฆ์นิกายเดิมที่ไปศรีลังกาแล้วอุปสมบทใหม่แล้วกลับมาตั้งคณะใหม่ ในนามที่เรารู้จักคือคณะป่าแก้ว" มีพระวันรัตน์เป็นเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวา

ตำแหน่งพระพุทธาจารย์นี้ตั้งขึ้นใหม่ เป็นเจ้าคณะแทนพระวันรัตน์ ประมุขฝ่าย อรัญวาสีเดิม ซึ่งสับเปลี่ยนไปเป็นเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวา ในรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เปลี่ยนเป็นพระพุฒาจารย์คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย มีสมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดีอยู่วัดมหาธาตุ เป็นเจ้าคณะมีฐานานุกรม ๑๐ รูป พระราชาคณะ ๑๘ รูป มีพระพิมลธรรม เป็นต้น

คณะอรัญวาสีมีพระพุทธาจารย์ อยู่วัดโบสถ์ราชเดช เป็นเจ้าคณะบังคับบัญชา พระสงฆ์ฝ่ายสมถและวิปัสสนาทั้งหมด มีพระราชาคณะ ๗ รูป มีพระญาณไตรโลก เป็นต้น

คณะคามวาสีฝ่ายขวา มีพระวันรัตน์ อยู่วัดป่าแก้ว เป็นเจ้าคณะมีฐานานุกรม ๑๑ รูป มีพระราชาคณะ ๑๗ รูป มีพระธรรมวโรดม เป็นต้น

คำว่า “สมเด็จ” เป็นภาษาเขมร เชื่อว่านำมาใช้นำหน้าพระราชาคณะชั้นนำ ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา[๑๘]

๒.๒.๓ การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรีนั้น ถือว่าเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองแต่ในส่วนการปกครองคณะสงฆ์ยังคงรูปแบบเดิมเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในสมัยกรุงธนบุรีนี้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์ทรงมีความวิริยะอุตสาหะที่จะฟื้นฟูทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง เมื่อคณะสงฆ์รวมพลเป็นกลุ่มแล้วทำให้การปกครองเหมือนยุคกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว ก็ทรงให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้น แต่การปกครองคณะสงฆ์ต้องมีการเปลี่ยน

---

[๑๗]พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, หน้า ๘

[๑๘]พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ (แย้มชุ่ม), “การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหารธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสสธมฺโม)”, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช) ๒๕๕๔, หน้า ๔๓-๔๔.

แปลงทรุดและเสื่อมอีกครั้งเป็นเพราะพระองค์ทรงวิปลาสสัญญาทรงสั่งปลดสมเด็จ พระสังฆราช (สี) ออกจากตำแหน่ง แล้วตั้งพระครูธรรมธีรราชมหามุนี (ชื่น) ให้เป็นสมเด็จพระสังฆราชแทน (รูปสุดท้ายในสมัยกรุงธนบุรี)

ส่วนตำแหน่งการปกครองและการแต่งตั้งสมณศักดิ์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า “ในสมัยกรุงธนบุรี ดูเหมือนว่าจะไม่จัดให้มีทำเนียบสมณศักดิ์ขึ้นตามลำดับของพระเจ้าธนบุรี” การปกครองไม่แตกต่างจากกรุงศรีอยุธยา แต่ในยุคกรุงธนบุรีใช้ระยะเวลาแค่ ๑๔ - ๑๕ ปี เท่านั้น

๒.๒.๔ การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ถือว่าเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง แต่ในส่วนการปกครองคณะสงฆ์มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากสมัยกรุงธนบุรี อันสืบเนื่องจากกรุงธนบุรีสิ้นสุดลงใน พ.ศ. ๒๓๒๕ ซึ่งถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนอาณาจักรของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสร้างกรุงเทพมหานคร เป็นราชธานีทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดหลายแห่ง มีวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง วัดสุทัศนเทพวราราม วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นต้น[๑๙]

ส่วนโครงสร้างรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ยังเป็นแบบกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงตรากฎหมายคณะสงฆ์เป็นครั้งแรกรวม ๑๐ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๒๕, ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๒๖, ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๒๖, ฉบับที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๒๖, ฉบับที่ ๕ พ.ศ. ๒๓๒๖, ฉบับที่ ๖ พ.ศ. ๒๓๒๖, ฉบับที่ ๗ พ.ศ. ๒๓๒๖, ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๓๓๒, ฉบับที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๓๗, ฉบับที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๓๔๔[๒๐]

วัตถุประสงค์ของการออกกฎหมาย เพื่อการควบคุมดูแลหรือลงโทษแก่พระภิกษุที่ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยอยู่เป็นประจำ ถ้าคงอาศัยพระธรรมวินัยหรือที่เรียกว่าศีล ๒๒๗ ข้อก็คงไม่เพียงพอสำหรับพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันนี้ และทรงมีประสงค์ให้พระภิกษุสงฆ์ปรับปรุงคณะสงฆ์ให้ดีขึ้นกว่าเดิม

๑) การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๑

ในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงปรารภให้กระทำสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้น เพราะว่าพระไตรปิฎกที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรับสั่งให้รวบรวมจาก หัวเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองนครศรีธรรมราช กัมพูชา เป็นต้น ยังมีความคาดเคลื่อนผิดบ้างบางประการ จึงเห็นสมควรให้ทรงทำการรวบรวมสังคายนาพระไตรปิฎกใหม่ โดยทรงโปรดให้พระมหาเถระ ๒๑๘ รูป และราชบัณฑิต ๓๒ คน ประชุมการกระทำสังคายนาขึ้นเมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอก พ.ศ.

---

[๑๙]มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๖), หน้า ๘.

[๒๐]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

๒๓๓๑ ณ วัดศรีสรรเพชญ (วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์)[๒๑]

๒) การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๒

ในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นับเป็นช่วงระยะเวลาสั้นมาก คือ ๑๕ ปี เท่านั้นที่ทรงครองราชย์ แต่ทรงโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชขึ้นถึง ๓ พระองค์ คือ สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ, สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดราชบูรณะ และสมเด็จ พระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ ทั้ง ๓ พระองค์อยู่วัดมหาธาตุฯ จนถึงยุคนั้นกล่าวได้ว่าใครที่เป็น สมเด็จพระสังฆราชต้องอยู่วัดมหาธาตุ ฯ และในรัชกาลนี้ได้ส่งพระสงฆ์ไทยดูกิจการงานพรศาสนา ณ ประเทศศรีลังกา และในสมัยสมเด็จพระสังฆราช (มี) โปรดให้มีการบำเพ็ญกุศลวันมาฆบูชา เป็นกิจลักษณะ[๒๒]

๓) การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๓

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าทรงมีความเคารพในองค์พระภิกษุสามเณรอย่างยิ่ง แม้พระภิกษุจะประพฤติดีชั่วอย่างไรไม่ค่อยสน พระทัยนักจนเป็นที่มาของคำว่า “ชั่วชั่งชี ดีชั่งสงฆ์” ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ ทรงโปรดให้ทรงสร้างวัดพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในกรุงเทพมหานครเข้าด้วยกัน โดยจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์เพิ่มอีก ๑ คณะ จากรูปแบบเดิม คือ ๑) คณะคามวาสีฝ่ายซ้ายปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคเหนือ

๒) คณะอรัญญาวาสี ปกครองพระนักปฏิบัติทั่วราชอาณาจักร

๓) พระคามวาสีฝ่ายขวา ปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคใต้

๔) คณะกลาง ปกครองพระอารามหลวงกับวัดราษฎร์ในกรุงเทพมหานคร

การปกครอง ๔ คณะอย่างว่านี้ มีเจ้าคณะใหญ่ที่เป็นผู้บังคับบัญชาดูแลกิจการคณะ สงฆ์ในเขตปกครองของตน แต่ว่าเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ ต้องขึ้นอยู่กับสมเด็จพระสังฆราช

๔) การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๔

คณะสงฆ์เริ่มดีขึ้น จำนวนพระสงฆ์เริ่มมากขึ้นตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ ทั้งยังมีคณะใหม่เพิ่มขึ้นอย่างเป็นทางการคือ คณะธรรมยุติและคณะอรัญวาสีเดิมกลับหายไปไม่ทราบชัดว่าหายไปไหน ตอนเริ่มรัชกาลยังมีอยู่ คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดสระเกศเป็นเจ้าคณะ แต่ชื่ออรัญวาสี ค่อย ๆ หายไปในภายหลัง ด้านสมณศักดิ์รัชกาลนี้เพิ่มมากขึ้น และทรงเห็นว่า กรมหมื่นนุชิต ชิโนรส ทรงคุณธรรมยิ่งกว่าสังฆนายกอื่น ๆ จึงโปรดตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก สถาปนาขึ้นเป็น “กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส” เป็นประธานสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร และทรงสถาปนา พระพิมลธรรม (อู่) วัดสุทัศน์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณอนุโรมตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๓ ที่จะ

---

[๒๑]แสวง อุดมศรี, *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, หน้า ๗๒, ๒๕.

[๒๒]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

ให้เป็นสังฆราช แต่ตอนนี้ยังไม่ได้เป็นสังฆราช เป็นเพียงเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือเท่านั้น และทรงยกพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) เป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ด้วย ส่วนการปกครองหัวเมืองแต่เดิมตำแหน่งเป็นพระสังฆราชา รัชกาลที่ ๔ โปรดให้เปลี่ยนเป็น สังฆปาโมกข์ มียศเทียบเท่าพระครู แต่บางเมืองก็มียศเท่าพระราชาคณะ ใช้ราชทินนามเหมือนกรุงเทพมหานคร

๕) การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๕

เป็นระยะที่กิจการทุกส่วนของประเทศได้รับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากระบบเก่า สู่ระบบใหม่ ด้านศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีการปฏิรูปขึ้นในทุก ๆ ด้านเวลานั้น พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงช่วยในด้านการคณะสงฆ์เป็นอย่างดี

ด้านสมณศักดิ์ มีที่น่าสนใจคือ ในรัชกาลนี้ได้เพิ่มสมณศักดิ์ชั้น "ราช" ขึ้นใหม่ครั้น ก่อนพระราชาคณะมี ๔ ชั้น คือ พระราชาคณะสามัญ ๑ ชั้น เมื่อเพิ่มชั้นราชขึ้น จึงมี ๕ ชั้น ส่วน ชั้นสามัญกลายเป็นชั้นที่ ๕ จึงเรียงตามลำดับใหม่ คือ ๑. ชั้นสมเด็จ ๒ ชั้นรองสมเด็จ ต. ชั้นธรรม ๔. ชั้นเทพ ๕ ชั้นราช ๖. ชั้นเทพ และต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงฐานะของบางตำแหน่ง เช่นเลื่อนพระพรหมมุนีจากชั้น ๓ ขึ้นเป็นชั้น ๒ เลื่อนพระธรรมโกษาจารย์จากชั้นสามัญเป็นชั้นที่ ๓ เป็นต้น เรื่องสำคัญในวงการสงฆ์ คือการมีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์อย่างจริงจังขึ้น ซึ่งควรจะรู้โดยละเอียดไว้ดังนี้

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ก่อนพระราชบัญญัติฉบับนี้ เราทราบมาแล้วว่าคณะสงฆ์จัดเป็น ๓ นิกาย คือ ๑. มหานิกาย ๒. ธรรมยุติกนิกาย ต.รามัญนิกาย

ทั้งหมดนี้สืบมาจากทักษิณนิกายหรือเถรวาท แต่ก็มีอุตรนิกายหรือมหายานอยู่บ้าง คือพระญวนกับพระจีนฝ่ายหลังนี้มิได้รับการยกย่องเป็นพระภิกษุสงฆ์ คงถือว่าเป็นนักพรตเท่านั้น มาถึงรัชกาลที่ ๕ จึงทรงตั้งหัวหน้าฝ่ายญวนเป็นพระครู และฝ่ายจีนเป็นพระอาจารย์ก่อน พระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ยังคงมี ๔ คณะเหมือนรัชกาลที่ ๓, ๔ คือ

๑. คณะเหนือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง) วัดราชบูรณะเป็นเจ้าคณะใหญ่ โดยมากรวมเอาวัดทางเหนือมาขึ้นกับคณะนี้ และคณะนี้ก็ขึ้นตรงต่อมหาดไทย

๒. คณะใต้ สมเด็จพระวันรัตน์ (ฑิต) วัดมหาธาตุเป็นเจ้าคณะใหญ่รวมเอาวัดทางใต้ มาขึ้นกับคณะนี้ และขึ้นต่อกรมพระกลาโหมและกรมท่า

๓. คณะกลาง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (หม่อมเจ้าสังฆทัต) วัดพระเชตุพนเป็นเจ้าคณะใหญ่รวมเอาวัดในส่วนกลางและนครเขื่อนขันธ์ (อ.พระประแดง) มาขึ้นในคณะนี้ แต่ที่ปรากฏจริง วัดในส่วนกลางไปขึ้นต่อคณะเหนือก็มีคณะใต้ก็มีสับสนอยู่

๔. คณะธรรมยุติ เวลานั้นยังไม่มีสมเด็จเจ้าคณะใหญ่ มีพระศาสนโสภณเป็นเจ้าคณะ รองรวมเอาวัดธรรมยุติทั่วราชอาณาจักรขึ้นคณะนี้ ผู้ปกครองต่อมาเป็นพระราชาคณะที่เป็นเจ้า เสียส่วนมาก สมเด็จเจ้าคณะใหญ่ของคณะนี้มีฐานานุกรมเป็นพิเศษกว่าคณะอื่น ๆ

๖) การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ พ.ศ. ๒๔๕๓ พระองค์ทรงโปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตตมาภิเษก ทรงเลื่อนพระเกียรติยศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส พระบรมราชอุปัชฌาจารย์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตำแหน่งสมเด็จพระมหาสมณะ เป็นมหาสังฆปริณายก ทั่วพระราชอาณาจักร และเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกนิกาย การปกครองคณะสงฆ์ยังคงใช้ พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ แต่เป็นอันงดใช้อำนาจจากมหาเถรสมาคม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ยังคงเรียกประชุมและบัญชากิจการอันจะพึงทำเป็นการสงฆ์ในที่ประชุมนั้น ดังข้อความที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายเป็นเชิงอรรถในมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติ มีความว่า ในแดนดินปรัตยุบัน โปรด ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้บังคับบัญชาการคณะสงฆ์โดยทั่วไป การประชุมตามพระราชบัญญัตินี้ก็ชื่อว่าเป็น อันงดชั่วคราวโดยนัย หรือกล่าวอีกโวหารหนึ่งว่า ยังไม่ถึงคราวเรียกประชุมตามพระราชบัญญัติ ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้ายังบัญชาการอยู่ ข้าพเจ้าปรารถนาจะให้มหาเถรสมาคม คงมียืนอยู่ด้วย ประการหนึ่ง จึงคงเรียกประชุมและบัญชากิจการอันจะพึงทำเป็นการกสงฆ์ในที่ประชุมนั้น ๆ[๒๓]

รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๖ พอสรุปได้ดังนี้

๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ในที่ประชุมมหาเถรสมาคมโดยปกติ ตัวอย่างเช่นที่ทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ในยุคนี้จึงใช้ว่า “พระมหาสมณวินิจฉัย” ไม่ใช้คำว่า “มหาเถรสมาคมวินิจฉัย”

๒) เจ้าคณะมณฑล

๓) เจ้าคณะเมือง หรือจังหวัด

๔) เจ้าคณะแขวง

๕) เจ้าอาวาส

๗) การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๗

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ นับว่ามี การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในยุคนี้ไม่มีอะไรที่เปลี่ยนมากเพราะ รูปแบบการปกครองคลึงคล้ายในสมัยรัชกาลที่ ๖ คือ มีสมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาคณะสงฆ์ โดยลำพังพระองค์เองและมีมหาเถรสมาคมเป็นผู้ให้คำปรึกษา จนกระทั่งมีการตราพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ แต่ที่น่าสนใจคือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงอาราธนาสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธพร้อมด้วยคณาจารย์ ทั้งหลายประชุมสอบทาน

---

[๒๓]พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ (แย้มชุ่ม), “การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหารธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม)”, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, หน้า ๔๙.

พระไตรปิฎก ฉบับรัชกาลที่ ๕ ให้ละเอียดถี่ถ้วนอีกครั้งหนึ่ง แล้วโปรด ประกาศชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ประชาชน ช่วยกันออกทุนทรัพย์พิมพ์ร่วม พระราชกุศล พิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นใหม่ จำนวน ๑,๕๐๐ จบ จบละ ๔๕ เล่ม เท่าพระชนม์ของ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์นับแต่กาลตรัสรู้แล้ว พระไตรปิฎกชุดนี้ เรียกว่า “พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ” ซึ่งเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทยและอาจพูดได้ว่า สมบูรณ์ที่สุดในวงการพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๘) การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ ๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระอานันทมหิดล พระองค์ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๗ ขณะนั้นทรงพระเยาว์มากอายุแค่ ๔ พรรษา การปกครองประเทศไทย คงใช้ระบอบการปกครองแบบประชาธิไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองฝ่ายอาณาจักรครั้งนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ไปด้วย นั่นคือให้มีรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์สอดคล้องกับการปกครองของอาณาจักร คณะรัฐบาลจึงได้ดำเนินการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ นับว่า เป็นจุดเริ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองโดยยกเลิกการปกครองที่ใช้พระราชบัญญัติฉบับเดิม คือ ฉบับ ร.ศ. ๑๒๑ ในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ คณะรัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ชี้แจง เหตุผลในการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ ดังข้อความต่อไปนี้

“พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้รับความเห็นชอบของคณะสงฆ์และได้ผ่านสภา ผู้แทนราษฎรมาแล้วโดยราบรื่นความสำคัญในพระราชบัญญัติก็คือได้จัดการปกครองคณะสงฆ์ให้ อนุโลมระบบการปกครองบ้านเมืองเท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย”[๒๔]

๙) การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย

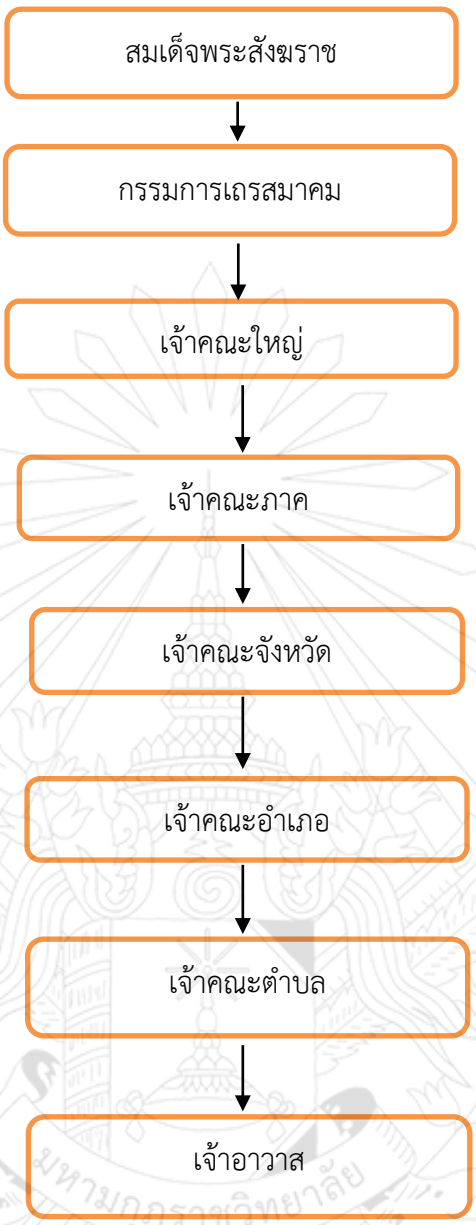
การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย นั้น ถือว่าเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองพร้อมกับการปกครองคณะสงฆ์มีการปรับเปลี่ยน รูปแบบการปกครองไปด้วย โดยประเทศไทยในปัจจุบันนี้ มีนิกายฝ่ายเถรวาท ๒ นิกายคือ มหานิกาย และธรรมยุตนิกาย มหานิกายมีจำนวนมากกว่าและสืบเชื้อสายตรงมาจากการสถาปนาคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ในยุคสุโขทัย ส่วนธรรมยุตนิกายได้สถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ โดยเจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเป็นนิกายเล็กกว่า มุ่งเน้นการปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด แต่ทั้งสองนิกายก็อยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมและสมเด็จพระสังฆราช การปฏิรูปภายในองค์กรระยะต่อมาได้ลดความแตกต่าง ระหว่างนิกายลงมากในศตวรรษที่ผ่านมา คณะสงฆ์ในประเทศไทยได้ปกครองตัวเองอยู่ภายใต้ พระราชบัญญัติคระสงฆ์ฉบับหนึ่ง (พ.ศ. ๒๔๘๔) และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับล่าสุด ซึ่งตรา ออกเป็นพระราชบัญญัติ เมื่อพ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมใน พ.ศ. ๒๕๓๕ และยังมีคณะสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่ายที่ได้รับการรับรองตามกฎหมาย คือ ฝ่ายมหายานที่แบ่งเป็นจีนนิกายและอนัมนิกาย และฝ่ายเถรวาทที่แบ่งเป็นมหานิกายและธรรมยุตนิกาย ทั้งฝ่ายเถร

---

[๒๔]มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย*, หน้า ๑๙.

วาทและมหายานต้องอยู่ภายใต้การ ปกครองของ สมเด็จพระสังฆราช ผู้ที่มหากษัตริย์ทรงสถาปนาขึ้นจากนิกายใดนิกายหนึ่งในฝ่ายเถรวาท และจะดำรงตำแหน่งพระสังฆราชไปจนตลอดพระชนม์ชีพ สมเด็จพระสังฆราช มีมหาเถรสมาคมเป็นผู้ช่วยสนองงาน มหาเถรสมาคมนี้มีกรรมการถาวรโดยตำแหน่ง จำนวน ๔ รูป และกรรมการที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอีก จำนวน ๑๒ รูป มหาเถรสมาคมมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ออกกฎ ระเบียบ และแต่งตั้งผู้บริหารงานคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย การบริหารคณะสงฆ์มีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งทำหน้าที่เป็นสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคมเป็นหน่วยสนองงาน สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคมทำหน้าที่ประสานงานระหว่างคณะสงฆ์กับรัฐ เพื่อให้เกิดความร่วมมือกลมเกลียวกัน ทั้งมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลพระภิกษุสามเณรและอาราม โดยจัดสรรงบประมาณอุดหนุนจากรัฐและมีหน้าที่ส่งเสริมการบริหารงานของพระสังฆาธิการ

เมื่อว่าตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ คณะสงฆ์ไทยมีการจัดองค์กร อย่างดี วัดนับหมื่นวัดและพระภิกษุสามเณรประมาณ ๓ แสนรูป อยู่ภายใต้การบริหารแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง และคณะสงฆ์ได้รับการยอมรับและอุปถัมภ์จากรัฐ ซึ่งทำให้กิจการคณะสงฆ์ การศึกษาและพิธีกรรมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การปกครองคระสงฆ์ที่มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนี้ทำให้กิจการคณะสงฆ์ได้รับการดูแลใกล้ชิด สามารถรักษาระเบียบวินัย และมีช่องทางการติดต่อสื่อสารระหว่างศูนย์กลางการบริหารกับจังหวัดที่ไกลออกไป เนื่องจากมีการจัดองค์กรแบบนี้ การประสานร่วมมือและความปรองดองกับรัฐจึงคงมีอยู่ได้ และพระสงฆ์เองก็มีส่วนสร้างความสามัคคีในหมู่ประชาชนและรักษาความมั่นคงของชาติ แต่เมื่อมองอีกมุมหนึ่ง องค์กรที่มีการรวมเข้าสู่ศูนย์กลางเช่นนี้ต้องพึ่งพาอาศัยคณะผู้นำจำนวนน้อย ซึ่งจะมีข้อจำกัดตรงที่ไม่สามารถตอบรับต่อสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างทันท่วงที

ภาพที่ ๒.๑ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ปัจจุบัน[๒๕]

จากการศึกษาทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ในยุคสมัยต่าง ๆ แล้วผู้วิจัย สรุปการปกครองคณะสงฆ์ในยุคสมัยต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑) การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพระพุทธกาล

การปกครองในสมัยพุทธกาลนั้น ในระยะต้นพระพุทธเจ้าเป็นผู้ดูแลทั้งหมดตั้งแต่การ บวช ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา การรับไตรสรณะคมน์ ปัญหาพยากรณอุปสัมปทา ทูเตน อุปสัมปทารวมถึง

---

[๒๕]พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ (แย้มชุ่ม), “การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหารธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสสธมฺโม)”, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, หน้า ๕๒.

การบวชที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เองทุกประเภทอนุโลมเข้าในการบวชด้วย เอหิภิกขุอุปสมบท ทั้งหมด ต่อมาการบวชด้วยติสรณคมนูปสัมปทา ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวช ดำเนินการ และการบวชที่มอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในการให้การอุปสมบทคือ ญัตติจตุตถกัมม อุปสัมปทา อันเป็นการบวชประเภทเดียวเท่านั้นที่ยังใช้กันอยู่ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนกระทั่งปัจจุบัน และไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงอีกเลย แม้จะผ่านระยะกาลมาถึงเกือบ ๒๖๐๐ ปีแล้วก็ตามนี้ คือการบวชที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนา เพื่อความสิ้นทุกข์ในที่สุด

อาจสรุปวิเคราะห์ได้ว่าการปกครองและคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงใช้ระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูกประกอบด้วยสันติวิธีธรรมหรือสามัคคีธรรม ให้สิทธิเสรีภาพเสมอกันไม่เลือกชนชั้นวรรณะ โดยอาศัยการนับอายุพรรษาในการนับระดับชั้นอาวุโสม พระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขสงฆ์ทรงเป็นประธานในการตัดสินวินิจฉัยวางกรอบแนวการปกครอง คณะสงฆ์ให้อยู่ในรูปแบบที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ด้วยหลักพระธรรมวินัย ถึงแม้ว่ากาลเวลา จะล่วงเลยไปหลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว คณะสงฆ์ในยุคนั้น ๆ ก็ยังยึดถือหลัก พระธรรมวินัยเป็นข้อบัญญัติเกณฑ์กำหนดตัดสิน ให้ดำเนินไปด้วยหลักประชาธิปไตยโดยยึดหลัก เสียงข้างมากเป็นมติเอกฉันท์ กล่าวโดยรวมในสมัยพุทธกาลนั้นได้กำหนดรูปแบบและวิธีการ ปกครองคณะสงฆ์ คือ การบวช พระธรรมวินัย การศึกษา และการเผยแผ่

๒) การปกครองคณะสงฆ์ในหลังสมัยพุทธกาล

หลังจากพุทธปรินิพพานมาแล้ว การปกครองคณะสงฆ์เริ่มต้นด้วยการทำสังคายนา เพื่อรวบรวมพระธรรมวินัยให้เข้าเป็นหมวดหมู่ และมีการตรวจสอบเพื่อความถูกต้องตามหลักธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ เพื่อป้องกันมิให้กระจัดกระจาย ในภายหลังพุทธกาลไม่นาน คณะสงฆ์เริ่มมีความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักธรรมวินัยแตกต่างกันไป จนเกิดความแตกแยกในหมู่คณะสงฆ์โดยแบ่งแยกรูปแบบการปกครองออกไปเป็นหลายคณะ และอานิสงส์จากทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ทำให้ประเทศไทยได้รับพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ในเมืองไทย เริ่มจากดินแดน อาณาสุวรรณภูมิ สู่อาณาจักรกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จวบกระทั้งถึงปัจจุบันนี้ การปกครองคณะสงฆ์ไทยยังปฏิบัติตามรูปแบบการปกครองของพระพุทธองค์ถือตามพระธรรมวินัยเป็นหลัก ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ คณะสงฆ์จะมีความสัมพันธ์ระหว่าง ศาสนจักรกับอาณาจักร การพึ่งอำนาจรัฐน่าจะเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระธรรมวินัยและความบริสุทธิ์แห่งพระศาสนา ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาไปตามนานาอารยประเทศ ถึงกระนั้นก็ตาม พระสงฆ์ก็ยังอยู่บนกรอบแห่งพระธรรมวินัยเดียวกันนั่นเอง[๒๖]

๓) การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยต่าง ๆ

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัย แบ่งการปกครองออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญญวาสี โดยทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็มีเจ้าคณะผู้ปกครองดูแลบังคับบัญชาอยู่ตามลำดับ

---

[๒๖]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

ชั้นการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ยึดตามรูปแบบการปกครอง คณะสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัย นำมาใช้ในการปกครอง โดยแบ่งออกเป็น ๒ คณะ คือ คณะคามวาสี และคณะอรัญญวาสี

ต่อมาการปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๓ คณะ คือคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่สืบมาจากนิกายเริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย คณะอรัญญวาสีเป็นพระสงฆ์ที่สืบมาจากสมัยกรุงสุโขทัยเช่นกัน คณะคามวาสีฝ่ายขวา เป็นพระสงฆ์นิกายเดิมที่ไปบวชแปลงนิกายมาจากประเทศศรีลังกา ภายหลังรู้จักกันในนามว่า “คณะป่าแก้ว”

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีรูปแบบและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๔ คณะ คือ คณะกลาง (เพิ่มเข้ามาใหม่) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ในเขตพื้นที่ในกรุงเทพมหานครทั้งหมด คณะเหนือ (เดิมคือ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะใต้ (เดิมคือ คณะคามวาสีฝ่ายขวา) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ภาคใต้ทั้งหมด และคณะอรัญญวาสี คือ คณะเดิมที่มีอยู่ก่อนการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๓-๔ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๔ คณะเหมือนกัน เพียงแต่เปลี่ยนจากคณะอรัญญวาสี มาเป็นคณะธรรมยุติกนิกายเท่านั้น

๔) การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย

การปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น มีหลักการสำคัญ คือ การมอบอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน การตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่มอบอำนาจการปกครองทั้งหมดไว้กับมหาเถรสมาคม เช่นนี้ก็ด้วยเหตุผลที่ต้องการเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ โดยไม่ต้องประสบกับอุปสรรคล่าช้าอันเนื่องจากการถ่วงดุลยอำนาจในระบอบสังฆสภา เนื่องจากมหาเถรสมาคมมีอำนาจการปกครองคณะสงฆ์อย่างกว้างขวางมาก ความเจริญหรือความล้าหลังของคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ จึงขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการบริหารงานคณะสงฆ์ของมหาเถรสมคม ทั้งนี้ เพราะมหาเถรสมาคมได้อำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายสำคัญไว้ทั้งหมด ถ้ามหาเถรสมาคมประกอบไปด้วยกรรมการส่วนใหญ่ที่มีความรู้และความสามารถดี นโยบายใหม่ ๆ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จะได้รับการประกาศใช้มหาเถรสมาคม โดยการสนับสนุนของรัฐบาลสามารถออกคำสั่งให้คณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรปฏิบัติตามได้ ผู้พร้อมจะปฏิบัติตามคำสั่งมหาเถร สมาคมก็คือ เจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้ปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่ระดับเจ้าคณะใหญ่ลงไปจนถึงระดับเจ้าอาวาส[๒๗]

ดังนั้น แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จะมีส่วนดีตรงที่ช่วยลดความขัดแย้งระหว่างมหานิกายกับธรรมยุติกนิกาย และทำให้มีเอกภาพเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ไทยได้ก็จริง แต่กระนั้นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ ก็ได้สร้างปัญหาให้กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้งนี้ เพราะมีการยกเลิก “องค์กร” หรือ “กระทรวง” แล้วมอบงานทั้งหมด ให้อยู่ในความรับผิดชอบของกรรมการมหา

---

[๒๗]เรื่องเดียวกัน, ๕๔.

เถรสมาคม ว่าโดยหลักการ กรรมการมหาเถรสมาคมแต่ละรูปต้องรับภาระกำกับดูแลงานปกครอง งานศึกษา งานเผยแผ่ งานสาธารณูปการ และงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ การวินิจฉัยสั่งการแต่ละครั้ง ต้องอาศัยมติร่วมกันของมหาเถรสมาคม มีหลายครั้งที่มีเรื่องสั่นสะเทือนวงการคณะสงฆ์เกิดขึ้น ประชาชนรอดูว่าคณะสงฆ์จะจัดการอย่างไร ปรากฏว่า กรรมการมหาเถรสมาคมแต่ละรูป ยังทำอะไรไม่ได้ จนกว่าจะมีการประชุมกรรมการมหาเถรสมาคม เพื่อพิจารณาเรื่องนั้น เพื่อแก้ปัญหานี้ กฎหมายคณะสงฆ์น่าจะกำหนดให้มี “องค์กร” หรือ “กระทรวง” ซึ่งอยู่ในกำกับดูแลของกรรมการมหาเถรสมาคมบางรูปผู้ทำหน้าที่สังฆมนตรี มีอำนาจวินิจฉัยสั่งการในเรื่องนั้น ๆ แล้วจึงรายงานมหาเถรสมาคม แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๙ จะให้อำนาจสมเด็จพระสังฆราช ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการ หรือคณะอนุกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ตามมติมหาเถรสมาคม เพื่อกลั่นกรองเรื่องที่จะเสนอมหาเถรสมาคม และปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่มหาเถรสมาคมมอบหมาย แต่มีข้อสังเกตว่า คณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการเหล่านี้มีหน้าที่เพียง “กลั่นกรองเรื่อง เพื่อเสนอมหาเถรสมาคมเท่านั้น อำนาจในการวินิจฉัยสั่งการยังอยู่ที่มหาเถรสมาคม ในทางปฏิบัติมหาเถรสมาคมสามารถมอบอำนาจให้คณะกรรมการและคณะอนุกรรมการปฏิบัติหน้าที่ประจำ “องค์กร” หรือ “กระทรวง” ตามที่มหาเถรสมาคมกำหนด เช่น คณะกรรมการปกครอง คณะ กรรมการศึกษา คณะกรรมการเผยแผ่ ให้คณะกรรมการเหล่านี้ มีสำนักงานประจำและมีหน้าที่ประจำเช่นเดียวกับหน่วยงานของรัฐ ผลดีของการมีสำนักงานถาวร และคณะกรรมการถาวร ก็คือความต่อเนื่องของเอกสารและการปฏิบัติงาน ไม่ว่าคณะกรรมการจะเปลี่ยนไปกี่ชุดก็ตาม งานยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และเอกสารสำคัญก็ไม่สูญหายทั้งคณะกรรมการชุดใหม่ยังอาศัยเอกสารเหล่านั้นเพื่อศึกษางานเก่าไปด้วยข้อสำคัญก็คือ คณะกรรมการหรืออนุกรรมการต้องมีวาระการดำรงตำแหน่งไม่เกินสี่ปีเหมือนคณะรัฐมนตรีของฝ่ายบ้านเมือง

ส่วนประเด็นสาระสำคัญของการออกพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมนั้น ด้วยการ บริหารงานคณะสงฆ์ไม่สามารถดำเนินกิจการงานคณะสงฆ์ได้ เพราะประธานกรรมการมหาเถรสมาคมประชวรและประทับรักษาพระสุขภาพเป็นเวลานานนับปี ไม่สามารถทรงเข้าร่วมประชุมได้ ด้วยประเด็นดังกล่าวนี้ อาจเกิดความเสียหายต่อวงการคณะสงฆ์ในการบริหารการตัดสินใจในนโยบายหลัก โดยภาพรวมจึงจำเป็นต้องมีประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช องค์ประธานในการประชุมกรรมการมหาเถรสมาคม ด้วยการออกพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ พ.ศ. ๒๕๔๗ โดยความเห็นชอบของทั้งพุทธจักร คือ กรรมการมหาเถรสมาคม และราชอาณาจักร คือ คณะรัฐมนตรี ซึ่งเป็นอำนาจของฝ่ายบริหารโดยตรง ทั้งนี้ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองในการพัฒนา ด้านการศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยและความมั่นคงศรัทธายังยืนสถาพรของพระพุทธศาสนาสืบไป

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในยุคสถานการณ์ปัจจุบันนี้ คณะสงฆ์ย่อมมีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี บูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนำการปกครองไปพร้อมกับความเจริญ และมีกฎหมายพระราชบัญญัติ ข้อบังคับ ระเบียบต่าง ๆ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์มี

รูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก เช่น ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการมี รูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ ชื่อว่า มีส่วนสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผล ฉะนั้น ผู้ที่จะ เป็นผู้นำในการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ ความเสียสละ และยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ตลอดจนเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยจริยาวัตรข้อปฏิบัติ เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคมโดยรวม และที่สำคัญจะต้องเป็นนักปกครองที่มีความซื่อสัตย์ยุติธรรม ต้องเว้นจากความมีอคติทั้งปวง ตั้งมั่นในหลักพรหมวิหารธรรมเป็นแกนหลักของการปกครองอยู่เสมอ

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับหลักพรหมวิหาร ๔

การปกครองนั้นถือได้ว่าเป็นหัวใจหลัก เป็นหัวจักรใหญ่ และสำคัญมากในการบริหารกิจการคณะสงฆ์นับตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาลสืบทอดมาจนถึงยุคสมัยนี้ นอกจากผู้ปกครองจะต้องยึดหลักพระธรรมวินัยอันเป็นธรรมนูญสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์แล้ว หลักพรหมวิหารก็มีความสำคัญที่จะช่วยเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการปกครองคณะสงฆ์ได้มาก เพราะหลักธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่ประเสริฐของผู้ปกครองที่ต้องมีไว้ประจำใจ และหลักพรหมวิหารธรรมนี้จะช่วยส่งเสริมให้นักปกครองสามารถนั่งอยู่ในใจของผู้ใต้บังคับบัญชาได้ โดยที่คนทั่วไปจะให้ความเคารพและนับ ถือโดยไม่ต้องใช้อำนาจใด ๆ มาบังคับ เพราะว่าผู้ปกครองที่มีหลักธรรมนี้ก็เปรียบเสมือนพรหมที่มีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา คอยช่วยเหลือพวกเขาให้พ้นทุกข์และอยู่ภายใต้การปกครองที่สงบสุขและมีความผาสุกนั่นเอง จากการศึกษาทบทวนเอกสารปรากฏว่ามีพระมหาเถระ ผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรมความรู้ และนักวิชาการผู้ทรงความรู้ ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ให้ทัศนะและความหมายอันแนวทางที่สำคัญในการศึกษาวิจัย ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้คัดสรรผลงานที่เกี่ยวข้องนำเสนอได้ดังนี้

พระสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสถึง พรหมวิหาร ๔ ไว้ว่า

ดูกรโทณะ ก็พราหมณ์เป็นผู้เสมอด้วยพรหมอย่างไร พราหมณ์ในโลกนี้เป็นอุภโต สุชาตทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีครรภ์เป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดดีตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงชาติ เขาประพฤติโกมารพรหมจรรย์เรียนมนต์อยู่ตลอด ๔๘ ปี ครั้นแล้วย่อมแสวงหาทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์เพื่ออาจารย์โดยธรรมอย่างเดียว ไม่แสวงหาโดยไม่เป็นธรรม ก็ธรรมในการแสวงหานั้นอย่างไร คือ ไม่ใช่แสวงหาด้วยกสิกรรม พาณิชยกรรม โครักขกรรม การเป็นนักรบ การรับราชการ ศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง เขาถือกระเบื้องเที่ยวภิกขาจารอย่างเดียว มอบทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์แก่อาจารย์แล้ว ปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสายะออกบวชเป็นบรรพชิต เขาบวชแล้วอย่างนี้ มีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตา อันไพบูลย์ ถึงความเป็นใหญ่หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ฯ มีใจประกอบด้วยกรุณา ... ประกอบด้วยมุทิตา ... ประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ทิศที่

๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถานด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขา อันไพบูลย์ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ เธอเจริญพรหมวิหาร ๔ ประการนี้แล้ว เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติพรหมโลก ดูกรโทณะ พราหมณ์เป็นผู้ชื่อว่าเสมอด้วยพรหมอย่างนี้[๒๘]

ปัญญานันทภิกขุ (ปั่น ปญญานนโท) ได้กล่าวถึง พรหมวิหาร หรือหลักแห่งผู้ใหญ่ หลักแห่งผู้นำ เป็นหลักใจประจำใจ ได้แก่ผู้ใหญ่ที่ดีย่อมดำรงตนมั่นคงอยู่ในพรหมวิหารสี่ประการ เป็นประจำในผู้น้อยเป็นนิจ คือมีเมตตารักใคร่ปรารถนาให้ผู้น้อยได้รับความร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่ว กัน ๑ กรุณาสงสารช่วยเหลือผู้ที่น้อยที่ทุกข์ยากจนเต็มความสามารถ ๑ มุทิตา พลอยยินดีต่อผู้น้อยที่มีความเจริญขึ้น แม้จะได้รับยกย่องดีกว่าตนก็ไม่คิดริษยา ๑ อุเบกขา วางตนเฉย ๆ ใน เวลาที่เห็นผู้น้อยต้องได้รับโทษ หรือรับความวิบัติที่ตนไม่สามารถจะช่วยได้หรือตนช่วยแล้วแต่ไม่ สำเร็จต้องมีหลักความยุติธรรมเป็นที่ตั้ง ๑[๒๙]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหาร ๔ ไว้ใน “พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม” ว่า พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ (Holy abiding ; Sublime States of Mind) ประกอบหลักธรรม ๔ ประการ[๓๐] ดังนี้ คือ

๑. เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ ปรารถนาจะให้เป็นสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและ ประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า (Loving-Kindness ; Friendliness)

๒. กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือนร้อนของปวงสัตว์ (Compassion)

๓. มุทิตา หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วย อาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป (Sympathetic Joy, Altruistic Joy)

๔. อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตราบเรียบเที่ยงธรรมไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือผลชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัย และปฏิบัติไปตามธรรม (Equanimity ; Neutrality : Poise)

---

[๒๘]องเปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๙๒/๒๓๒.

[๒๙] ปัญญานันทภิกขุ (ปั่น ปญญานนโท), *หน้าที่ของคน (ฉบับสมบูรณ์)*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๘.

[๓๐]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๔.

พรหมวิหารนี้ บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม, ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม, หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่

กรมการศาสนา ได้กล่าวสรุปไว้ว่า หลักพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้ ผู้มีเมตตาธรรมควรเจริญในเวลาปกติย่อมทำงานร่วมกับคนอื่นอย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย มีความรักใคร่ สนิมสนม กลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผู้มีกรุณาธรรม ควรเจริญในเวลาที่ผู้อื่นได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน ผู้มีกรุณาธรรมย่อมนำมาซึ่งการช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้ออาทรต่อกัน ไม่หนีเอาตัวรอด ความเดือดร้อน ความทุกข์ยากของผู้ร่วมงานผู้อยู่ในสังคมองค์การจะบรรเทาเบาบางลงอยู่ด้วยความมีน้ำใจ ผูกผันกันอย่างแนบแน่น มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผู้มีมุทิตาธรรมควรเจริญในเวลาที่คนอื่นได้รับความชอบที่เขากระทำคุณงาม ความดี ผู้มีมุทิตาธรรมย่อมนำมาซึ่งความโสมนัสปรีเปรมเอิบอิ่มใจ ยินดี สามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนำมาซึ่งความสุขใจ สบายใจ อยู่ร่วมกันอย่างกัลยาณมิตร สัมพันธ์จิต สนิทใจ ผู้มีอุเบกขาธรรมควรเจริญในเวลาที่เพื่อนพ้อง ผู้อื่นถึงความวิบัติที่ไม่อาจช่วยเหลือได้ยึดถือดังคำสั่งสอนใน สุตตนิบาต ขุททกนิกาย ว่า “กัมมุนา วัตตติ โลโก” สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม นั่นคือ ตั้งสติ ทำความเข้าใจว่า คนทุกคนมีกรรมเป็นของตน ถ้าทำกรรมดีก็จะได้รับผลตอบแทน ถ้าทำกรรมชั่วก็ได้รับผลชั่วตอบสนอง ไม่มีทางหนีหนี้กรรมของตนพ้น กรรมจะติดตามตนไป เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคหรือเวลา ที่เขามีความสุขไพบูลย์แล้ว ไม่จำเป็นต้องช่วยเหลืออีก เป็นต้น[๓๑]

จุฬารัตน์ บุณยากร ได้กล่าวไว้ว่า หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมประจำใจใน การบริหารชีวิตที่ถูกต้องดีงาม เพื่อให้ชีวิตที่เป็นเพื่อน ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งหลาย อยู่ ร่วมกันอย่างมีสันติสุขในสังคมมนุษย์ มี ๔ ข้อ[๓๒] ดังนี้

๑. เมตตา ความมีไมตรี ความเป็นมิตร ความรัก ความปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นมี ความสุข

๒. กรุณา ความสงสาร ความมีใจพลอยหวั่นไหว เมื่อผู้อื่นประสบความทุกข์ ก็อยากช่วยเหลือให้พ้นจากทุกข์

๓. มุทิตา ความพลอยยินดีด้วย เอาใจสนับสนุน ส่งเสริม เมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ ได้ดี มีสุข ก็อยากให้ได้ดีมีสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๔. อุเบกขา การวางเฉยเป็นกลางให้ทุกอย่างเป็นไปตามธรรม ซึ่งต่างจากเมตตา กรุณา มุทิตา ที่ใช้เพียงความรู้สึกที่ดีก็พอ แต่อุเบกขาจะใช้ลำพังความรู้สึกไม่ได้ ต้องใช้ความรู้

(ปัญญา) ด้วย คือ ต้องรู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรเป็นความจริง อะไรเป็นความถูกต้องดีงาม อะไร คือหลักการ แล้วเอาความรู้นั้นมาปรับเข้ากับความรู้สึกให้ลงตัวพอดี เพื่อวางตัวได้ถูกต้องเป็น กลางตามธรรม

---

[๓๑]กรมการศาสนา, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๒๕*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๔๕๗.

[๓๒]จุฬารัตน์ บุณยากร, *ถ้อยธรรมพระราชดำรัส*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖.

อนึ่ง เมื่อผู้ใดละเมิดธรรม คือ ทำผิดกฎหมายหรือกฎกติกาของสังคม ผู้ที่มีความสัมพันธ์กับผู้นั้นไม่ว่าสถานภาพใด ต้องหยุดขวนขวายช่วยเหลือทุกวิถีทางทันที ปล่อยให้มีการปฏิบัติต่อเขาเป็นไปตามความเป็นจริง ตามหลักการโดยไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซง กระบวนการของธรรม เพื่อเป็นการรักษาธรรมไว้ มิฉะนั้น สังคมจะวุ่นวายในสังคมไทย ผู้ที่มีพรหมวิหารครบ ๔ ข้อนั้นหายากมาก ส่วนใหญ่จะรู้จักและใช้กันตามความรู้สึก เพียง ๓ ข้อแรก เท่านั้น คือ เมตตา กรุณา มุทิตา ส่วนข้อ ๔ อุเบกขา นั้นไม่ค่อยได้ใช้กันเพราะขาดปัญญา ไม่รู้ ไม่เข้าใจความหมายที่ถูกต้องของอุเบกขา เป็นเหตุให้ไม่มีพลังมากพอที่จะร่วมกันแก้ปัญหาเลวร้ายต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาทุจริตคอร์รัปชันให้ลดลงหรือหมดไปได้ แต่เมื่อทุกคน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ หากมีเมตตา กรุณา มุทิตา ที่เหมาะพอดี และมีอุเบกขา คุมท้ายไว้แล้ว ก็จะทำให้ทุกคนมีน้ำใจช่วยเหลือ ส่งเสริมซึ่งกันและกันด้วยความสัมพันธ์อันดี พร้อมทั้งดารงรักษาความเป็นธรรมในสังคมและความเข้มแข็ง รับผิดชอบในตัวคนไว้ได้ แล้วก็จะทำให้สังคมมีสันติสุข

บุญมี แท่นแก้ว ได้ให้ความหมายของพรหมวิหาร[๓๓] ไว้ดังนี้

๑. เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดีมีไมตรีจิต ต้องการความช่วยเหลือให้ทุก คนประสบประโยชน์และความสุข

๒. กรุณา ความสงสาร คือ ความอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ใฝ่ใจที่ จะปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข จิตใจแช่มชื่นแจ่มใส เบิกบานเมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จงอกงามยิ่งขึ้นไปก็พลอยยินดีปรีดาปราโมทย์บันเทิงใจด้วย

๔. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามความเป็นจริง โดยวางจิตเรียบ สม่ำเสมอมั่นคง แน่วแน่ เที่ยงตรงดุจตราชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุผลที่ตนประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัยวางตนและปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม

พิสิฐ เจริญสุข ได้กล่าวไว้ว่า พรหมวิหารธรรม คือธรรมเป็นหลักประจำใจ กำกับพฤติกรรมคนในองค์การ ในสังคม ให้เป็นไปโดยชอบธรรมถูกต้องทำนองคลองธรรม ก่อให้เกิดอานิสงส์นานัปการโดยเฉพาะเมตตาธรรม ซึ่งได้รวบรวมไว้ ๑๑ ประการดังนี้ ๑. ยามตื่นก็เป็นสุข ๒. ยามหลับก็เป็นสุข ๓. ยามฝันก็ฝันดีไม่มีฝันร้าย ๔. เป็นที่รักของคนทั้งปวง ๕. เป็นที่รัก ของสัตว์โลกทั้งมวล ๖. เทพยินดีคุ้มครองรักษา ๗. ภัยพิบัติ ศาสตราวุธ ยาพิษ ไม่แผ้วพานกล้ำกราย ๘. มีจิตที่มั่นคงมีเสถียรภาพ ๙. มีผิวพรรณผ่องใส ใบหน้าอิ่มเอิบ ๑๐. เมื่อเวลาสิ้นใจก็มีสติ ๑๑. เมื่อยังไม่ก้าวสู่โลกุตรธรรมก็สู่สุขคติในพรหมโลก[๓๔]

---

[๓๓]บุญมี แท่นแก้ว, *จริยศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียน สโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๓.

[๓๔]พิสิฐ เจริญสุข, *ปกิณกธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๐.

วรญา ทองอุ่น ได้กล่าวไว้ว่า ผู้ใดมีคุณธรรมตามพรหมวิหาร ๔ ผู้นั้นได้ชื่อว่า เป็นผู้ มีพระคุณยิ่งใหญ่เพราะผู้ที่มีคุณธรรมตามพรหมวิหาร คือ ผู้ที่มีพฤติกรรมการปฏิบัติเกื้อกูลต่อ ผู้อื่น พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้ ผู้มีเมตตาธรรมควรเจริญในเวลาปกติย่อมทำงาน ร่วมกับคนอื่นอย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย มีความรักใคร่ สนิมสนม กลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผู้มีกรุณาธรรมควรเจริญในเวลาที่ผู้อื่นได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน ผู้มีกรุณาธรรมย่อมนำมาซึ่งการช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้ออาทรต่อกัน ไม่หนีเอาตัวรอด ความเดือดร้อน ความทุกข์ยากของผู้ร่วมงาน ผู้อยู่ในสังคมองค์การจะบรรเทาเบาบางลงอยู่ด้วย ความมีน้ำใจผูกพันกันอย่างแนบแน่น มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผู้มีมุทิตาธรรมควรเจริญ ในเวลาที่คนอื่นได้รับความชอบที่เขากระทำคุณงามความดี ผู้มีมุทิตาธรรมย่อมนำมาซึ่งความ โสมนัส ปรีเปรมเอิบอิ่มใจ ยินดี สามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนำมาซึ่งความสุขใจ สบายใจ อยู่ร่วมกันอย่างกัลยาณมิตร สัมพันธ์จิตสนิทใจ ผู้มีอุเบกขาธรรมควรเจริญในเวลาที่เพื่อนพ้อง ผู้อื่นถึงความวิบัติที่ไม่อาจช่วยเหลือได้ ยึดถือดังคำสั่งสอนใน สุตตนิบาต ขุททกนิกาย ว่า “กัมมุนา วัตตติ โลโก” สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม นั่นคือ ตั้งสติ ทำความเข้าใจว่า คนทุก คนมีกรรมเป็นของตน ถ้าทำกรรมดีก็จะได้รับผลตอบแทน ถ้าทำกรรมชั่วก็ได้รับผลชั่วตอบสนอง ไม่มีทางหนีหนี้กรรมของตนพ้น กรรมจะติดตามตนไปเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคหรือเวลา ที่เขามีความสุขไพบูลย์แล้ว ไม่จำเป็นต้องช่วยเหลืออีกเป็นต้น[๓๕]

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ตรัสไว้ว่า พระบรมศาสดา ทรงแสดงว่าเป็นคุณธรรมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐอัน ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ๔ ประการนี้และทรงเรียกคุณธรรมนี้ว่า พรหมวิหาร ธรรม เป็นธรรมเป็นที่อยู่ซึ่งมีทั้งความดีและความสุข และพรหมวิหารทั้ง ๔ ประการนี้ ผู้ปฏิบัติควร ยึดปฏิบัติ โดยเริ่มแรกให้ปฏิบัติด้วยจิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลาย คือ เมตตา ซึ่งมีอาการเป็นความคิดเกื้อกูลต่อผู้อื่นจากนั้นเมื่อได้เห็นหรือได้ยินหรือได้คิดว่าเขามีความทุกข์เดือดร้อนก็ปฏิบัติช่วยบำบัดทุกข์ให้ คือ กรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์ จากนั้นครั้นได้เห็นมีสุข ไม่มีทุกข์ก็พลอยยินดีบันเทิงใจ คือ มุทิตา ซึ่งมีอาการพลอยยินดีและเพราะไม่มีกิจที่ควรจะทำต่อไปนั้น อุเบกขา คือ อยู่ดูเฉย ๆ คือ อุเบกขาซึ่งมีอาการมัธยัสถ์เป็นกลาง ผู้บริหารปกครองหรือ ผู้บังคับบัญชาควรยึดธรรมเป็นหลักปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างเชิงการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรม ประการหนึ่งที่ผู้บริหารหรือผู้ใหญ่ควรยึดปฏิบัติในการปกครองตน[๓๖]

---

[๓๕]วรญา ทองอุ่น, *มนุษย์สัมพันธ์ในองค์การ*, (สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๐.

[๓๖]สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, *รวมธรรมะ*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๕.

ไสว มาลาทอง กล่าวว่า พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ และพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นธรรมอยู่อย่างประเสริฐซึ่ง จัดเป็นหลักธรรมประจำใจและกำกับความประพฤติ เป็นธรรมจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมไทย ซึ่งในปัจจุบันนี้อำนาจวัตถุนิยมบีบรัดให้ต้องเป็นคนใจแคบเห็นแก่ตัว การฝึกฝนให้สามารถรักและ เมตตาแม้แต่ศัตรู เราก็ยอมได้จะได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธที่แท้จริง ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ที่ว่า “พึงเมตตาให้แม้แก่โจรผู้กำลังตัดหรือเลื่อยอวัยวะ เช่น แขนหรือขาของตน ใครมีความโกรธต่อโจร ผู้กำลังกระทำการดังกล่าวนั้น ก็ไม่ชื่อว่าเป็นสาวกของเรา”[๓๗]

จากการศึกษาทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักพรหมวิหารนั้นมีความสอดคล้องกัน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การนำหลักพรหมวิหาร ๔ ไปใช้ในการปกครองบริหารงานเพราะพรหมวิหาร ๔ เป็นคุณธรรมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือ ผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ ซึ่งผู้นำองค์การ ควรจะมีธรรมเป็นหลักประจำใจ กำกับพฤติกรรมคนในองค์การในสังคม ให้เป็นไปโดยชอบธรรม ถูกต้องทำนองคลองธรรม โดยผู้ปกครองและบริหารหรือผู้บังคับบัญชาควรยึดธรรมเป็นหลัก ปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้อยู่ใต้ บังคับบัญชาในเชิงการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ความสามัคคี และจะทำให้องค์การเจริญรุ่งเรืองต่อไป

๒.๔ แนวคิดการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์ไทย

แนวความคิดทางการปกครองในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น มุ่งที่จะสร้างบุคคลให้เป็นผู้นำที่ดีมีคุณธรรมเป็นที่ตั้ง ไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ในฐานะใด ๆ ก็ตาม ทุกคนล้วนสามารถที่จะพัฒนาตนให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นไปได้ หากได้น้อมนำหลักพรหมวิหารธรรมของพระพุทธศาสนาจึง มีจุด มุ่งหมายอยู่ที่การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่สูงขึ้นไป คือ ถึงความเป็นอริยะได้ในที่สุด และพร้อมกันนั้นก็ยังพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนภายในสังคมจึงต้องทำควบคู่กันไป จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะนำหลักพรหมวิหารธรรมไปประยุกต์ใช้ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ไทย เพื่อให้กิจการงานคณะสงฆ์สำเร็จลุล่วงสู่วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ จากการศึกษาทบทวนเอกสารปรากฏว่ามีพระมหาเถระผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรมความรู้ และนักวิชาการผู้ทรงความรู้ ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ให้ทัศนะและความหมายอันแนวทางที่สำคัญในการศึกษาวิจัย ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้คัดสรรผลงานที่เกี่ยวข้องนำเสนอ ได้ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า หลักพรหมวิหารธรรมเป็นหลักธรรมสำคัญ ที่ชาวพุทธรู้จักกันดีซึ่งผู้นำแน่นอนว่าจะต้องมี แม้จะเป็นเรื่องง่าย ๆ พื้น ๆ ก็ขาดไม่ได้ หลักธรรมนั้นเรารู้กันดีว่า คือ พรหมวิหาร ๔ ประการ พรหมวิหารเป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมในฐานะเป็น “พรหม” คือเป็นผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษา

---

[๓๗]ไสว มาลาทอง, *คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง และประชาชนผู้สนใจทั่วไป*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๗ - ๑๔๘

สังคมไว้ โดยเฉพาะสำหรับผู้นำนั้นแน่นอนว่าจะต้องเป็นแบบอย่างที่จะต้องมีพรหมวิหาร ๔ ประการ เพราะพรหมวิหารนั้นถือเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่ เป็นผู้ที่ประเสริฐอันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษา ได้พัฒนาตนแล้วท่านได้นำเอาหลักพรหมวิหาร ๔ ประการ อันเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่ประสบ[๓๘] กล่าวคือ

๑. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มี เมตตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่นทั้งแต่ละคน ๆ ที่เราเกี่ยวข้องขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตานี้เป็นคุณธรรมพื้นใจประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือ เมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มีเมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

๒. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มี กรุณา คือ ความพลอยรู้สึกไหวตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดเปลื้องให้เขาพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มีกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

๓. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม ความสุขความสำเร็จ เราก็มีมุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็ย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วยช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการงานตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไปนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากได้ขาดแคลนก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุนแต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดี

ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ก็จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จ ผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกันหรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้นเสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมืออย่างไรก็ตาม ปิโยเท่านั้น ไม่พอ ปิโยนั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังต้องมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

๔. ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มีอุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้อง ทำให้เสียหลัก เสียกฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้น ผู้นำจะต้องอยู่ใน

---

[๓๘]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ภาวะผู้นำ*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐-๑๓.

หลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้าง หยุดการขวนขวาย ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคน หรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์ กติกาที่ชอบธรรม

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหาร ๔ ไว้ว่า หมายถึงบุคคลผู้มีคุณธรรมครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้น มี ๔ ประการ[๓๙] คือ

๑. เมตตา ความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์เหลี่ยมดูได้ จากสีหน้าที่บ่งบอก คือ ยิ้มแย้มแจ่มใสและดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๒. กรุณา ความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก ยามเห็นผู้อื่น มีความลำบากก็ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงออกมาด้วยการเข้าช่วยเหลือเจือจุน ด้วยความเต็มใจเสมอ ในทำนองสุขก็สุขด้วย นั่นเทียว

๓. มุทิตา ความชื่นชมยินดีในความสำเร็จสมหวังของผู้อื่น ไม่แสดงความอิจฉาริษยาด้วยการทนดูทนเห็นคนที่เขาดีกว่าตัวไม่ได้ ดูได้จากการไปแสดงไมตรีจิตต่อบุคคลอื่นหรือชื่นชมต่อความสำเร็จของผู้อื่นโดยไม่ต้องบังคับใจ

๔. อุเบกขา ความวางเฉยในเมื่อไม่อาจจะช่วยเหลือเขาได้ไม่ทับถมซ้ำเติม และเมื่อผู้อื่นผิดพลาดหรือได้รับความวิบัติ ไม่แสดงอาการสมน้ำหน้าเมื่อเขาพลาดเป็นต้น

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ความหมายหลักพรหมวิหาร ๔ ไว้ ว่านักบริหารที่จะปกครองคนได้จะต้องมีคุณธรรมที่เรียกว่าธรรมของผู้ใหญ่ คือมีทั้งความรักความ สงสาร เอื้ออาทร และทำใจให้เป็นกลาง นั่นคือ การใช้อำนาจหน้าที่หรือใช้พระเดชมีพระคุณ ควบคุมการบริหาร เรียกว่า พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ[๔๐] คือ

๑) เมตตา ได้แก่ ความรักความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขนักบริหารต้องมีความรักและความหวังดีแก่เพื่อนร่วมงาน ความรักจะเกิดได้ถ้านักบริหารรู้จักมองแง่ดีหรือส่วนที่ดีของเพื่อนร่วมงาน ถ้าพบส่วนเสียในตัวเขานักบริหารต้องรู้จักมองข้ามและให้อภัย เมื่อพบส่วนดีก็จดจำไว้เพื่อจะได้ใช้คนให้เหมาะสมกับลักษณะที่ดีของเขา

๒) กรุณา ได้แก่ ความสงสารเห็นใจปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์เมื่อเพื่อนร่วมงาน ประสบเคราะห์กรรม นักบริหารต้องมีความสงสารหวั่นใจและคิดหาทางช่วยเหลือแก้ไขความ สงสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อยอมรับความเห็นของคนอื่น

---

[๓๙]พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *พระในบ้าน*, (กรุงเทพมหานคร : คาธาวรรณการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๘-๙.

[๔๐]พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๖-๗๗.

๓) มุทิตา ได้แก่ ความรู้สึกพลอยชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุขนักบริหารต้องส่งเสริมให้คนทำงานมีโอกาสพัฒนาความรู้ความสามารถจนได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นโดยไม่กลัวว่าลูกน้องจะขึ้นมาทาบรัศมีเขาไม่กีดกันใครแต่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ทำงานแสดงความสามารถอย่างเต็มที่ และพลอยยินดีชื่นชมในทีมงานด้วย

๔) อุเบกขา ได้แก่ ความรู้สึกวางเฉยเป็นกลางไม่ลำเอียงเข้าข้างคนใดคนหนึ่งนั่นคือ มีความยุติธรรมในการให้รางวัลและลงโทษ ข้อสำคัญก็คือนักบริหารต้องรู้เท่าทัน คนร่วมงานทุกคน นักบริหารที่ไม่รู้เท่าทันสถานการณ์อาจจะวางเฉยได้เหมือนกัน นักบริหารปกครองต้องวางเฉย ด้วยปัญญาคือมีอุเบกขาอย่างรู้เท่าทันคน เมื่อทุกคนทำงานในหน้าที่อย่างขยันขันแข็ง นักบริหาร ก็มองดูพวกเขาเฉย ๆ ถึงคราวให้บำเหน็จรางวัลก็เฉลี่ยให้แก่ทุกคนอย่างถ้วนหน้า

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล) ได้ให้ความหมาย พรหมวิหาร ๔ ว่า เป็นคุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ผู้ปกครอง ๔ ประการ คือ ๑) เมตตา คือ ความรักปรารถนาที่จะ ให้ผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ๒) กรุณา คือ ความสงสารปรารถนาให้ผู้มีทุกข์เดือดร้อน ให้พ้นทุกข์ ๓) มุทิตา คือ ความพลอยยินดีที่ผู้อื่นได้ดี ไม่คิดอิจฉาริษยากัน ๔) อุเบกขา คือ ความวางเฉย ไม่ยินดียินร้าย เมื่อผู้อื่นถึงซึ่งความวิบัติ โดยที่เราเองก็ช่วยอะไรไม่ได้ ก็ต้องปล่อยวางใจของเราเองด้วยปัญญา ตามพระพุทธพจน์ว่า “สัตว์โลก เป็นไปตามกรรม” พรหมวิหารธรรม ๔ ประการนี้ เป็นคุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เป็นหัวหน้า เป็นผู้ปกครอง ผู้นำคนให้เป็นคน เที่ยงธรรม รู้จักเห็นใจผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งให้รู้จักเห็นใจ รู้เข้าใจเอ็นดูผู้น้อย หรือผู้อยู่ใต้บังคับ บัญชาได้ ให้รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ก็จะยังความน่าเคารพนับถือ เลื่อมใสศรัทธา ให้เกิดแก่หมู่ชนทุกฝ่ายได้[๔๑]

แก้ว ชิดตะขบ ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารไว้ว่า พรหมวิหาร หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักและกำกับความประพฤติให้เป็นไปโดยชอบ ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย ๔ อย่าง[๔๒] คือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ ปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข คำว่า “เมตตา” หมายถึง ความ สนิทสนม คือ ความรักใคร่ที่เว้นจากราคะ ความกำหนัด ได้แก่ ความปรารถนาให้เกิดความสุขความเจริญแก่ผู้อื่น ความปรารถนาดีอยากให้มีความสุข ความมีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์ แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา ความสงสาร คิดจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ คำว่า “กรุณา” หมายถึง ความหวั่น ใจเมื่อเห็นผู้อื่นได้รับทุกข์ร้อน ได้แก่ ปรารถนาเพื่อจะปลดเปลื้องความทุกข์ร้อนของเขา หรือความสงสารคิดจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ ความใฝ่ใจอันอันที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อนของปวงสัตว์

---

[๔๑]พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), *หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชัยมงคลพริ้นติ้ง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๐.

[๔๒]แก้ว ชิดตะขบ, *รวมวิชาธรรมศึกษาชั้นตรี (ตามหลักสูตรของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๔๖)*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๗), หน้า ๙๓-๙๔.

๓. มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี คำว่า “มุทิตา” หมายถึง ความชื่นบาน ได้แก่ ความพลอยยินดีในเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีหรือความยินดีในเมื่อผู้อื่นมีความอยู่ดีมีสุข มีจิตใจผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสรรพสัตว์ผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ คำว่า “อุเบกขา” หมายถึง ความวางเฉย ได้แก่ วางตนเป็นกลาง ในเมื่อจะแผ่เมตตาไปก็ไม่สมควร เช่น เอาใจช่วยโจร เป็นต้น หรือความวางใจเป็นกลางอันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชังพิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลาย กระทำแล้วอันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไป ตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉย สงบใจ มองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดี เขาสมควรรับผิดชอบตนเองหรือเขาได้รับผลอันสมควรกับความรับผิดชอบของเขา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักพรหมวิหาร ๔ มีความสอดคล้องกัน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ผู้ปกครองที่ดำรงตนอยู่ในพรหมวิหาร ๔ ย่อมช่วยเหลือบุคคลอื่นด้วยความมีเมตตาและกรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้นแม้จะมีกรุณาจะช่วยผู้อื่นแต่ก็ จะต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรมและเสียการปกครองโดยมีความลำเอียงเกิดขึ้น หลักธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่ประเสริฐของผู้ปกครองที่ต้องมีไว้ประจำใจ เพราะหลักธรรมนี้จะช่วยส่งเสริมให้นักปกครองสามารถนั่งอยู่ในใจของผู้ใต้บังคับบัญชาได้ โดยที่คนทั่วไปจะให้ความเคารพและนับถือ โดยไม่ต้องใช้อำนาจใด ๆ มาบังคับ เพราะว่าผู้ปกครองที่มีหลักธรรมนี้ก็เปรียบเสมือนพรหมที่มีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา คอยช่วยเหลือพวกเขาให้พ้นทุกข์และอยู่ภายใต้การ ปกครองที่สงบสุขและมีความผาสุกนั่นเอง

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์

จากการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ ปรากฏว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้คัดสรรผลงานที่เกี่ยวข้องนำเสนอ ดังนี้

พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชตินฺธโร) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑” จากผลการวิจัย พบว่า ๑. การปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันมีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี ซึ่งบูรณาการด้วย หลักพุทธธรรมนาการปกครองไปพร้อมกับความเจริญและมีกฎหมายพระราชบัญญัติข้อบังคับระเบียบต่าง ๆ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธาณสงเคราะห์ ซึ่งมีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ เชื่อว่ามีส่วนสำคัญในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ฉะนั้น ผู้ที่จะเป็นผู้นำในการ

ปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ และเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยจริยาวัตรข้อปฏิบัติ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และประชาชนในชุมชนและสังคมไทย

๒. หลักเกณฑ์การปกครองคณะสงฆ์ มีการปกครองตามลำดับชั้นการปกครองโดยเจ้าคณะชั้นปกครองจะดูแลปกครองผู้อยู่ในเขตปกครองนั้น ๆ โดยปกครองตามลำดับชั้นไปตามลำดับ เมื่อเจ้าคณะชั้นปกครองดูแลปกครองพื้นที่ในเขตปกครองที่ตนรับผิดชอบด้วยดีเช่น เจ้าคณะภาคดูแลปกครองในภาคที่ตนปกครอง เจ้าอาวาสดูแลปกครองภายในวัดที่ต้องเป็น เจ้าอาวาส หรือพระอุปัชฌาย์ดูแลสัทธิวิหาริกที่ตนให้การอุปสมบท กลยุทธ์การปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ในปัจจุบันมีระเบียบที่ว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ภาคที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการปกครองในเขตพื้นที่ (ภาค) อย่างครอบคลุมและเหมาะสม มีการกระจายอำนาจไปยังเขตการปกครองในแต่ละจังหวัดอย่างชัดเจน การปกครองควรเป็นไปตามจารีตอันดีงามที่บุรพาจารย์เคยประพฤติปฏิบัติอันไม่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักพุทธธรรม เอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย จึงอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และมติมหาเถระสมาคม เป็นแนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบ้าน วัด ราชการ และที่สำคัญ คือสามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการจัดการปกครองคณะสงฆ์ มีการปฏิบัติตามระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ได้ยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นหลัก มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นกฎหมายส่งเสริมให้การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยมีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น การปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการทุกระดับ จึงเป็นไปโดยถูกต้องตามหลักนิติธรรม ยึดเอาความถูกต้อง โดยอาศัยความรู้ความฉลาดและความสามารถเป็นเครื่องมือในการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑

๓. เพื่อเสนอกลยุทธ์สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ โดยกลยุทธ์ในการปกครองผู้ปกครองต้องมีความรู้ความสามารถสูง มีการศึกษาระดับอุดมศึกษา มีการสื่อสารและการคมนาคมเดินทางไปมาสะดวก สามารถติดต่อ สื่อสารได้อย่างรวดเร็ว การปกครองคณะสงฆ์ให้ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก โดยเน้นบริหารจัดการเชิงพุทธ มุ่งการสร้างความสามัคคีโดยบริหารแบบพ่อปกครองลูก ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ และพรหมวิหาร ๔ ในการครองตน ครองคน และครองงานโดยจุดแข็งของการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ อยู่ในพื้นที่ชุมเมืองและใกล้สถาบันการศึกษาทั้งระดับการศึกษาพื้นฐาน มีสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นร้อยแห่ง การสอบผ่านของนักธรรมและเปรียญธรรม ซึ่งสอบได้ในอัตราสูง และมีพระสงฆ์จำพรรษาจำนวนมาก เป็นการจัดการภายในที่มีความเข้มแข็ง เพราะมีความรู้ความสามารถในการปกครองสูงและมีภาพลักษณ์ที่ดี ซึ่งถือเป็นแนวทางในการส่งเสริมกลยุทธ์การปกครองของคณะสงฆ์ภาค ๑ ให้เป็นที่ยอมรับของสังคมสงฆ์ทั่วไป[๔๓]

---

[๔๓]พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชตินฺธโร), “กลยุทธ์การปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, บทคัดย่อ.

พระทีฆทัสสีมุนีวงศ์ (วิรัช วสสิริ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ตัวแบบการบริหารคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔” ผลการวิจัยพบว่า ๑. สภาพการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคนมีการสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นการบริหารงานมีการออกกฎระเบียบในการปกครองคณะสงฆ์ ๒. ประสิทธิผลการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคนมีการดำเนินไปอย่างรวดเร็วสนองต่องานที่มอบหมายให้ทำการบริหารภาระงาน มุ่งบริหารที่สนองตอบต่อความต้องการของผู้มาติดต่อและการบริหารองค์กรได้ เน้นในเรื่องสร้างศรัทธาเข้าวัดและปฏิบัติธรรมมากขึ้น ๓. ศักยภาพการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๔ การบริหารคนมีการนำจุดเด่นของบุคลากรมาใช้ในการบริหารงาน การบริหารภาระงานมีการประยุกต์เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการบริหารงานและการบริหารองค์กรมีการจัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่องโดยมีปัจจัยด้านสาธารณะสงเคราะห์มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการคณะสงฆ์ร้อยละ ๗๐.๓[๔๔]

พระครูพิมลสีลสังวร (สายัณห์ แซ่เตียว) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการศึกษาของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารในสมัยที่ พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม) เป็นเจ้าอาวาส” ผลการวิจัยพบว่า

๑. การบริหารจัดการศึกษาของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร ประกอบด้วยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี จัดการเรียนการสอนนักธรรมชั้น “นวกภูมิ” จัดการศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ และด้านการศึกษาสงเคราะห์

๒. รูปแบบ / แนวทางการบริหารจัดการศึกษาของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารในสมัยที่ พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม) เป็นเจ้าอาวาส ประกอบด้วย รูปแบบ/ แนวทาง ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ มีภาวะผู้นำ มีความสามารถในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง การสร้างทีมงานที่มีประสิทธิภาพ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ปฏิบัติงาน มีความสามารถในเชิงพัฒนานวัตกรรมและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง มีการสื่อสารที่ดีคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมงาน จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้มีคุณธรรมจริยธรรม นำแนวทางในการครองตน ครองคน และครองงาน บูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้

๓. รูปแบบ / แนวทางการส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการศึกษาของ พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม) ในฐานะเจ้าคณะภาค ๑๕ ประกอบด้วย การให้ทุน การให้ธรรมการสร้างคน สร้างอาคาร สร้างอุปกรณ์การศึกษาและคุณูประการที่เป็นผลมาจากการบริหารจัดการศึกษาของท่าน พบว่า ท่านเป็นพระเถราจารย์ที่เป็นปูชนียสงฆ์แห่งคณะสงฆ์มีคุณูประการ เป็นแบบอย่างแห่งความดีงามความกตัญญูกตเวที และได้อุทิศชีวิตตนเพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ด้วยความขยัน ซื่อสัตย์

---

[๔๔]พระทีฆทัสสีมุนีวงศ์ (วิรัช วสสิริ), “ตัวแบบการบริหารคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์), บทคัดย่อ.

อดทน และเสียสละอย่างแท้จริง ทั้งต่อสถาบันสงฆ์และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ[๔๕]

พระครูวิสุทธานันทคุณ (สุรศักดิ์ วิสุทฺธาจาโร) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า

๑. การบริหารจัดการวัดของคณะสงฆ์ ในยุคสถานการณ์ปัจจุบันนี้ ผู้บริหารคณะสงฆ์ย่อมมีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี บูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนำการบริหาร/การปกครอง ไปพร้อมกับความเจริญและมีกฎหมาย พระราชบัญญัติ ข้อบังคับ ระเบียบต่าง ๆ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการบริหาร/การปกครองวัดมีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก เช่น ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการมีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการบริหารจัดการวัด ชื่อว่ามีส่วนสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผล ฉะนั้นผู้ที่จะเป็นผู้นำในการบริหาร/การปกครองวัดและคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ ความเสียสละ และยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นตลอดจนเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยจริยาวัตรข้อปฏิบัติ เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคมโดยรวม และที่สำคัญจะต้องเป็นนักปกครองที่มีความซื่อสัตย์ยุติธรรม ต้องเว้นจากความมีอคติทั้งปวงตั้งมั่นในหลักพรหมวิหารธรรมเป็นแกนหลักของการบริหาร/การปกครองอยู่เสมอ วัดในซึ่งเป็นฐานราก อันสำคัญของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาก็จะเกิดความมั่นคง นั้นย่อมส่งผลให้พระพุทธศาสนามีความเจริญมันคง

๒. การบริหารจัดการวัดขององค์กรคณะสงฆ์ภาค ๑๕ มีประเด็นสำคัญ ๗ ประการ ได้แก่ ด้านระบบและรูปแบบในการบริหารจัดการวัด ปัญหาด้านผู้นำในการบริหารจัดการวัด ด้านการจัดบุคลากรในการบริหารจัดการวัด ด้านงบประมาณในการบริหารจัดการวัด ด้านเทคโนโลยีและอุปกรณ์ในการบริหารจัดการวัด ด้านสภาพแวดล้อมโบราณวัตถุ/พุทธศิลป์ /อาคารสถานที่ / ภูมิทัศน์ธรรมชาติ และปัญหาความสัมพันธ์กับชุมชนและหน่วยงานของรัฐ อันเป็นปัญหาที่สำคัญใหญ่หลวงสำหรับวัดและคณะสงฆ์ในภาค ๑๕

๓. การบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ภาค ๑๕ ในการบริหารกิจการงานคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านการศาสนศึกษา๓) ด้านการเผยแผ่ ๔) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๕) ด้านการสาธารณูปการ และ ๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ แบบ ๕ M ได้แก่ ๑) บุคคล (M๑ : Man) ๒) เงิน (M๒ : Money) ๓) วัสดุอุปกรณ์ (M๓ : Materials) ๔) การจัดการ (M๔ : Management) และ ๕) คุณธรรม (M๕ : Moral) เป็นการบริหารจัดการวัดที่เหมาะสมดีงามมีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับความสามารถในการบริหารจัดการของพระภิกษุสามเณรภายในวัดเป็นสำคัญ เจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ระดับต้นซึ่งมีหน้าที่ในการบริหารจัดการวัดในด้านต่าง ๆ เจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้นำเบื้องต้นนับเป็นปัจจัยสำคัญในการนำองค์กรไปสู่เป้าหมายแห่ง

---

[๔๕]พระครูพิมลสีลสังวร (สายัณห์ แซ่เตียว), “การบริหารจัดการศึกษาของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารในสมัยที่ พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม) เป็นเจ้าอาวาส”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ

ความสำเร็จ ทั้งนี้เพราะเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจ กำหนดนโยบายและบริหารบุคลากรในองค์กรให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ในการปฏิบัติงานของบุคลากรจำเป็นจะต้องมีความสามัคคี และทำงานให้สอดคล้องสัมพันธ์กนระหว่างผู้นำและผู้ตามเจ้าอาวาสนั้นมีภารกิจการบริหารจัดการวัดตามอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสตามภารกิจของคณะสงฆ์ ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการและด้านการสาธารณสงเคราะห์ เจ้าอาวาสที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะตัวมีภาวะผู้นำ มีกระบวนการและวิธีปฏิบัติงาน สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน รวมทั้งมีการพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์พร้อมในด้านพระธรรมวินัย จะส่งผลโดยตรงต่อศรัทธาความเชื่อถือของพุทธศาสนิกชน ซึ่งจะช่วยให้การปฏิบัติศาสนกิจทุกอย่างบรรลุตามวัตถุประสงค์โดยง่าย เจ้าอาวาสจึงต้องมีภารกิจที่ต้องรับผิดชอบต่อการบริหารจัดการวัดในทุก ๆ ด้าน โดยให้พระภิกษุสามเณรในวัดทุกรูปได้ศึกษาและปฏิบัติอย่างเต็มความสามารถ ให้เกิดประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับกรมการศาสนา กล่าวว่า การบริหารวัด คือ การปกครองบังคับบัญชากากับดูแล แนะนำ สั่งสอนภิกษุ สามเณร และฆราวาสผู้อยู่ในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้อยู่ ในศีลธรรมอันดี และดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ของวัด ให้สำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพสูงสุดเจ้าอาวาสจึงต้องมีภารกิจที่ต้องรับผิดชอบต่อการบริหารจัดการวัดทุกด้าน โดยให้พระภิกษุสามเณรในวัดทุกรูปได้ศึกษาและปฏิบัติอย่างเต็มความสามารถ และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด การบริหารจัดการวัดที่ดีมีคุณภาพจึงเป็นหลักทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงยั่งยืนสืบต่อไป[๔๖]

พระครูสันติธรรมาภิรัต (บุญชัย สนฺติกโร) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕” ผลการวิจัยพบว่า สภาพการปกครองคณะสงฆ์มีการปกครองโดยใช้พระธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕และฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ ประกอบกับ กฎ ระเบียบ คำสั่ง มติมหาเถรสมาคมเป็นแบบแผนในการปฏิบัติสืบทอดกันมาตามแบบการปกครองคณะสงฆ์ในภาคอื่น ๆ ยังไม่มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัยจึงทำให้ทราบ ๑) จุดแข็ง คือ การปกครองคณะสงฆ์ แบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจนการปกครองเป็นระบบ ใช้กฎเกณฑ์เดียวกันตามหลักพรหมวิหาร ๔ ยึดมั่นในอัปริหานิยธรรม ๗ ยกเว้น อคติ ๔ ๒) จุดอ่อน ยังขาดบุคลากรที่มีคุณภาพมาช่วยกนพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ มีการใช้อำนาจในการปกครองขาดความยุติธรรม และขาดความร่วมมือกันของบุคลากรในคณะสงฆ์ ๓)ปัญหา มีนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับแผนการปฏิบัติงานขาดแรงจูงใจในการปฏิบัติงานทำให้ผลของการดำเนินงานเกิดความล่าช้า ๔) อุปสรรค ผู้บริหารขาดความรัดกุมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันขาดงบประมาณเพื่อสนับสนุนการ

---

[๔๖]พระครูวิสุทธานันทคุณ (สุรศักดิ์ วิสุทฺธาจาโร), “การบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

ปกครองคณะสงฆ์ และขาดความรู้ด้านเทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารเพื่อการพัฒนาคณะสงฆ์[๔๗]

พระครูปลัดอาทิตย์ อตุถเวที (ซองดี) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดและ วิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตการปกครองภาค ๒”, จากผลการวิจัยโดยภาพรวมพบว่า พระสังฆาธิการในเขตปกครอง ภาค ๒ มีความพึงพอใจในการทำงานและการบริหารปกครองคณะสงฆ์โดยพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) รวม ๔ ด้าน คือ ด้านแนวคิดในการบริหารและการปกครอง ด้านบุคลิกภาพ และลักษณะในการบริหารปกครอง ด้านลักษณะและการดำเนินงานของทีมงาน และด้านโครงการส่งเสริมกิจการคณะสงฆ์ อยู่ในระดับมากที่สุด และข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด สามารถบ่งชี้ถึงความรู้สึกนึกคิดตามสภาพเป็นจริงที่เกี่ยวกับข้องกับการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ของ พระเทพโสภณ ซึ่งจากการรวบรวมสรุปทัศนคติและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของพระสังฆาธิการทำให้ทราบว่าท่านนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในระบบการปกครองที่เรียกว่าครองใจครองคนผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และมีนโยบายการปฏิบัติงานการปกครองคณะสงฆ์ที่มีความโดดเด่นเป็นที่ยอมรับ และน่าเชื่อถือ พระสังฆาธิการผู้ใต้บังคับบัญชาต่างชื่นชมว่า พระเทพโสภณ เป็นพระที่ดีมีความสามารถ เป็นพระนักพัฒนามีความคิดกว้างไกล เอาใจใส่กิจการการศึกษา ทำงานอย่างมีระบบมีระเบียบวินัย มีความรู้ทั้งทางโลกทางธรรม นับว่าเป็นนักการศึกษาชั้นยอด เป็นนักปกครองชั้นเยี่ยม เป็นเพชรน้ำเอกของวงการคณะสงฆ์ไทย[๔๘]

พระธนดล นาคสุวณโณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัด บุรีรัมย์”, สรุปได้ว่า พระสังฆาธิการมีหน้าที่ในการปกครองและบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะบ่งชี้ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวรสืบต่อไป ก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดประชาชนโดยเฉพาะพระสังฆาธิการทุกระดับเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชน และมีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้วยแล้ว จึงจะต้องปรับบทบาท ในด้านต่าง ๆ ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมให้ได้ พระสังฆาธิการ ต้องมีการพัฒนาตนเอง ในด้านการศึกษาด้วยการขวนขวายในหน้าที่ของตน และไม่ลืมที่จะพัฒนาคนอื่นหรือคนในชุมชน ในสังคมนั้นด้วย[๔๙]

---

[๔๗]พระครูสันติธรรมาภิรัต (บุญชัย สนฺติกโร), “การพัฒนารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, บทคัดย่อ

[๔๘]พระครูปลัดอาทิตย์ อตุถเวที (ซองดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตการปกครองภาค ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), บทคัดย่อ

[๔๙]พระธนดล นาคสุวณโณ, “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, บทคัดย่อ

พระมหาธฤติ รุ่งชัย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทั่วไป เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญ ๔ ประการ (VETS) คือ ๑) การสร้างวิสัยทัศน์ (Vision) ๒) การศึกษา (Education) ๓) การอบรม (Training) และ ๔) การดูงาน (Study Tour) ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาในการวิจัย ครั้งนี้ ได้แก่ สิกขา ๓ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ ภาวนา ๔ อิทธิบาท ๔ และ สัปปุริสธรรม ๗ ส่วนรูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการตามแนวทั่วไปและตามแนวพระพุทธศาสนา ที่จะให้มีประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ควรมีการบูรณาการ การพัฒนาพระสังฆาธิการ ตามแนวทั่วไปและพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์มากยิ่งขึ้น ได้แก่

๑. ด้านการปกครอง ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรม คือ พรหมวิหาร ๔ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมกับผู้ปกครองมากที่สุด

๒. ด้านการศาสนศึกษา ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทั่วไป(VETS) ร่วมกับหลักธรรม คือ สิกขา ๓ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้อยู่อย่างประเสริฐ

๓. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรม คือ สังคหวัตถุ ๔ ที่ถือว่า เป็นหลักธรรม ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ให้สามัคคี เป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

๔. ด้านการเผยแผ่ ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรม คือ ภาวนา ๔ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนา ฝึกฝนอบรมมนุษย์ให้มีความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

๕. ด้านการสาธารณูปการ ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามแนวทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรม คือ อิทธิบาท ๔ ที่ถือวาเป็นหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จ

๖. ด้านสาธารณสงเคราะห์ ควรบูรณาการการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรม คือ สัปปุริสธรรม ๗ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมที่สามารถพัฒนามนุษย์ได้เป็นอย่างดี และด้วยการประยุกต์ หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทั่วไป (VETS) และหลักธรรมแต่ละหัวข้อสามารถยังการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด[๕๐]

พระมหานพพล กนฺตสีโล (สายสินธุ์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๑๕” ผลการวิจัยพบว่า

---

[๕๐]พระมหาธฤติ รุ่งชัย, “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, บทคัดย่อ

๑. ภาวะผู้นำตามแนวทางพระพุทธศาสนา ผู้นำต้องเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลมีความคิดที่ลุ่มลึก มองทุกอย่างรอบด้าน รอบคอบ พร้อมทั้งมีสติปัญญาที่เฉียบแหลมสามารถแก้ไขปัญหาได้ทันท่วงที ไม่ปล่อยให้ปัญหาลุกลามใหญ่โตจนสร้างความเสียหายแก่พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ และคิดที่จะเสียสละความเห็นแก่ตัวเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่าที่ประกอบด้วย พรหมวิหารธรรมและยอมรับคำแนะนำจากทุกฝ่ายเพื่อพัฒนาสังคมให้สงบสุขต่อไป นอกจากนี้ ผู้นำต้องรู้จักเลือกวิธีการและรู้จักแยกแยะการฝึกฝนพระภิกษุสามเณรและชาวบ้านให้เหมาะสมกับจริตเพื่อให้เกิดแรงกระตุ้น และเกิดกาลังใจ มีความพากเพียรพยายามตั้งมั่น มั่นคงในการปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ นอกจากนี้การรู้จักเลือกบุคคลในการทำงานให้กับคณะสงฆ์เพื่อความงอกงาม และเพื่อยกย่องคนดีมีศีลธรรมให้สามารถทำงานเพื่อประโยชน์แก่ชาวบ้าน และสิ่งสำคัญภาวะผู้นำควรต้องมีปัญญาดีและความสามารถดี ซึ่งจะทำให้เป็นผู้มีระเบียบวินัยดี เกิดความแกล้วกล้าและกล้าหาญในการปฏิบัติงานและการรักษาความถูกต้องในสิ่งที่ถูกที่ควร ย่อมนำมาซึ่งความเคารพศรัทธาจากผู้ใต้ปกครองตลอดจนประชาชนสังคมเสมอ

๒. ปัญหาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๑๕ มีประเด็นสำคัญ ๖ ประการ ได้แก่ ๑) ปัญหาด้านภาวะผู้นำในการปกครอง ๒) ปัญหาด้านผู้นำการศาสนศึกษา ๓) ปัญหาด้านภาวะผู้นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๔) ปัญหาด้านภาวะผู้นำในงานการศึกษาสงเคราะห์ ๕) ปัญหาด้านภาวะผู้นำในงานสาธารณูปการ ๖) ปัญหาด้านภาวะผู้นำในการสาธารณสงเคราะห์ อันเป็นปัญหาที่สำคัญและใหญ่สำหรับเจ้าคณะพระสังฆาธิการและคณะสงฆ์ในภาค ๑๕ ต้องตระหนักและรีบเร่งหาทางแกไขอย่างเหมาะสมดีงามต่อไป

๓. การพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารคณะสงฆ์ภาค ๑๕ ก็เพื่อสร้างความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา เจ้าคณะพระสังฆาธิการคณะสงฆ์ภาค ๑๕ ยึดหลักในบริบทคือ ๑) ภาวะผู้นำในบทบาทหรือหน้าที่รับผิดชอบฐานะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ๒) ภาวะผู้นำในบทบาทหรือหน้าที่ต้องรับผิดชอบฐานะเป็นผู้แทนวัด ๓) ภาวะผู้นำในบทบาทหรือหน้าที่ต้องรับผิดชอบฐานะเป็นพระสังฆาธิการ และ ๔) ภาวะผู้นำในบทบาทหรือหน้าที่ต้องรับผิดชอบฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย โดยมีภาวะผู้นำเป็นผู้ที่มีปัญญาและวิสัยทัศน์ และรู้จักวิธีการประพฤติประโยชน์ และสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ร่วมงาน ด้วยการพัฒนาระบบการบริหารงานในองค์กรสงฆ์ภาค ๑๕ ให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ มุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการทางาน มีการคิดอย่างเป็นระบบ มีการทำงานเป็นทีม มีการแก้ไขปัญหาโดยยุติธรรม ตลอดจนการสร้างวิสัยทัศน์ให้แก่คณะสงฆ์เพื่อให้คณะสงฆ์มีส่วนร่วมกันทำงานในการบริหารกิจการของคณะสงฆ์ ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการในภาค ๑๕ มีความสามารถพิเศษเฉพาะตัวมีภาวะผู้นำสูง มีกระบวนการและวิธีปฏิบัติงาน สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน รวมทั้งมีการพัฒนาตนเอง พัฒนางานคณะสงฆ์ให้สมบูรณ์พร้อมในด้านพระธรรมวินัย ส่งผลโดยตรงต่อศรัทธาความเชื่อถือของพุทธศาสนิกชนซึ่งจะช่วยให้การปฏิบัติศาสนกิจทุกอย่างบรรลุตามวัตถุประสงค์

โดยง่าย ซึ่งเป็นภาวะผู้นำที่ตรงตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักโกสัลลธรรม หลักสังคหวัตถุธรรม อิทธิบาทธรรม พรหมวิหารธรรม อคติธรรม จักรธรรม สัปปายธรรม สัปปุริสธรรม และอปริหานิยธรรม ก่อให้เกิดการพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๑๕ อย่างมั่นคงถาวรสืบไป[๕๑]

พระมหาธรรมรัต อริยธมโม ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง “หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, ผลการศึกษาวิจัยพบว่า พระพุทธเจ้าก็ทรงมีความสัมพันธ์กับนักการเมืองหรือกับผู้ปกครองเป็นอย่างดี แต่พระองค์ทรงอยู่ในฐานะอยู่เหนือการเมือง หรือทรงเป็นกลางทางการ เมืองทรงให้คำปรึกษาแนะนำไปในทางที่ดีแก่ผู้นำประเทศนั้น ๆ และคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นระบบปกครองด้านจิตใจ ดังนั้น รัฐศาสตร์และพระพุทธศาสนาย่อมพัฒนาไปด้วยกันและจะ ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ "[๕๒]

พระมหาเริงศักดิ์ พิมพ์สกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า”, ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างการบริหารเน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการและการกระจายอำนาจ การตรวจสอบรวมถึงมีไวยาวัจกรช่วยในกิจการของสงฆ์ ภารกิจ ๕ ด้าน คือ ปกครองสงฆ์ด้วยหลักธรรมวินัย บริหารแบบมีส่วนร่วมและทำงานเป็นทีมมีคณะกรรมการพิจารณาพระสงฆ์ที่ทำผิดวินัย มีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งเพื่อความเหมาะสม ปรับปรุงหลักสูตรและกระจายการศึกษา รวมทั้งจัดการศึกษาโดยภิกษุ สามเณรต้องศึกษาทุกรูป จัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เยาวชนและชุมชน มีการปรับปรุงหลักสูตรการพัฒนาภิกษุที่ทำหน้าที่ ครูสอนโดยรัฐจัดงบประมาณอุดหนุนพระสงฆ์ควรเผยแผ่พุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ควรมีองค์การเผยแผ่พร้อมทั้งพัฒนาภิกษุโดยรัฐให้การสนับสนุนการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ควรอนุรักษ์ศิลปะแบบไทย เป็นสัดส่วนมีแบบแปลนโดยมีคณะกรรมการสงฆ์คอยดูแล ส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมในการขจัดอบายมุข”[๕๓]

พระมหาวุฒินันท์ กันทะเตียน ได้ศึกษาวิเคราะห์ เรื่อง “พระสงฆ์กับการเมือง : แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยในปัจจุบัน” โดยอ้าง พระราชธรรมนิเทศ ว่ามองในแง่ความเป็นจริงการเมืองเป็นเรื่องของกลุ่มคนทุกคน เป็นระบบการบริหารปกครองบ้านเมืองเพื่อให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข ไม่ว่าจะแยกอำนาจการบริหารออกเป็นอย่างก็ตาม พระพุทธศาสนาจะมีบทบาทหรือไม่ต้องมองดูในสมัยพุทธกาลในทางรัฐศาสตร์พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักการปกครองของพระราชาไว้ดีมาก เช่น

---

[๕๑]พระมหานพพล กนฺตสีโล (สายสินธุ์), “การพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๑๕”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, บทคัดย่อ

[๕๒]พระมหาธรรมรัต อริยธมโม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์สุรวัฒน์, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ

[๕๓]พระมหาเริงศักดิ์ พิมพ์สกุล, “รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า”, วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๔๔, บทคัดย่อ

ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงแสดงระบบนิติบัญญัติ ระบบรัฐสภาไว้เหมือนกัน โดยกล่าวถึงสภาที่ดีต้องมีสัตบุรุษ คือที่ประชุม ของคนดี พูดเป็นธรรม ลดราคะ โทสะ โมหะ ในภาคของตุลาการก็มีหลักวินัยธร มีคณะบุคคล ขึ้นมาทำงานด้านวินิจฉัยอรรถคดีตามหลักสัมมุขาวินัย หลักของอธิกรณสมถะเพราะฉะนั้น โครงสร้างของพระพุทธศาสนาจึงเป็นโครงสร้างการบริหารอยู่แล้ว มีการแนะนำสั่งสอนให้ พุทธศาสนิกชนมีฐานะตำแหน่งทางการเมืองให้เป็นนักการเมือง เป็นข้าราชการเป็นพระราชาที่ดี อิทธิพลที่เกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับการเมือง พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญและคล้อยตามบ้านเมืองที่ เรียกว่า “ราชานั่ง อนุวัตติตุง”[๕๔]

พระมหาสมเดช ศรีลาจัด ได้ศึกษาวิจัย วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดลเสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการปกครอง ของพระพุทธศาสนาและของอริสโตเติล”, สรุปความได้ว่า หลักการปกครองที่ดีในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเน้นหลัก “ถือธรรมเป็นใหญ่” หมายถึงการตัดสินพิจารณาในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับการปกครองจะต้องคำนึงถึงความถูกต้อง ความดีงาม ความยุติธรรม เป็นต้น[๕๕]

พระมหาอภิวิชญ์ ธีรปญโญ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญา การเมืองของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท” สรุปความได้ว่า ในการปกครอง ผู้นำย่อมมีความสำคัญ ซึ่งขงจื้อและพระพุทธเจ้า ตรัสไว้ในลักษณะใกล้เคียงกันขงจื้อกล่าวไว้ว่า ผู้นำที่เป็น นักปกครองเปรียบเหมือนลม เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคจ่า ฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็จะไปตรงด้วย ในหมู่มนุษย์ก็เช่นกัน ผู้นำถ้าประพฤติชอบธรรม ประชาชนก็จะประพฤติธรรมด้วย[๕๖]

จากการศึกษาทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการปกครองคณะสงฆ์แล้วมีความสอดคล้องกัน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ผู้ปกครองหรือผู้บริหารที่ดีประมีประสิทธิภาพในการปกครองนั้น ต้องยึดถือธรรมเป็นใหญ่คือการตัดสินพิจารณาในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับการปกครองจะต้อง คำนึงถึงความถูกต้อง ความดีงาม ความยุติธรรม และผู้ปกครองต้องมีความสามารถในการนำ นโยบายและแผนงานมาปฏิบัติให้บรรลุบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อประโยชน์สูงสุด แก่องค์กร โดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์และกิจการงานพระพุทธศาสนา

---

[๕๔]พระมหาวุฒินันท์ กันทะเตียน, “พระสงฆ์กับการเมือง : แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑, บทคัดย่อ.

[๕๕]พระมหาสมเดช ศรีลาจัด, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการปกครองของพระพุทธศาสนาและของอริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๔, บทคัดย่อ.

[๕๖]พระมหาอภิวิชญ์ ธีรปญโญ (ศรียะอาจ), “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื้อกับ พุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒, บทคัดย่อ.

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการปกครองโดยการใช้หลักพรหมวิหาร ๔

จากการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปกครองโดยการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ปรากฏว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้คัดสรรผลงานที่เกี่ยวข้องนำเสนอ ดังนี้

นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุค โลกาภิวัฒน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรม ผู้นำจะต้องยึดหลัก “ธรรม” เช่น พรหมวิหาร ๔ ธรรมาธิปไตย พละ ๔ และสัปปุริสธรรม ๗ เป็นต้น เป็นคุณธรรมสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่าง ได้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้ และนำพาหมู่คณะและสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป รูปแบบผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัฒน์ที่เกิดจากการประยุกต์ของภาวะผู้นำตามแนวคิดตะวันตกและ หลักพุทธธรรมย่อมประกอบด้วยหลักการ ๓ ประการ คือหลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาตนพัฒนาคนและพัฒนาระบบงานให้มีคุณภาพและสมบูรณ์แบบ[๕๗]

พรหม วุฒิวิวัฒน์ชัย ได้วิจัยเรื่อง “หลักพรหมวิหาร ๔ กับหลักการปฏิบัติหน้าที่ตามอุดมคติตำรวจ : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการตำรวจประจำสถานีตำรวจนครบาลดุสิต” ผลการวิจัย พบว่า หลักพรหมวิหาร ๔ และหลักอุดมคติตำรวจทั้ง ๔ ประการ มีความสัมพันธ์ คล้ายคลึงกันสามารถใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ตำรวจได้ทั้ง ๒ หลักการจากการวิเคราะห์ข้อมูล แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ สรุปได้ว่า ข้าราชการตำรวจส่วนใหญ่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี แต่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง พรหมวิหาร ๔ ปานกลาง การปฏิบัติธรรม ฝึกฝนจิตใจของตนอยู่ในระดับปานกลาง ความรู้ ความเข้าใจในหลักอุดมคติของตำรวจอยู่ในเกณฑ์ดี การนำหลักพรหมวิหาร ๔ ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่อยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจระดับหนึ่ง ซึ่งต้องมีการเพิ่มเติมในส่วนต่าง ๆ ต้องมีการอบรม ฝึกฝนจิตใจโดยวิทยากรที่มีความรู้ ความเข้าใจ และต้องมีการจัดโครงการปฏิบัติธรรมของข้าราชการตำรวจในทุก ๆ ระดับชั้น ต้องเป็นผู้ดำเนินโครงการที่ต่อเนื่อง ตลอดเวลา การคัดเลือกผู้ที่ทำหน้าที่หัวหน้าสถานีตำรวจต้องให้ได้ผู้มี ความรู้ความสามารถและมีคุณธรรมในจิตใจอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ในส่วนของประชาชนเองนั้นควรมีความเข้าใจเห็นใจในปัญหาการปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจ และที่สำคัญข้าราชการตำรวจต้องยึดมั่นคุณธรรมจริยธรรมในการปฏิบัติหน้าที่โดยเคร่งครัด เพื่อให้เกิดความสัมฤทธิ์ผลในการปฏิบัติหน้าที่[๕๘]

---

[๕๗]นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธ ธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์), ๒๕๔๔, หน้า ก

[๕๘]พรหม วุฒิวิวัฒน์ชัย, “หลักพรหมวิหาร ๔ กับหลักการปฏิบัติหน้าที่ตามอุดมคติตำรวจ : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการตำรวจประจำสถานีตำรวจนครบาลดุสิต”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิตสาขาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), บทคัดย่อ

พระมหาสมชาย สิริจนฺโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)” พบว่า ความหมายของหลักพรหมวิหาร ๔ ว่าคือ การเจริญจิตภาวนาโดยธรรม ที่พึงแผ่ออกไปในสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยมีสติอย่างสม่ำเสมอกันไม่ประมาณไม่จำกัดขอบเขต โดยมากเรียกว่า พรหมวิหาร ๔ แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หรือคุณธรรมประจำตัวของท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่แยกออกได้ ๔ ประการ คือ เมตตา คือ ความรักปรารถนาดี มีไมตรี อยากให้สรรพสัตว์มีสุขถ้วนหน้า กรุณา คือ อยากช่วยเหลือสรรพสัตว์ ให้หลุดพ้นจากภาวะแห่งทุกข์ มุทิตา คือ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่น ได้ดีมีสติ แช่มชื่นเบิกบาน อุเบกขา คือ มีใจเป็นกลางวางเฉยในอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์แล้วปราศจาก อคติ คือ มีรักมีเกลียด[๕๙]

พระมหาสุทธิชัย ฐิตชโย (ถาวรศีล) ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาเชิงวิเคราะห์พรหมวิหาร ๔ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา” โดยเนื้อหาสาระสำคัญสำคัญของวิทยานิพนธ์เล่มนี้วิเคราะห์ถึงคำแปล ความหมาย ลักษณะวิธีการเจริญ วิธีการเผยแผ่ โทษที่เกิดขึ้นจากการขาดเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา รวมถึงผลหรืออานิสงส์ของพรหมวิหาร โดยมุ่งเน้นศึกษาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ อรรถกถา ฎีกา ในเชิงอรรถของวิทยานิพนธ์และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องของพรหมวิหารแล้วนำมาวิเคราะห์ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อความสุขต่อตัวเองและส่วนรวม[๖๐]

วิเชียร ด้วงจิ๋ม ได้วิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตาม หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้นำท้องถิ่น : กรณีศึกษาเทศบาลตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ผลการวิจัยความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้นำท้องถิ่น จำแนกตามเพศ พบว่า ทั้งเพศชาย และเพศหญิง โดยภาพรวม มีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ๒. ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้นำท้องถิ่น จำแนกตามอายุ พบว่า อายุตั้งแต่ ๒๐ ปี ถึง ๕๐ ปี และตั้งแต่ ๕๑ ปีขึ้นไป โดยภาพรวม มีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ๓. ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้นำท้องถิ่น จำแนกตามการศึกษา พบว่า การศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี และปริญญาตรีขึ้นไป โดยภาพรวม มีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับ ปานกลางทุกด้าน ๔. ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้นำท้องถิ่น จำแนกตามอาชีพ พบว่า อาชีพข้าราชการ อาชีพพ่อค้า นักธุรกิจ และรับจ้างทั่วไป โดยภาพรวม มีความพึง

---

[๕๙]พระมหาสมชาย สิริจนโท, “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพตามแนวทางของ พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, หน้า ๔๑.

[๖๐]พระมหาสุทธิชัย จิตชโย (ถาวรศิล), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์พรหมวิหาร ๔ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์), ๒๕๔๖, หน้า ๑๒๐.

พอใจอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน[๖๑]

สุพล เครือมะโนรมณ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่” ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของพนักงานครูเทศบาลเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่นั้น ผู้บริหารสถานศึกษาได้นำหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา และมุทิตา ไปปฏิบัติงานในสถานศึกษาอยู่ในเกณฑ์ที่สูง ขณะที่อุเบกขานั้น ถูกนำไปปฏิบัติงานในสถานศึกษาเป็นส่วนน้อย[๖๒]

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการปกครองด้วยพรหมวิหาร ธรรมนั้นมีความสอดคล้องกัน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า หลักการบริหารหรือปกครองนั้น หลักธรรมสำคัญของผู้ปกครองหรือนักบริหารจะต้องมีหลักพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ เพราะพรหมวิหารเป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ในฐานะเป็นพรหม คือ เป็นผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ โดยเฉพาะสำหรับผู้ปกครองนั้น จะต้องเป็นแบบอย่างที่จะต้องมีพรหมวิหาร ๔ เพราะพรหมวิหารนั้นเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่เป็นผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษาได้พัฒนาตนแล้ว เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจ ที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้อง

๒.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครอง

จากการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในปกครองปรากฏว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้คัดสรรผลงานที่ เกี่ยวข้องนำเสนอ ดังนี้

เนตรชนก โพธารามิก ได้วิจัยเรื่อง “วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อพัฒนาสังคม” ผลการวิจัยพบว่า พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ เรียกอีกอย่าง หนึ่งว่าอัปปมัญญา คือธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำรงชีวิตเป็นคุณธรรมที่เกื้อหนุนกรรมดีทั้งหลายให้สมบูรณ์ และสร้างสันติสุขสู่สังคมทำให้มนุษย์รู้จักการพัฒนาตนเองให้อยู่ในสัมมาทิฏฐิ "[๖๓]

---

[๖๑]วิเชียร ด้วงพริ้ม, “ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้นำท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร จังหวัด นครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์), ๒๕๕๐, หน้า ๕๐.

[๖๒]สุพล เครือมะโนรมณ์, “การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๒, บทคัดย่อ.

[๖๓] เนตรชนก โพธารามิก, “วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, บทคัดย่อ.

พระณัฐพล จิตธมโม (ปราบพินาศ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารงานวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยตาม ค่าเฉลี่ย คือ ด้านการศาสนศึกษา ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการปกครอง ผลการเปรียบเทียบระดับการบริหารงานวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานครจำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นแตกต่างกัน ตามพรรษา และวุฒิการศึกษาบาลีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนพระสงฆ์ในวัดเขตธนบุรี ที่มีอายุ วุฒิการศึกษา วุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานวัดตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระสงฆ์ในวัดเขตธนบุรีไม่แตกต่างกัน[๖๔]

พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ (โสภา) ได้ศึกษาวิเคราะห์ “เรื่องศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสสธมโม)” จากผลการศึกษาวิจัยพบว่า พระธรรมปริยัติเวที ท่านเป็นพระเถระที่รอบรู้ทั้งคันถธุระ วิปัสสนาธุระ มีวิชา ปัญญา ปฏิภาณ ประสบการณ์ปณิธาน ได้ทำบทบาทหน้าที่ของความเป็นพุทธสาวกที่ดี ทำบทบาทหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ด้วยความเรียบร้อย มีความกตัญญูกตเวทีต่อมารดาเป็นยอด มีความรักเชิดชูสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ด้วยความเป็นเยี่ยม เปี่ยมด้วยคุณธรรม ท่านมีบุคลิกภาพที่น่าเลื่อมใส เสียงดังกังวานปฏิภาณว่องไว ธรรมะที่นำเสนอง่าย ๆ ใกล้ตัว ตรงประเด็น เนื้อหาสาระ ธรรมได้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาบุคคล ครอบครัว สังคมให้เกิดสันติสุข และยังได้เป็นแนวทางให้แก่ผู้ที่ปฏิบัติงานการเผยแผ่ในการใช้วิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ในการเผยแผ่พุทธธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ[๖๕]

วิเชียร บุญกล้า ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้บริหารสถานศึกษาในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต ๓” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวมมีการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก ทุกด้านเรียงลำดับจากสูงสุดไปหาต่ำสุด ดังนี้ ด้านมุทิตา ด้านเมตตา ด้านอุเบกขา และด้านกรุณา ผลการเปรียบเทียบของการใช้หลักพรหมวิหาร ๔

---

[๖๔]พระณัฐพล ธิติธมโม (ปราบพินาศ), “การบริหารงานวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, บทคัดย่อ

[๖๕]พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ (โสภา), “เรื่องศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสสธมุโม”), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔, บทคัดย่อ.

ของผู้บริหาร สถานศึกษาขั้นพื้นฐานพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนมีการรับรู้ต่อการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวมแตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า มีการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ทุกด้านแตกต่างกัน[๖๖]

สุรพงษ์ เฟื่องชูนุต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมของข้าราชการทหาร สังกัดกองบัญชาการกองทัพไทยเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ”, ผลการวิจัยพบว่า ข้าราชการที่ จบปริญญาตรีขึ้นไปเป็นคนที่มีความรู้สูงอาจจะไม่มีความเชื่อเรื่องทางศาสนามากนัก ในขณะ เดียวกับผู้จบต่ำกว่าปริญญาตรีอาจจะมีความเชื่อเรื่องศาสนาสูงกว่าดังนั้นผลการวิจัยจึงออกมา เช่นนี้ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับความเป็นจริง ๆ[๖๗]

จากศึกษาทบทวนเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับงานวิจัยที่การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองนั้นมีความสอดคล้องกัน ซึ่งผู้วิจัยสรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองสามารถสร้างความรักความสามัคคี โดยเฉพาะผู้ปกครองหรือผู้นำนั้นจะต้อง เป็นแบบอย่างที่ดี เพราะพรหมวิหาร ๔ นั้นเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่เป็นผู้ประเสริฐ เป็นของปกครองผู้นำองค์กร อันแสดงถึงความเป็นบุคคลผู้มีการศึกษา ได้พัฒนาตนแล้ว ดังนั้นพรหมวิหารธรรมจึงเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำอยู่ในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้อง โดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่ประสบคือ มีความเมตตา มีน้ำใจปรารถนาดีต่อคนในองค์กร มีความกรุณาช่วยเหลือแก้ไขปัญหา ทุกข์ร้อนให้แก่คนในองค์กร มีความมุทิตา พลอยยินดีและช่วยสนับสนุนต่อคนในองค์กร และมีอุเบกขา ความยุติธรรม รักษาความเป็นกลาง รักษาและยึดถือธรรมเป็นใหญ่

๒.๕.๔ สรุปการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหารธรรม

การปกครองคณะสงฆ์มีหลักการสำคัญ คือการมอบอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็น ประธาน การตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่มอบอำนาจการปกครองทั้งหมดไว้กับมหาเถรสมาคม เช่นนี้ก็ด้วยเหตุผลที่ต้องการเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ โดยไม่ต้อง ประสบกับอุปสรรคล่าช้าอันเนื่องจาการถ่วงดุลยอำนาจในระบอบสังฆสภา เนื่องจากมหาเถรสมาคมมีอำนาจการปกครองคณะสงฆ์อย่างกว้างขวางมาก ความเจริญหรือความล้าหลังของคณะ สงฆ์ส่วนใหญ่ จึงขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการบริหารงานคณะสงฆ์ของมหาเถรสมคม ทั้งนี้ เพราะมหาเถรสมาคมได้อำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายสำคัญไว้ทั้งหมด ถ้ามหาเถร สมาคมประกอบไปด้วยกรรมการส่วนใหญ่ที่มีความรู้และความสามารถดี นโยบาย

---

[๖๖]วิเชียร บุญกล้า, “การศึกษาการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้บริหารสถานศึกษาในสถานศึกษา ขึ้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต ๓”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์), ๒๕๕๐, บทคัดย่อ.

[๖๗]สุรพงษ์ เฟื่องชูนุต, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมของข้าราชการทหารสังกัดกองบัญชาการ กองทัพไทยเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, หน้า ๑๐๘.

ใหม่ ๆ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จะได้รับการประกาศใช้มหาเถรสมาคม โดยการสนับสนุนของรัฐบาลสามารถออกคำสั่งให้คณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรปฏิบัติตามได้ ผู้พร้อมจะปฏิบัติตามคำสั่งมหาเถรสมาคมก็ คือเจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้ปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่ระดับเจ้าคณะใหญ่ลงไปจนถึงระดับเจ้าอาวาส

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในยุคสถานการณ์ปัจจุบันนี้ คณะสงฆ์ย่อมมีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี บูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนำการปกครองไปพร้อมกับความเจริญ และมีกฎหมาย พระราชบัญญัติ ข้อบังคับ ระเบียบต่าง ๆ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก เช่น ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการมี รูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ ชื่อว่า มีส่วนสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผล ฉะนั้น ผู้ที่จะเป็นผู้นำในการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ ความเสียสละ และยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ตลอดจนเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยจริยาวัตรข้อปฏิบัติเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคมโดยรวม และที่สำคัญจะต้องเป็นนักปกครองที่มีความ ซื่อสัตย์ยุติธรรม ต้องเว้นจากความมีอคติทั้งปวง ตั้งมั่นในหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นแกนหลักของการปกครองอยู่เสมอ

บทที่ ๓
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ๒) เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ๓) เพื่อศึกษาการพัฒนาการ การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์ภาคสนาม เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

๓.๒ พื้นที่การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในอดีตและการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ประการคือ หลักเมตตาธรรม หลักกรุณาธรรม หลักมุทิตาธรรม และหลักอุเบกขาธรรม (ยุติธรรม) โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่วิจัย ๒ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑) เป็นพื้นที่ที่ภายในวัดให้ความร่วมมือในการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์ภายในวัด

๒) เป็นพื้นที่มีการใช้หลักธรรมในทางพุทธศาสนาแก้ไขปัญหาในการปกครองคณะสงฆ์ภายในวัดและตำบลที่อยู่ใกล้เคียง

๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย

๓.๓.๑ ขอบเขตกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในงานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นสองกลุ่มตามรูปแบบการวิจัยดังนี้

๑) กลุ่มเป้าหมายหลักและกลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยคุณภาพ ได้แก่ พระสังฆาธิการในเขตอำเภอชุมแพ และอำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น ดังนี้

(๑) เจ้าคณะจังหวัดฝ่ายธรรมยุต

- จำนวน ๑ รูป

(๒) เจ้าคณะอำเภอฝ่ายธรรมยุต

- จำนวน ๓ รูป

(๓) เจ้าคณะตำบลฝ่ายธรรมยุต

- จำนวน ๓ รูป

(๔) เจ้าอาวาสและพระลูกวัดในเขตปกครองอำเภอชุมแพ

- จำนวน ๑๐ รูป

รวม ๑๗ รูป

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (ผู้นำชุมชน) คณะผู้วิจัยได้กำหนดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น / ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

(๑) ผู้นำท้องถิ่น	จำนวน	๓	ท่าน
(๒) ปราชญ์ชาวบ้าน	จำนวน	๑	ท่าน
(๓) ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา	จำนวน	๑	ท่าน
รวมทั้งหมด	จำนวน	๕	ท่าน

๓.๔ เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ใช้ แบบสัมภาษณ์ (Interview) ในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) ประกอบด้วย

แบบสัมภาษณ์ (Interview) สำหรับสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย จำแนกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรร กิตฺติสาโร) ตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะทั่วไป เพื่อแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรร กิตฺติสาโร) ตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท

ในส่วนของเครื่องมือเสริมในการวิจัย ผู้วิจัยใช้เทคนิคการถ่ายภาพประกอบการเก็บข้อมูลภาคสนาม

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น ได้แก่ (๑) การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร (๒) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

๓.๕.๑ การรวบรวมข้อมูลเอกสาร การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ในส่วนของการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) เป็นการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเอกสาร ซึ่งมีรายละเอียดในการศึกษา ดังนี้

๑) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเอกสารและหลักฐานจากคัมภีร์ หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย ตลอดจนเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

๒) ศึกษาวิเคราะห์การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ตามหลักพรหมวิหารธรรม

๓) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ตามหลักพรหมวิหารธรรม

๓.๕.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เป็นขั้นตอนหลังจากการศึกษาทางเอกสารแล้ว มีวิธีการเก็บข้อมูลตามลักษณะของเครื่องมือการวิจัย ครอบคลุมกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามที่ระบุไว้คือ กลุ่มพระสังฆาธิการ กลุ่มพระที่อยู่ในเขตปกครอง และกลุ่มผู้นำท้องถิ่น กลุ่มนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) มีขั้นตอนในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

๑) สำรวจพื้นที่ที่มีการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์

๒) กำหนดพื้นที่ในการวิจัย ซึ่งได้แก่ วัดในเขตปกครองอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน

๓) ขอหนังสืออนุญาตสัมภาษณ์จาก วิทยาเขตศรีล้านช้าง

๔) ออกหนังสือนัดกลุ่มเป้าหมายพร้อมกำหนดวันเวลา และการส่งประเด็นที่ต้องการทราบล่วงหน้า เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้มีเวลาเตรียมข้อมูล

๕) เตรียมความพร้อมของเครื่องมือและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง

๖) ประชุมร่วมกับผู้ช่วยวิจัยและแบ่งหน้าที่ในการเก็บข้อมูล เพื่อความสะดวกรวดเร็วและได้ข้อมูลครบถ้วนตามที่ต้องการ

๗) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเดินทางไปสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายตามวันเวลาและสถานที่ที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) และการบันทึกข้อมูลจากหลักฐานเชิงประจักษ์ คือ การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ของคณะสงฆ์ในเขตปกครองอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน (ธรรมยุต)

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วผู้วิจัยนำประเด็นที่พบจากการศึกษาข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ และการบันทึกสังเกตมาวิเคราะห์ตามหลักการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) การจัดทำข้อมูล ดำเนินการตรวจสอบข้อมูลซ้ำเพื่อหาความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือของข้อมูล หลังจากนั้นจึงจำแนกและจัดกลุ่มข้อมูลตามรายประเด็นที่กำหนดไว้

๒) การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) วิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร ข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการบันทึกสังเกต ตามหลักอุปนัยวิธี จำแนกประเด็นตามองค์ความรู้ที่ค้นพบ โดยมุ่งวิเคราะห์ให้ได้ชุดความรู้เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ของคณะสงฆ์ในเขตปกครองอำเภอชุมแพ (ฝ่ายธรรมยุตนิกาย) ในพื้นที่วิจัย เขตปกครองอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน เป็นประเด็นหลักในการวิจัยครั้งนี้

๓.๗ พื้นที่การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน (ธรรมยุต) ซึ่งมีเขตปกครอง ดังนี้

ที่/ตำบล/อำเภอ	วัด	ที่พักสงฆ์
๑) ตำบลชุมแพ อำเภอชุมแพ	๑) วัดประสิทธิ์ไพศาล ๒) วัดสว่างอารมณ์ ๓) วัดสุทธิไชยาราม ๔) วัดป่าศรีบุรี ๕) วัดป่าใหม่นาคำ	๑) ที่พักสงฆ์วัดป่าร่องน้ำจั้น ๒) ที่พักสงฆ์วัดถ้ำพระ ๓) ที่พักสงฆ์วัดป่าซำผักหนาม ๔) ที่พักสงฆ์วัดแสงธรรมวนาราม ๕) ที่พักสงฆ์วัดป่าหนองกุง ๖) ที่พักสงฆ์วัดป่าประชาสามัคคี ๗) ที่พักสงฆ์วัดป่าสุขสมบูรณ์ ๘) ที่พักสงฆ์วัดหนองจาน ๙) ที่พักสงฆ์วัดป่าโนนเมือง ๑๐) ที่พักสงฆ์วัดป่าสามัคคีธรรม
๒) ตำบลขัวเรียง อำเภอชุมแพ	๑) วัดโนนคูณ ๒) วัดป่าหนองศาลา ๓) วัดโคกม่วงบุญญาราม ๔) วัดป่าบ้านแห่	๑) ที่พักสงฆ์วัดโนนติ้ว ๒) ที่พักสงฆ์วัดเทพนารี ๓) ที่พักสงฆ์วัดสันฝาย ๔) ที่พักสงฆ์วัดธรรมรังสี

ที่/ตำบล/อำเภอ	วัด	ที่พักสงฆ์
	๕) วัดป่าโนนอุดม	๕) ที่พักสงฆ์วัดปุญญตาภาวนาวาส
		๖) ที่พักสงฆ์วัดโคกออนซอน
		๗) ที่พักสงฆ์วัดภูตาดฟ้า
		๘) ที่พักสงฆ์วัดภูนกยูง
		๙) ที่พักสงฆ์วัดป่าคีรีธรรม
		๑๐) ที่พักสงฆ์วัดป่าสันติวนาราม
๓) ตำบลนาหนองทุ่ม	๑) วัดป่านาหนองทุ่ม	๑) ที่พักสงฆ์วัดไตรมรรค
	๒) วัดป่าโนนรัง	๒) ที่พักสงฆ์วัดโปร่งขี้กั่ว
	๓) วัดป่าโนนลาน	๓) ที่พักสงฆ์วัดสัจจธรรม
	๔) วัดป่าหนองม่วง	๔) ที่พักสงฆ์วัดภูเขาแดง
	๕) วัดนาดี	๕) ที่พักสงฆ์วัดโนนบุรุษ
		๖) ที่พักสงฆ์วัดป่าธงชัย
		๗) ที่พักสงฆ์วัดห้วยเตย

บทที่ ๔

ผลการศึกษาข้อมูล

ในการศึกษาเรื่อง การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ในบทที่ผ่านมาผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูล ทั้งจากเอกสารต่าง ๆ และการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ให้ได้ผลของการวิจัยตามกรอบของวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ โดยแยกเป็น ๔ ประเด็นหลัก คือ ๑ การปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ๒. การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร) ๓ การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร) ๔.สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ การปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน

ในการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นของการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ศึกษาใน ๒ ประเด็น คือ การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยต่าง ๆ และการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยต่าง ๆ พบว่า การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัย แบ่งการปกครองออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญญวาสี โดยทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็มีเจ้าคณะผู้ปกครองดูแลบังคับบัญชาอยู่ ตามลำดับชั้นการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ยึดตามรูปแบบการปกครอง คณะสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัย นำมาใช้ในการปกครอง โดยแบ่งออกเป็น ๒ คณะ คือ คณะคามวาสี และคณะอรัญญวาสี ต่อมาการปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ การปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๓ คณะ คือ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่สืบมาจาก นิกายเดิมตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย คณะอรัญญวาสีเป็นพระสงฆ์ที่สืบมาจากสมัยกรุงสุโขทัยเช่นกัน เป็นพระสงฆ์นิกายเดิมที่ไปบวชแปลงนิกายมาจากประเทศศรีลังกา คณะคามวาสีฝ่ายขวา ภายหลังรู้จักกันในนามว่า “คณะป่าแก้ว” ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีรูปแบบและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์แบ่ง ออกเป็น ๔ คณะ คือ คณะกลาง (เพิ่มเข้ามาใหม่) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ในเขตพื้นที่ใน กรุงเทพมหานครทั้งหมด คณะเหนือ (เดิมคือคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย) ควบคุมดูแลปกครองคณะ สงฆ์ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะใต้ (เดิมคือคณะคามวาสีฝ่ายขวา) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ภาคใต้ทั้งหมด และคณะอรัญญวาสี คือ คณะเดิมที่มีอยู่ก่อนการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ ๓-๔ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๔ คณะเหมือนกัน เพียงแต่เปลี่ยนจากคณะอรัญญวาสี มาเป็นคณะธรรมยุติกนิกายเท่านั้น

๔.๑.๒ การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย พบว่า การปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น มีหลักการสำคัญ คือ การมอบอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่มอบอำนาจการปกครองทั้งหมดไว้กับมหาเถรสมาคม เช่นนี้ก็ด้วยเหตุผลที่ต้องการเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ โดยไม่ต้องประสบกับอุปสรรคล่าช้าอันเนื่องจาการถ่วงดุลยอำนาจในระบอบสังฆสภา เนื่องจากมหาเถรสมาคมมีอำนาจการปกครองคณะสงฆ์อย่างกว้างขวางมาก ความเจริญหรือความล้าหลังของคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ จึงขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการบริหารงานคณะสงฆ์ของมหาเถรสมาคม ทั้งนี้ เพราะมหาเถรสมาคมได้อำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายสำคัญไว้ทั้งหมด ถ้ามหาเถรสมาคมประกอบไปด้วยกรรมการส่วนใหญ่ที่มีความรู้และความสามารถดีนโยบายใหม่ๆ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จะได้รับการประกาศใช้มหาเถรสมาคม โดยการสนับสนุนของรัฐบาล สามารถออกคำสั่งให้คณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรปฏิบัติตามได้ ผู้พร้อมจะปฏิบัติตามคำสั่งมหาเถรสมาคมก็คือ เจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้ปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่ระดับเจ้าคณะใหญ่ลงไปจนถึงระดับเจ้าอาวาส ดังนั้น แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จะมีส่วนดีตรงที่ช่วยลดความขัดแย้งระหว่างมหานิกายกับธรรมยุติกนิกาย และทำให้มีเอกภาพเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ไทยได้ก็จริง แต่กระนั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ ก็ได้สร้างปัญหาให้กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้งนี้เพราะมีการยกเลิก “องค์กร” หรือ “กระทรวง” แล้วมอบงานทั้งหมด ให้อยู่ในความรับผิดชอบของกรรมการมหาเถรสมาคม ว่าโดยหลักการ กรรมการมหาเถรสมาคมแต่ละรูป ต้องรับภาระกำกับดูแลงานปกครอง งานศึกษา งานเผยแผ่ งานสาธารณูปการและงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ การวินิจฉัยสั่งการแต่ละครั้งต้องอาศัยมติร่วมกันของมหาเถรสมาคม มีหลายครั้งที่มีเรื่องสั่นสะเทือนวงการคณะสงฆ์เกิดขึ้น ประชาชนรอดูว่าคณะสงฆ์จะจัดการอย่างไร ปรากฏว่า กรรมการมหาเถรสมาคมแต่ละรูปยังทำอะไรไม่ได้ จนกว่าจะมีการประชุมกรรมการมหาเถรสมาคม เพื่อพิจารณาเรื่องนั้น เพื่อแก้ปัญหานี้กฎหมายคณะสงฆ์น่าจะกำหนดให้มี “องค์กร” หรือ ซึ่งอยู่ในกำกับดูแลของกรรมการมหาเถรสมาคมบางรูปผู้ทำหน้าที่สังฆมนตรีมีอำนาจวินิจฉัยสั่งการในเรื่องนั้น ๆ แล้วจึงรายงานมหาเถรสมาคม แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๙ จะให้อำนาจสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งคณะกรรมการ หรือคณะอนุกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ตามมติมหาเถรสมาคม เพื่อกลั่นกรองเรื่องที่จะเสนอมหาเถรสมาคม และปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่มหาเถรสมาคมมอบหมาย แต่มีข้อสังเกตว่า คณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการเหล่านี้มีหน้าที่เพียง “กลั่นกรองเรื่อง” เพื่อเสนอมหาเถรสมาคมเท่านั้น อำนาจในการวินิจฉัยสั่งการยังอยู่ที่มหาเถรสมาคม ในทางปฏิบัติมหาเถรสมาคมสามารถมอบอำนาจให้คณะกรรมการและคณะอนุกรรมการปฏิบัติหน้าที่ประจำ “องค์กร” หรือ “กระทรวง” ตามที่มหาเถรสมาคมกำหนด เช่น คณะกรรมการปกครอง คณะกรรมการศึกษา คณะกรรมการเผยแผ่ ให้คณะกรรมการเหล่านี้ มีสำนักงานประจำและมีหน้าที่ประจำเช่นเดียวกับหน่วยงานของรัฐ ผลดีของการมีสำนักงานถาวร และคณะกรรมการถาวร ก็คือความต่อเนื่องของเอกสารและการปฏิบัติงาน ไม่ว่าคณะกรรมการจะเปลี่ยนไปกี่ชุดก็ตาม

งานยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และเอกสารสำคัญก็ไม่สูญหาย ทั้งคณะกรรมการชุดใหม่ยังอาศัยเอกสารเหล่านั้นเพื่อศึกษางานเก่าไปด้วย ข้อสำคัญก็คือ คณะกรรมการหรืออนุกรรมการต้องมีวาระการดำรงตำแหน่งไม่เกินสี่ปีเหมือนคณะรัฐมนตรีของฝ่ายบ้านเมือง ส่วนประเด็นสาระสำคัญของการออกพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมนั้น ด้วยการบริหารงานคณะสงฆ์ไม่สามารถดำเนินกิจการงานคณะสงฆ์ได้ เพราะประธานกรรมการมหาเถรสมาคมประชวรและประทับรักษาพระสุขภาพเป็นเวลานานนับปี ไม่สามารถทรงเข้าร่วมประชุมได้ ด้วยประเด็นดังกล่าวนี้ อาจเกิดความเสียหายต่อวงการคณะสงฆ์ในการบริหารการตัดสินใจในนโยบายหลัก โดยภาพรวมจึงจำเป็นต้องมีประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช องค์ประธานในการประชุมกรรมการมหาเถรสมาคม ด้วยการออกพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ พ.ศ. ๒๕๔๗ โดยความเห็นชอบของทั้งพุทธจักร คือ กรรมการมหาเถรสมาคม และราชอาณาจักร คือ คณะรัฐมนตรี ซึ่งเป็นอำนาจของฝ่ายบริหารโดยตรง ทั้งนี้ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองในการพัฒนา ด้านการศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยและความมั่นคงศรัทธายั่งยืนสถาพรของพระพุทธศาสนาสืบไป

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในยุคสถานการณ์ปัจจุบันนี้ คณะสงฆ์ย่อมมีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี บูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนำการปกครองไปพร้อมกับความเจริญ และมีกฎหมายพระราชบัญญัติ ข้อบังคับ ระเบียบต่างๆ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก เช่น ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการมีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ ชื่อว่า มีส่วนสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผล ฉะนั้นผู้ที่จะเป็นผู้นำในการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ ความเสียสละ และยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ตลอดจนเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยจริยาวัตรข้อ ปฏิบัติ เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคมโดยรวม และที่สำคัญจะต้องเป็นนักปกครองที่มีความซื่อสัตย์ ยุติธรรม ต้องเว้นจากความมีอคติทั้งปวง ตั้งมั่นในหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นแกนหลักของการปกครองอยู่เสมอ

๔.๒ การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร)

ในการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นของของการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร) ผู้วิจัยได้ศึกษาใน ๒ ด้าน คือ ด้านบทบาทและหน้าที่ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร) ตามลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย และผลการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์ของ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ด้านบทบาทและหน้าที่ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร) ตามลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย พบว่า หน้าที่หลัก คือการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพ -

ภูผาม่าน (ธรรมยุต) ดูแลและสอดส่องความประพฤติของพระภิกษุ สามเณร ไวยาวัจกร ที่อยู่ในเขตปกครองของอำเภอชุมแพ – ภูผาม่าน (ธรรมยุต) ซึ่งอำเภอชุมแพ มีเขตปกครองอยู่ ๒ ตำบล ได้แก่ ๑) ตำบลชุมแพ ๒) ตำบลขัวเรียง เขตอำเภอภูผาม่าน มีเขตปกครอง ๑ ตำบล ได้แก่ ตำบลนาหนองทุ่ม ซึ่งมีจำนวนวัดทั้งหมด ๑๕ วัด และ ๒๗ ที่พักสงฆ์ หน้าที่หลักของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ต้องปกครองและดูแลพระภิกษุ สามเณร ไวยาวัจกร ให้อยู่ในกฎระเบียบของมหาเถรสมาคมและพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาเถรวาทดังต่อไปนี้

๑) ดำเนินการปกครองให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อย ความดีงาม การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี

๓) วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่ง หรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะให้เป็นไปโดยเรียบร้อย

๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครอง ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๖) ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

จะเห็นได้ว่าพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) มีบทบาทในชุมชนในฐานะเป็นผู้นำจิตวิญญาณ นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้ริเริ่มจากการสร้างวัดป่าศรีบุรีให้เป็นสถานที่สงเคราะห์ในต่าง ๆ เช่น เป็นสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและเป็นปูชนียสถาน เป็นที่พำนัก ที่อยู่อาศัยของพุทธบริษัท และให้การบริการแก่ชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ตามความเหมาะสม มีการจำแนกบทบาทของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ไว้ ๓ ประการ คือ

๑) บทบาทพระครูโสภณกิตติสาร ในฐานะที่เป็นจิตและวิญญาณของชุมชนและสังคม วัดทำหน้าที่ในฐานะเป็นผู้หล่อหลอมและยกระดับจิตใจของคนในสังคมให้สูงขึ้น มีคุณธรรม จริยธรรม รักสันติ และสมานสามัคคีปรองดองรวมทั้งความมีเหตุผลในการดำรงชีวิต วัดมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนขัดเกลาด้านศีลธรรมและจริยธรรม วัดและสถาบันพระพุทธศาสนาจึงเป็นแหล่งกำเนิดของกฎระเบียบ ประเพณี วัฒนธรรม ปทัสถาน และวิถีชีวิตของชุมชนและสังคมในท้องถิ่นมาโดยตลอด

๒) บทบาทพระครูโสภณกิตติสาร ในฐานะที่เป็นหน่วยงานพัฒนาและสังคมสงเคราะห์ชุมชน เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน เป็นแหล่งสร้างวัฒนธรรมความร่วมมือในงานพัฒนาชุมชนใน ด้านต่าง ๆ รวมทั้งทำหน้าที่เป็นที่พักพิงอาศัยและให้ความช่วยเหลือทั้งด้านสังคมสงเคราะห์และปัญหาทางโรคภัยไข้เจ็บทั้งร่างกายและจิตใจ

๓) บทบาทพระครูโสภณกิตติสาร ในฐานะเป็นหน่วยงานทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ในชนบทซึ่งมีหน้าที่เป็นผู้แนะแนวอาชีพต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน มีวัดจำนวนมากได้จัดตั้งสหกรณ์

หมู่บ้าน กองทุนฌาปนกิจพระภิกษุสามเณร กองทุนการศึกษาพระภิกษุสามเณร กองทุนการศึกษาของเยาวชนในเขตอำเภอชุมแพ อำเภอภูผาม่าน และเป็นสถานที่ฝึกอบรมอาชีพต่าง ๆ บทบาทดังกล่าวมีความเด่นชัดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบท

ด้วยเหตุนี้ การบริหารจัดการวัดจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการบริหารวัดที่ดี และการบริหารวัดที่มีประสิทธิภาพจะมีความสำคัญต่อการใช้ทรัพยากรสูงสุด จะสามารถสร้างสังคมสงฆ์ให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ สามารถสร้างวัดให้เป็นส่วนหนึ่งในการชี้นำทิศทาง การพัฒนาที่ถูกต้องแก่สังคม อีกทั้งทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การบริหารจัดการวัดเป็นอำนาจหน้าที่โดยตรงของของเจ้าอาวาสซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้นำของพระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารกิจการของวัดเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชา การจัดหา และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อวัดและสังคม

๔.๒.๒ ด้านการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์ของ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) พบว่า พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ได้ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร) ท่านมีความเมตตากรุณาต่อพระผู้อยู่ใต้ปกครองของท่าน พูดจาอ่อนน้อมถ่อมตน ท่านมีความเป็นกันเองและเมตตาต่อพระในปกครองเสมอ พระภายในวัดทุกรูปให้ความเคารพนับถือในความที่ท่านมีเมตตากรุณาต่อพระทุกรูปที่อยู่ในปกครองของท่าน การที่ท่านมีเมตตาและกรุณาต่อพระในปกครอง ตลอดถึงญาติโยมทั้งหลายนั้นเป็นที่รู้จักกันดีในอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน ไม่ว่าพระสงฆ์หรือญาติโยมเมื่อได้อยู่ใกล้ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) แล้วต่างก็มีความอบอุ่นและสบายใจเพราะท่านให้ความเมตตาและเป็นกันเองเสมอ ชื่อเสียงในความมีเมตตาและกรุณาของ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เป็นที่รู้จักกันดีในเขตอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน และพื้นที่ใกล้เคียง พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรร กิตฺติสาโร) มีความเมตตากรุณาต่อพระผู้อยู่ใต้ปกครองของท่านเสมอ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร) จะใช้หลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในการปกครองเสมอ ซึ่งตามที่สังเกตการณ์ปกครองของ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมักจะใช้หลักธรรม เมตตา กรุณา มุทิตา ส่วนอุเบกขา พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านจะใช้น้อยตามที่อาตมาสังเกตเห็นการปฏิสัมพันธ์กับพระสงฆ์ในเขตปกครองของท่าน ซึ่งหลักปกครองของท่านได้ประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ มาเสริมในการปกครองของท่าน และพระที่ใกล้ชิดและญาติโยมทั้งหลายก็รู้จักดีในความมีเมตตาของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ซึ่งพระที่อยู่ในเขตปกครอง หรือญาติโยมก็ดีถึงกิตติศักดิ์ความมีเมตตาของท่าน เวลาเราพูดคุยด้วยเราก็มีความรู้สึกสบายใจ อิ่มใจที่ได้อยู่ใกล้ ๆ กับท่าน หรือผู้ที่อยู่ใกล้กับท่านจะสัมผัสได้กับความอ่อนน้อมถ่อมตน พูดจาเป็นกันเองตั้งแต่รู้จักกับท่านมา แม้กระทั้งไม่เคยเห็นท่านแสดงอาการโกรธออกมาให้เห็นเลย ท่านพูดจาดีอ่อนน้อมต่อคู่สนทนาและให้เกียรติคู่สนทนาตลอดเวลาที่สนทนาด้วย เวลามาเยี่ยมเยียนพระที่วัด ท่านก็จะมีของติดไม้ติดมือมาฝากพระภายในวัดเสมอ เวลาเราเดือดร้อนไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไร ท่านจะช่วยเหลือตลอดเวลา

ท่านเป็นคนชอบทำบุญ และให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุ ตลอดถึงนักเรียนนักศึกษาที่เป็นฆราวาส ท่านก็จะให้ทุนการศึกษาตลอดไม่เคยขาดเลย เท่าที่รู้มีวิทยาลัยเทคนิคชุมแพท่านก็ให้ทุนการศึกษาตลอด ปีละ ๑๐ ทุนบ้าง ๒๐ ทุนบ้าง ท่านเป็นผู้ที่มีเมตตาธรรมจริง ๆ ตั้งแต่ที่รู้จักกันมา ท่านมีเมตตาและกรุณาต่อลูกหลานในเขตอำเภอชุมแพและชุมชนมาก ได้มอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน และวิทยาลัยเทคนิคชุมแพ อยู่ทุกปี ปีละ ๑๐ ทุนบ้าง ๒๐ ทุนบ้าง เป็นที่น่าชื่นชมยินดีกับเยาวชนเป็นอย่างมาก ที่ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมีเมตตามอบทุนการศึกษา และเวลาที่ญาติโยมมีปัญหาเรื่องต่าง ๆ ท่านก็เมตตาช่วยเหลือมาโดยตลอด เช่น เวลาทางเทศบาลจัดงานขาดทุนทรัพย์ ท่านก็ช่วยเหลือมาในทุกครั้งที่ไปขอความเมตตา

สัมภาษณ์ P๑ (ฝ่ายธรรมยุตนิกาย) ให้ความเห็นว่า การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เมื่อท่านมาตรวจดูความเรียบร้อยภายในวัด ท่านจะมีปฏิสันฐานดีมาก พูดคุยกับพระที่อยู่ภายในปกครองอย่างเป็นกันเอง และมีเมตตาสูงมาก เพราะสัมผัสได้ว่า เมื่ออยู่ใกล้ท่านจะมีความสบายใจ ไม่อึดอัดเวลาพูดกับท่าน ซึ่งเป็นเพราะท่านให้ความเป็นกันเองมีเมตตาเวลาเข้าใกล้แล้วสบายใจ มีความสุขที่ได้คุยกับท่าน มีความอิ่มใจ สัมภาษณ์ เจ้าคณะตำบลชุมแพ P๙ ให้ความเห็นว่า การพัฒนาการปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ซึ่งท่านดำรงค์ตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอนั้น วิธีการดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ท่านก็ปกครองไปตามระดับชั้นของทางคณะสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพ (ฝ่ายธรรมยุต) คือ ปกครองในระดับอำเภอ ตำบล เจ้าอาวาส ซึ่งท่านก็ปกครองไปตามพระวินัยและกฎมหาเถรสมาคมตามลำดับปกติของการปกครองคณะสงฆ์ในเขตชุมแพตามปกติ แต่ที่ท่านเสริมและพัฒนาการปกครองของท่านขึ้นมาเพิ่มเติม คือ หลักพรหมวิหาร มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งหลักพรหมวิหารนี้ เป็นจุดเด่นของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร พระในเขตปกครองของท่านหรือตัวกระผมเองก็รู้จักดีในความมีเมตตาของท่าน ท่านเป็นผู้ที่มีจิตใจอ่อนโยน พูดจาอ่อนน้อมถ่อมตนอยู่เสมอ ไม่ลุแก่อำนาจ ให้เกียรติกับคู่สนทนาอยู่เสมอ สิ่งที่ท่านพัฒนาในการปกครองของท่านคือ การมีเมตตา และกรุณา ซึ่งพูดตามตรงว่า พระชั้นผู้ใหญ่และฝ่ายปกครองในปัจจุบันนี้จะหาได้ยากขึ้นทุกวัน ในระบบการปกครองของคณะสงฆ์ หรือเมื่อมีพระทำผิดท่านก็จะประชุมสงฆ์ให้ไตร่สวนไปตามลำดับชั้นเสียก่อน ไม่ลุแก่อำนาจตัดสินไปเลย ท่านมีลักษณะประนีประนอมต่อพระที่กระทำความผิดเสมอ ทำให้พระที่กระทำผิดสบายใจและยอมรับสารภาพง่าย ๆ ไม่ต้องเค้นด้วยคำพูดที่หยาบคาย นี้ก็เป็นลักษณะเด่นของท่านเหมือนกัน

สัมภาษณ์ P๑๐ มีความเห็นว่า การพัฒนาการปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ซึ่งท่านดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอในปัจจุบัน ท่านใช้หลักพรหมวิหารเสริมในการพัฒนาการปกครองของท่าน ด้วยการนำเอาหลักธรรมพรหมวิหารไปประยุกต์ใช้ คือ ท่านจะมีเมตตาในการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของท่าน ซึ่งหลักการปกครองคณะสงฆ์นั้น ก็มีพระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคมอยู่แล้ว คือ เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ซึ่งเมื่อมีพระกระทำความผิดขึ้นถ้าอยู่ในเขตไหน ใครรับผิดชอบ ท่านก็จะเรียกประชุมพระผู้ใหญ่ในเขตนั้น ๆ สืบสวนและไตร่สวนไปตามลำดับชั้นของการปกครอง

แนวทางการพัฒนาด้านการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพนั้น ขึ้นอยู่กับนโยบายและการบริหารจัดการของฝ่ายปกครอง ที่อิงกับพระวินัยและกฎมหาเถรสมาคม มีการกำหนดกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ของฝ่ายคณะสงฆ์อยู่ตลอดเวลา ในทุกระดับ ส่วนการจัดการเรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียน วัดและท้องถิ่นนั้นๆ จะดำเนินการเองโดยคณะกรรมการ โดยจะให้พระสงฆ์ที่เข้ามาบวชใหม่จะได้รู้พระธรรมวินัย และง่ายต่อการปกครองด้วยการจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับความพร้อมของสำนักเรียนด้านบุคลากรทุนทรัพย์ และผู้เรียนเป็นสำคัญ บางทีก็ไม่ได้จัดเพราะขาดความพร้อม วัดที่เปิดเป็นสำนักเรียนแล้วจะมีกฎระเบียบเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมไม่เหมือนกัน ต่างดำเนินงานตามความเหมาะสม สภาพการจัดการศึกษาภายในสำนักเรียนโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเรียน ครูก็ใช้ระบบที่สอนที่มีความรู้แตกฉานและมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ในภาษาบาลีและมีศรัทธาที่จะสอน ก็สามารถเป็นครูสอนได้ เพราะการบริหารจัดการเรียนการสอนนั้น ผู้อำนวยการ (๑) ต้องมีสถานศึกษาหรือสถานที่ที่จะใช้ทำการเรียนการสอน (๒) ต้องมีอาจารย์ และนักเรียนพอสมควร (๓) ต้องเตรียมวัสดุ อุปกรณ์การเรียนการสอน เช่น กระดาน โต๊ะ เก้าอี้ คอมพิวเตอร์ เครื่องปริ้นเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร กระดาษพิมพ์ เป็นต้น ซึ่งในปีแรกของการเปิดการเรียนการสอนต้องลงทุนในการนี้พอสมควร แต่ปีถัดไป อุปกรณ์บางอย่างก็ไม่จำเป็นต้องจัดหาอีก (๔) ต้องอำนวยวัสดุอุปกรณ์การเรียนแก่นักเรียน เช่น ตารางเรียน สมุด ปากกา เป็นต้น และ (๕) ต้องมีงบประมาณดำเนินการ เช่น นิตยภัตครู การจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ รางวัลหรือทุนการศึกษา การให้ค่าตอบแทนที่เหมาะสมกับคุณวุฒิที่ศึกษาจบมาเพื่อเป็นขวัญกำลังใจ

ซึ่งค่าใช้จ่ายของพระสงฆ์ในการเรียนนั้น หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ท่านก็เมตตาให้ทุนแกพระสงฆ์เพื่อเป็นกำลังใจให้พระสงฆ์มีกำลังใจในการศึกษาด้วย ถ้าจะรองบประมาณจากกรมศาสนาก็ไม่เพียงพอ ท่านเป็นผู้มีเมตตา กรุณา ต่อพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นเสมือนลูกหลานของท่าน พระสงฆ์ในเขตปกครองของท่านจึงรักท่านในความมีเมตตาของท่านมาก ซึ่งเป็นการพัฒนาการปกครองของท่านด้วยการให้ทุนการศึกษาและมีเมตตา ซึ่งท่านได้ใช้และประยุกต์เข้ากับการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของท่าน

สัมภาษณ์ P๑๑ มีความเห็นว่า การพัฒนาการปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสารนั้น ท่านก็ปกครองไปตามปกติของการปกครองคณะสงฆ์ โดยให้เป็นไปตามพระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคมตามปกติ แต่ที่กระผมเข้าใจท่านเสริมและประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารเข้ามาด้วยพร้อมกับการให้ทานหรือให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของท่านมาก เพราะท่านมีเมตตาและกรุณาที่สูงมาก รายได้ของท่าน ไม่ว่าจะเป็นค่านิตยภัต และจากญาติโยมมาถวายท่าน ท่านก็เอาไปใช้ในกิจการของคณะสงฆ์ ให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร กระผมเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่น่ายกย่องมาก เพราะมีเมตตาและกรุณาสูง ไม่หวังรายได้และผลประโยชน์ใด ๆ เลย พระสงฆ์ในเขตปกครองของท่านจึงมีความรักและเคารพในตัวท่านมาก

สัมภาษณ์ P๒ (ฝ่ายธรรมยุตนิกาย) ให้ความเห็นว่า หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมีความเมตตากรุณาต่อพระผู้อยู่ใต้ปกครองของท่าน พูดจาอ่อนน้อมถ่อม

ตนให้เกียรติพระคู่สนทนากับท่านเสมอ เวลาท่านมาตรวจงานที่วัด ท่านจะมีของเล็ก ๆ น้อย ๆ ติดมือมาถวายพระภายในวัดเสมอ หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมีความเป็นกันเองและเมตาต่อพระในปกครองเสมอ พระภายในวัดทุกรูปให้ความเคารพนับถือในความที่ท่านมีเมตตากรุณาต่อพระทุกรูปที่อยู่ในปกครองของท่าน การที่ท่านมีเมตตาและกรุณาต่อพระในปกครองตลอดถึงญาติโยมทั้งหลายนั้น เป็นที่รู้จักกันดีในอำเภอชุมแพเลยทีเดียว ไม่ว่าพระสงฆ์หรือญาติโยมเมื่อได้อยู่ใกล้หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) แล้วต่างก็มีความอบอุ่นและสบายใจเพราะท่านให้ความเมตตาและเป็นกันเองเสมอ ชื่อเสียงในความมีเมตตาและกรุณาของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เป็นที่รู้จักกันดีในเขตอำเภอชุมแพและพื้นที่ใกล้เคียง เวลาท่านมอบหมายงานที่จะต้องทำในคณะสงฆ์แล้ว กระผมเป็นเจ้าคณะตำบลและพระลูกวัดก็พร้อมใจกันประพฤติปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ เพราะนึกถึงการมีเมตตาของท่านที่มอบให้เวลาที่มาพบกันอาตมาและพระลูกวัดตลอดถึงญาติโยมก็พร้อมใจกันปฏิบัติตามอย่างเต็มใจ เพราะนึกถึงบุญคุณของท่านที่ให้ความเมตตาและกรุณาตลอดมา[๑]

สัมภาษณ์ P๓ ให้ความเห็นว่า หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมีความเมตตากรุณาต่อพระผู้อยู่ใต้ปกครองของท่านเสมอ ที่วัดสว่างอารมณ์ หลวงพ่อหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านไม่ค่อยมาตรวจความเรียบร้อยเท่าไหร่ แต่ท่านจะใช้การโทรศัพท์ถามเหตุการณ์ภายในวัดสว่างอารมณ์ แต่เราก็รู้ดีว่าท่านมีความเมตตาและกรุณาเสมอ เราสัมผัสได้จากคำพูดของท่าน คนที่มีเมตตาเราจะสัมผัสได้ง่าย ตั้งแต่การพูดและเวลาที่เราได้พบและได้ทักทายกับท่าน เราจะมีความสบายใจ เกิดความปลื้มปีติภายในใจเมื่อเราได้พูดคุยด้วย พูดถึงเรื่องเมตตาและกรุณาของหลวงพ่อหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) นั้นพระที่อยู่ใกล้ชิดและญาติโยมทั้งหลายต่างก็รู้ดีว่าท่านเป็นอย่างไร พระเราที่อยู่ใกล้ชิดกับท่านไม่ได้ยกยอท่านแต่อย่างใด แต่ความเมตตาของท่านนั้นเรารู้ดี และญาติโยมต่างก็รู้ดีเหมือนกันกับความเมตตาของท่าน[๒]

สัมภาษณ์ P๔ ให้ความเห็นว่า หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ซึ่งท่านดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอชุมแพ วัดที่ท่านจำพรรษาจะอยู่ใกล้กับวัดประสิทธิ์ไพศาล ท่านก็จะมาเยี่ยมเยียนที่วัดค่อนข้างบ่อย ถ้ากล่าวถึงหลักพรหมวิหาร ๔ นั้นเป็นหลักธรรมที่ทำให้เป็นพรหมหรือพระพรหมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา คือ ผู้ที่ปรารถนาจะไปจุติเป็นพระพรหมนั้นจะต้องเจริญในหลักธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งตามที่สังเกตการปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมักจะใช้หลักธรรม เมตตา กรุณา มุทิตา ส่วนอุเบกขานั้นอาตมาเข้าใจว่า หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ท่านจะใช้น้อยตามที่อาตมาสังเกตเห็นการปฏิสัมพันธ์กับพระสงฆ์ในเขตปกครองของท่าน ซึ่งหลักปกครองของท่านได้ประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารมาเสริม

---

[๑]สัมภาษณ์ P๒, เจ้าคณะตำบล, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๖.

[๒]สัมภาษณ์ P๓, เจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๖.

ในการปกครองของท่าน และพระที่ใกล้ชิดและญาติโยมทั้งหลายก็รู้จักดีในความมีเมตตาของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ซึ่งอาตมาก็รู้จักดีถึงกิตติศักดิ์ความมีเมตตาของท่าน เวลาเราพูดคุยด้วยเราก็มีความรู้สึกสบายใจ อิ่มใจที่ได้อยู่ใกล้ ๆ กับท่านหรือผู้ที่อยู่ใกล้กับท่านจะสัมผัสได้กับความอ่อนน้อมถ่อมตน พูดจาเป็นกันเองตั้งแต่รู้จักกับท่านมา อาตมายังไม่เคยเห็นท่านแสดงอาการโกรธออกมาให้เห็นเลย ท่านพูดจาดีอ่อนน้อมต่อคู่สนทนา และให้เกียรติคู่สนทนาตลอดเวลาที่สนทนาด้วย เวลามาเยี่ยมเยียนพระที่วัด ท่านก็จะมีของติดไม้ติดมือมาฝากพระภายในวัดเสมอ เวลาเราเดือดร้อนไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไร ท่านจะช่วยเหลือตลอดเวลา ท่านเป็นคนชอบทำบุญ และให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุตลอดถึงนักเรียนนักศึกษาที่เป็นฆราวาส ท่านก็จะให้ทุนการศึกษาตลอดไม่เคยขาดเลย เท่าที่รู้มีวิทยาลัยเทคนิคชุมแพท่านก็ให้ทุนการศึกษาตลอด ปีละ ๑๐ ทุนบ้าง ๒๐ ทุนบ้าง ท่านเป็นผู้ที่มีเมตตาธรรมจริง ๆ ตั้งแต่ที่รู้จักกันมา[๓]

สัมภาษณ์ P๕ ให้ความเห็นว่า หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) หลักในการปกครองของหลวงพ่อนั้นท่านก็มีหน้าที่ปกครองในเขตปกครองของท่านคือ ๑) เขตตำบลชุมแพ ๒) ตำบลขัวเรียง ๓) ตำบลนาหนองทุ่ม ภายใน ๓ ตำบลนี้เป็นเขตปกครองของเจ้าคณะอำเภอชุมแพ (ธรรมยุต) ซึ่งการปกครองฝ่ายสงฆ์นั้นท่านก็ใช้พระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคม แต่การปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) นั้นท่านใช้หลักพรหมวิหารมาสนับสนุนหรือมาประยุกต์ใช้ในการปกครองของท่าน อาจจะเป็นเพราะบุคลิกของท่านมีความเมตตาในจริตเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ตั้งแต่รู้จักกับท่านมาและตั้งแต่ท่านเข้ามารับตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน (ธรรมยุต) ท่านก็มีความเมตตาต่ออาตมาและพระลูกวัดมาโดยตลอด และท่านมักจะกล่าวยกย่องยินดีกับเราเสมอเมื่อรู้ว่าเราหรือพระลูกวัดกระทำประโยชน์ หรือสอบผ่านนักธรรม ท่านก็จะพูดให้กำลังใจและยินดีกับเราเสมอ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้พระผู้น้อยที่อยู่ในปกครองของท่านมีความปลื้มอกปลื้มใจ ที่ท่านมีเมตตาและกรุณาต่อพระลูกทุก ๆ รูป และเวลาพระลูกวัดสอบนักธรรมได้ท่านก็จะมีรางวัลให้เป็นกำลังใจในการเรียนนักธรรมชั้นต่าง ๆ [๔]

สัมภาษณ์ P๖ ให้ความเห็นว่า หลักการปกครองของ หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านก็ปกครองโดยปกติตามการปกครองของคณะสงฆ์ ซึ่งท่านเป็นผู้บังคับบัญชาของกระผม บางทีท่านก็โทรศัพท์มาสั่งงานของคณะสงฆ์ บางครั้งท่านก็เดินทางมาด้วยตังเอง เวลาท่านมาด้วยตัวเองท่านก็มักจะติดสิ่งของมาถวายพระเณรภายในวัดด้วย ซึ่งก็สร้างความคุ้นเคยกับพระเณรในวัดได้เป็นอย่างดี ปกติหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ท่านก็มีอัธยาศัยที่ดี ปฏิสันฐานแบบเป็นกันเองมีเมตตากรุณาต่อพระภายในปกครองของท่าน และท่านก็ให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณรที่สอบได้นักธรรมชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก แม้กระทั้งพระภิกษุที่เรียนระดับปริญญาตรีท่านก็มอบทุนการศึกษาให้เช่นเดียวกัน[๕]

---

[๓]สัมภาษณ์ P๔, เจ้าอาวาสวัดประสิทธิ์ไพศาล, ๑๗ มกราคม ๒๕๖๖.

[๔]สัมภาษณ์ P๕, เจ้าอาวาสวัดป่าหนองศาลา, ๑๗ มกราคม ๒๕๖๖.

[๕]สัมภาษณ์ P๖, เจ้าอาวาสวัดป่านาหนองทุ่ม, ๑๙ มกราคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์ P๗ ให้ความเห็นว่า นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาถึงประเทศไทย พระพุทธศาสนาก็มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตและการปกครองของคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก หลักพระวินัยและหลักธรรมสำหรับพระสงฆ์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประทานสั่งสอนไว้ มีมากมายหลายระดับ ทั้งที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตประจำวัน และระดับที่สูงขึ้นไป หากพระสงฆ์ล้วนยึดมั่นอยู่ในคำสั่งสอนของท่าน ย่อมบังเกิดความสงบสุขในการปกครองของบ้านเมืองและคณะสงฆ์ตลอดถึงการอยู่ร่วมกันในการดำเนินชีวิต และในสังคมที่เราอาศัยอยู่อย่างแน่นอน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ล้วนแล้วแต่มาจากการที่คนเราไม่ตั้งมั่นอยู่ในหลักศีลธรรมของพระพุทธองค์นั่นเอง ในพระพุทธศาสนา ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมหรือผู้ประเสริฐ เรียกว่า พรหมวิหาร ได้แก่ ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางประดุจพระพรหม ซึ่งเป็นคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกันตลอดจนถึงการปฏิบัติต่อสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลผู้อยู่ในฐานะผู้ใหญ่ เช่น ปู่-ย่า ตา-ยาย พ่อ-แม่ ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ และญาติผู้ใหญ่ ที่มีหน้าที่ในการดูแล ให้การอบรมสั่งสอน ชี้แนะบุตรหลานและมิตรบริวาร ซึ่งเป็นผู้น้อย ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ได้รับอุปการคุณรู้สึกสำนึกในบุญคุณที่ผู้อื่นมีต่อตน แบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑) เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุข ด้วยจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและสิ่งอื่น ซึ่งเป็นความรักใคร่ที่ปราศจากราคะความกำหนัด ความรัก ความหวังดี ความปรารถนาดีนั้น เป็นการแสดงออกซึ่งมิตรภาพไมตรีของมนุษย์ที่มีต่อกัน ตลอดถึงสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย ด้วยต้องการมุ่งหวังแต่ความสุขแก่เขา ไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนสิ่งอื่นใดนอกจากให้เขาเป็นสุข โดยการแสดงออก ๓ ทาง ได้แก่ เมตตากายกรรม เมตตาทางกาย ได้แก่ การกระทำ และการแสดงออกทางกายที่ประกอบด้วย เมตตา

เมตตาวจีกรรม เมตตาทางวาจา ได้แก่ การพูดเจรจาถ้อยคำที่ประกอบด้วยเมตตา

เมตาตามโนกรรม เมตตาทางใจ ได้แก่ การมีจิตใจที่มุ่งหวังดีมีเจตนาดีต่อผู้อื่นและสิ่งอื่น

๒) กรุณา ได้แก่ ความสงสาร คือ เมื่อเห็นเขาตกอยู่ในความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อน ก็คิดใฝ่ใจในอันที่จะช่วยปลดเปลื้องให้เขาพ้นจากความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนนั้นอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความเดือดร้อนปัญหาหรืออุปสรรคทั้งหลายมีความใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนให้ประสบกับความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง โดยมีบิดามารดาเป็นตัวอย่างของการแสดงออกให้ปรากฏเป็นพฤติกรรมเพราะบิดามารดาจะรู้สึกเป็นทุกข์เป็นร้อนห่วงใยบุตร เมื่อเห็นบุตรมีความทุกข์หรือผิดหวังพร้อมกับหาวิธีเพื่อปลดเปลื้องความทุกข์นั้นด้วยความเอ็นดูที่บริสุทธิ์ใจโดยไม่หวังส่งตอบแทน

๓) มุทิตา ได้แก่ ความรู้สึกยินดีด้วย เมื่อเห็นผู้อื่นหรือสิ่งอื่นอยู่ดีมีความสุขตัวเองก็มีใจแช่มชื่นเบิกบานพลอยยินดีปราบปลื้มบันเทิงใจด้วยเมื่อเห็นเขาเหล่านั้นประสบความสำเร็จมีความเจริญงอกงามในตำแหน่งหน้าที่การงานยิ่งขึ้นไป

๔) อุเบกขา ได้แก่ ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริงโดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่งคง เที่ยงตรงดุจตราชั่ง เมื่อมองเห็นบุคคลที่ได้รับผลของกรรมดีหรือกรรมชั่วซึ่งสมควรแก่เหตุที่ตนได้กระทำไว้พร้อมที่จะวินิจฉัย วางตนและปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรมไม่เอนเอียงด้วยอคติ

หลักพรหมวิหาร ๔ นี้บุคคลที่อยู่ร่วมกันจะต้องปฏิบัติต่อกันตลอดถึงสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยตามสมควรแก่ฐานะ กาลเทศะ และบุคคล เพราะเมื่อบุคคลได้ปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ย่อมทำให้ตนเองและสังคมมีความสงบสุขเป็นเหตุให้สิ่งมีชีวิตและสิ่งอื่น ๆ ดำรงอยู่ในโลกนี้ตลอดไปและดำเนินไปได้ตามปรกติ เป็นการรักษาตัวเองเป็นการรักษาสิ่งอื่น เช่น สัตว์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นการเกื้อกูลสนับสนุนส่งเสริมตัวเราเอง สังคมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยโดยผู้มีพรหมวิหารธรรม จะต้องใช้ให้ถูกต้องตามความหมายขององค์ธรรมแต่ละข้อ จึงจะไม่เกิดความเสียหายเป็นอคติอันจะมีผลร้ายต่อสังคมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หลักพรหมวิหาร ๔ ที่นำเสนอมานี้ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมีความโดดเด่นในการใช้หลักพรหมวิหารมาประยุกต์ใช้ในการปกครองพระสงฆ์ในเขตปกครองของท่าน ซึ่งกระผมและพระภายในวัดต่างก็ยอมความมีเมตตากรุณา ของท่าน เพราะกระผมและพระลูกวัดต่างสัมผัสได้และได้เห็นเป็นรูปธรรม เช่น การปฏิสันฐานในการพูดจา ท่านก็พูดจาอ่อนน้อมถ่อมตนเสมอ เมื่อเรามีปัญหาไปปรึกษากับท่าน ท่านก็จะเมตตาช่วยเหลือเสมอมาไม่เคยติดขัดเลย เวลาท่านมาเยี่ยมเยียนท่านก็จะมีสิ่งของมาถวายพระสงฆ์และสามเณรภายในวัดเสมอ

๔.๓ การพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

ในการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นของการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร) พบว่า การพัฒนาการปกครองของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เกิดการเปลี่ยนแปลงทีละเล็กทีละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิม ซึ่งเห็นได้จากผลงานที่เกิดขึ้นในเชิงประจักษ์โดยผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีรายละเอียด ต่อไปนี้

สัมภาษณ์ P๘ มีความเห็นว่า การปกครองคณะสงฆ์นั้น หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสารท่านก็ปกครองไปตามพระธรรมวินัยและกฎของมหาเถรสมาคมอยู่แล้ว คือ เวลามีปัญหาหรืออธิกรณ์เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ ท่านก็จะให้เป็นไปตามพระวินัย คือ ทำการประชุมสงฆ์ในเขตที่มีอธิกรณ์เกิดขึ้นแล้วก็ตั้งคณะกรรมการสงฆ์ขึ้นไต่สวนตามหลักพระวินัย เมื่อไต่สวนตามหลักพระวินัยแล้ว ก็ยกเอากฎมหาเถรสมาคมเข้ามาเทียบเคียง เมื่อเทียบเคียงแล้วก็ให้สงฆ์ลงประชามติ ซึ่งท่านก็กระทำตามพระวินัยและกฎมหาเถรสมาคมตามระเบียบอยู่แล้ว แต่ลักษณะพิเศษของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสารท่านมีลักษณะของเมตตาธรรมต่อพระสงฆ์ที่เด่นชัดมาก ทำให้เวลาประชุมหรือพูดคุยในที่ประชุมไม่เคร่งเครียด แต่ทำให้ที่ประชุมมีลักษณะที่เป็นกันเองแบบอาจารย์กับลูกศิษย์ หรือแบบพ่อกับลูกที่พระสงฆ์ทุกรูปพร้อมที่จะเปิดใจคุยกัน และมีแนวโน้มที่จะตกลงกันได้ง่ายขึ้นนั้นเอง ซึ่งลักษณะเด่นของการมีเมตตาที่สูงนี้พระสงฆ์ในเขตปกครองของท่านพอใจและเคารพท่านมาก อาตมาเลยให้

ความเห็นว่าเป็นการพัฒนาการปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร จะถือว่าเป็นการพัฒนาหรือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวท่านก็แล้วแต่จะคิด แต่โดยส่วนใหญ่แล้วพระในเขตปกครองของท่านหรือแม้แต่พระภิกษุสงฆ์ภายในวัดของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ก็พอใจและเคารพในตัวท่านในความมีเมตตาของท่าน ท่านไม่ได้เอาพระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคมมาปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของท่านอย่างเดียว แต่ท่านประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารมาเสริมในการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของอำเภอชุมแพ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของท่าน[๖]

สัมภาษณ์ P๙ ให้ความเห็นว่า การพัฒนาการปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ซึ่งท่านดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอนั้น วิธีการดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ท่านก็ปกครองไปตามระดับชั้นของทางคณะสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพ (ฝ่ายธรรมยุต) คือ ปกครองในระดับอำเภอ ตำบล เจ้าอาวาส ซึ่งท่านก็ปกครองไปตามพระวินัยและกฎมหาเถรสมาคม ตามลำดับปกติของการปกครองคณะสงฆ์ในเขตชุมแพตามปกติ แต่ที่ท่านเสริมและพัฒนาการปกครองของท่านขึ้นมาเพิ่มเติม คือ หลักพรหมวิหาร มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งหลักพรหมวิหารนี้ เป็นจุดเด่นของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร พระในเขตปกครองของท่านหรือตัวกระผมเองก็รู้จักดีในความมีเมตตาของท่าน ท่านเป็นผู้ที่มีจิตใจอ่อนโยน พูดจาอ่อนน้อมถ่อมตนอยู่เสมอ ไม่ลุแก่อำนาจ ให้เกียรติกับคู่สนทนาอยู่เสมอ สิ่งที่ท่านพัฒนาในการปกครองของท่านคือ การมีเมตตา และกรุณา ซึ่งพูดตามตรงว่า พระชั้นผู้ใหญ่และฝ่ายปกครองในปัจจุบันนี้จะหาได้ยากขึ้นทุกวันในระบบการปกครองของคณะสงฆ์ หรือเมื่อมีพระทำผิดท่านก็จะประชุมสงฆ์ให้ไตร่สวนไปตามลำดับชั้นเสียก่อน ไม่ลุแก่อำนาจตัดสินไปเลย ท่านมีลักษณะประนีประนอมต่อพระที่กระทำความผิดเสมอ ทำให้พระที่กระทำผิดสบายใจ และยอมรับสารภาพง่าย ๆ ไม่ต้องเค้นด้วยคำพูดที่หยาบคาย นี้ก็เป็นลักษณะเด่นของท่านเหมือนกัน[๗]

สัมภาษณ์ P๑๐ มีความเห็นว่า การพัฒนาการปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ซึ่งท่านดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอในปัจจุบัน ท่านใช้หลักพรหมวิหาร เสริมในการพัฒนาการปกครองของท่าน ด้วยการนำเอาหลักธรรมพรหมวิหารไปประยุกต์ใช้ คือ ท่านจะมีเมตตาในการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของท่าน ซึ่งหลักการปกครองคณะสงฆ์นั้น ก็มีพระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคมอยู่แล้ว คือ เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ซึ่งเมื่อมีพระกระทำความผิดขึ้นถ้าอยู่ในเขตไหน ใครรับผิดชอบ ท่านก็จะเรียกประชุมพระผู้ใหญ่ในเขตนั้น ๆ สืบสวนและไตร่สวนไปตามลำดับชั้นของการปกครอง

แนวทางการพัฒนาด้านการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพนั้น ขึ้นอยู่กับนโยบายและการบริหารจัดการของฝ่ายปกครอง ที่อิงกับพระวินัยและกฎมหาเถรสมาคม มีการกำหนดกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ของฝ่ายคณะสงฆ์อยู่ตลอดเวลา ในทุกระดับ ส่วนการจัดการเรียนการสอน

---

[๖]สัมภาษณ์, P๘, เจ้าคณะตำบลขัวเรียง, ๒๒ มกราคม ๒๕๖๖.

[๗]สัมภาษณ์ P๙, เจ้าคณะตำบล, ๒๓ มกราคม ๒๕๖๖.

และการบริหารสำนักเรียน วัดและท้องถิ่นนั้น ๆ จะดำเนินการเองโดยคณะกรรมการ โดยจะให้พระสงฆ์ที่เข้ามาบวชใหม่จะได้รู้พระธรรมวินัย และง่ายต่อการปกครองด้วยการจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับความพร้อมของสำนักเรียนด้านบุคลากรทุนทรัพย์ และผู้เรียนเป็นสำคัญ บางทีก็ไม่ได้จัดเพราะขาดความพร้อม วัดที่เปิดเป็นสำนักเรียนแล้วจะมีกฎระเบียบเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมไม่เหมือนกัน ต่างดำเนินงานตามความเหมาะสม สภาพการจัดการศึกษาภายในสำนักเรียนโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเรียน ครูก็ใช้ระบบที่สอนที่มีความรู้แตกฉานและมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ในภาษาบาลีและมีศรัทธาที่จะสอน ก็สามารถเป็นครูสอนได้ เพราะการบริหารจัดการเรียนการสอนนั้น ผู้อำนวยการ (๑) ต้องมีสถานศึกษาหรือสถานที่ที่จะใช้ทำการเรียนการสอน (๒) ต้องมีอาจารย์ และนักเรียนพอสมควร (๓) ต้องเตรียมวัสดุ อุปกรณ์การเรียนการสอน เช่น กระดาน โต๊ะ เก้าอี้ คอมพิวเตอร์ เครื่องพริ้นเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร กระดาษพิมพ์ เป็นต้น ซึ่งในปีแรกของการเปิดการเรียนการสอนต้องลงทุนในการนี้พอสมควร แต่ปีถัดไป อุปกรณ์บางอย่างก็ไม่จำเป็นต้องจัดหาอีก (๔) ต้องอำนวยวัสดุอุปกรณ์การเรียนแก่นักเรียน เช่น ตารางเรียน สมุด ปากกา เป็นต้น และ (๕) ต้องมีงบประมาณดำเนินการ เช่น นิตยภัตครู การจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ รางวัลหรือทุนการศึกษา การให้ค่าตอบแทนที่เหมาะสมกับคุณวุฒิที่ศึกษาจบมาเพื่อเป็นขวัญกำลังใจ

ซึ่งค่าใช้จ่ายของพระสงฆ์ในการเรียนนั้น หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ท่านก็เมตตาให้ทุนแกพระสงฆ์เพื่อเป็นกำลังใจให้พระสงฆ์มีกำลังใจในการศึกษาด้วย ถ้าจะรองบประมาณจากกรมศาสนาก็ไม่เพียงพอ ท่านเป็นผู้มีเมตตา กรุณา ต่อพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นเสมือนลูกหลานของท่าน พระสงฆ์ในเขตปกครองของท่านจึงรักท่านในความมีเมตตาของท่านมาก ซึ่งเป็นการพัฒนาการปกครองของท่านด้วยการให้ทุนการศึกษาและมีเมตตา ซึ่งท่านได้ใช้และประยุกต์เข้ากับการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของท่าน[๘]

สัมภาษณ์ P๑๑ มีความเห็นว่า การพัฒนาการปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสารนั้น ท่านก็ปกครองไปตามปกติของการปกครองคณะสงฆ์ โดยให้เป็นไปตามพระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคมตามปกติ แต่ที่กระผมเข้าใจท่านเสริมและประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารเข้ามาด้วยพร้อมกับการให้ทานหรือให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของท่านมาก เพราะท่านมีเมตตาและกรุณาที่สูงมาก รายได้ของท่าน ไม่ว่าจะเป็นค่านิตยภัต และจากญาติโยมมาถวายท่าน ท่านก็เอาไปใช้ในกิจการของคณะสงฆ์ ให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร กระผมเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่น่ายกย่องมาก เพราะมีเมตตาและกรุณาสูง ไม่หวังรายได้และผลประโยชน์ใด ๆ เลย พระสงฆ์ในเขตปกครองของท่านจึงมีความรักและเคารพในตัวท่านมาก[๙]

---

[๘]สัมภาษณ์, P๑๐, เจ้าอาวาส, ๒๓ มกราคม ๒๕๖๖.

[๙]สัมภาษณ์, P๑๑, เจ้าอาวาส, ๒๓ มกราคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์ P๑๒ มีความเห็นว่า การปกครองคณะสงฆ์นั้น ก็มีพระวินัยใช้ปกครองพระสงฆ์ โดยคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามี ๓ คัมภีร์ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ซึ่งพระวินัยปิฎกใช้ปกครองพระสงฆ์ พระสุตตันตปิฎก เป็นคำสอนที่เกี่ยวกับหลักธรรม และเป็นเรื่องเล่าเป็นนิทานชาดก พระอภิธรรมปิฎกเป็นข้อธรรมล้วน ๆ ซึ่งเกี่ยวกับ จิต เจตสิก รูป นิพพาน พระวินัยใช้ปกครองคณะสงฆ์ แต่ปัจจุบันนี้พระวินัยไม่พอสำหรับที่จะใช้ปกครองคณะสงฆ์ คณะสงฆ์เลยประชุมออกกฎมหาเถรสมาคมมาใช้คุ้มครองพระวินัยอีกทีหนึ่ง เพื่อที่จะให้พระวินัยมีความศักดิ์สิทธิ์ขึ้น จึงตกลงกันออกเป็นกฎหมายคณะสงฆ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๓๕ แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๖๑ ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ก็ปรับปรุงแก้ไขให้ทันกับเหตุการณ์ปัจจุบันอยู่เสมอเพื่อใช้คุ้มครองพระวินัยนั้นเอง

สัมภาษณ์ P๑๓ มีความเห็นว่า บทบาทและหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอ ก็มีกำหนดไว้ในกฎมหาเถรสมาคมอยู่แล้ว คือ การปกครองพระภิกษุ สามเณร ภายในปกครองให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและดีงาม และเจ้าอาวาส มีบทบาทบทบาทพระครูโสภณกิตติสาร ในฐานะที่เป็นจิตและวิญญาณของชุมชนและสังคม วัดทำหน้าที่ในฐานะเป็นผู้หล่อหลอมและยกระดับจิตใจของคนในสังคมให้สูงขึ้น มีคุณธรรม จริยธรรม รักสันติ และสมานสามัคคีปรองดองรวมทั้งความมีเหตุผลในการดำรงชีวิต วัดมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนขัดเกลาด้านศีลธรรมและจริยธรรม วัดและสถาบันพระพุทธศาสนาจึงเป็นแหล่งกำเนิดของกฎระเบียบ ประเพณี วัฒนธรรม ปทัสถาน และวิถีชีวิตของชุมชนและสังคมในท้องถิ่นอยู่แล้ว แต่ท่านพระครูได้เสริมการปกครองของท่าน ด้วยการจัดกองทุนการศึกษาพระภิกษุและสามเณร จัดตั้งกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณร ตลอดถึงการมอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในเขตอำเภอชุมแพ อำเภอภูผาม่าน เพราะท่านมีเมตตา มีกรุณา มุทิตา ต่อพระภิกษุสามเณร ในเขตปกครอง อำเภอชุมแพ อำเภอภูผาม่าน ที่เห็นประจักอีกประการหนึ่ง คือ การมีความอ่อนน้อมถ่อมตนของท่านพระครูโสโภณกิตติสาร ในเวลาที่ท่านพูดจาก็มีความอ่อนน้อม กริยาก็มีความอ่อนน้อมถ่อมตนอยู่เสมอ สำหรับความเมตตาของท่านนั้น เป็นที่รู้จักกันดีในเขตอำเภอชุมแพ อำเภอภูผาม่าน และท่านยังมอบทุนในการก่อสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์อีกเป็นจำนวนมาก เช่น มอบทุนให้กับการก่อสร้างโรงพยาบาล โรงเรียน และสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ในเขตอำเภอชุมแพ อำเภอภูผาม่าน อีกจำนวนหนึ่ง[๑๐]

สัมภาษณ์ P๑๔ มีความเห็นว่า พระเดชพระคุณหลวงพ่อ ท่านมีเมตตาและกรุณา ต่อลูกหลานในเขตอำเภอชุมแพและชุมชนมาก ได้มอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน และวิทยาลัยเทคนิคชุมแพ อยู่ทุกปี ปีละ ๑๐ ทุนบ้าง ๒๐ ทุนบ้าง เป็นที่น่าชื่นชมยินดีกับเยาวชนเป็นอย่างมาก ที่หลวงพ่อพระครูโสโภณกิตติสาร ท่านมีเมตตามอบทุนการศึกษา และเวลาที่

[๑๐]สัมภาษณ์, P๑๓, เจ้าคณะจังหวัดชุมแพ, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖.

ญาติโยมมีปัญหาเรื่องต่าง ๆ ท่านก็เมตตาช่วยเหลือมาโดยตลอด เช่น เวลาทางเทศบาลจัดงานขาดทุนทรัพย์ ท่านก็ช่วยเหลือมาในทุกครั้งที่ไปขอความเมตตา[๑๑]

สัมภาษณ์ P๑๕ มีความเห็นว่า หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ท่านเป็นคนพูดจาน่าเคารพ เรื่องการปกครองคณะสงฆ์นั้น ทางฝ่ายญาติโยมก็ไม่ค่อยรู้เรื่องเท่าไหร่นัก รู้แต่ความมีเมตตาของหลวงพ่อ เพราะหลวงพ่อได้มอบกองทุนการศึกษาแก่โรงเรียนในเขตชุมชน ตำบลชุมแพอยู่หลายโรงเรียน ซึ่งผู้นำท้องถิ่นหลายคนก็รู้จักดีว่าหลวงพ่อเป็นคนมีเมตตา เป็นคนมีกรุณา เป็นคนมีมุทิตา เพราะท่านได้มอบทุนการศึก มอบปัจจัยสนับสนุนการก่อสร้างโรงเรียน มอบปัจจัยสนับสนุนการก่อสร้างและเครื่องมือแพทย์ ในชุมชนเขตอำเภอชุมแพ และอำเภอภูผาม่าน เป็นที่รู้จักดีในความมีเมตตากรุณาของหลวงพ่อ[๑๒]

สัมภาษณ์ P๑๖ มีความเห็นว่า หลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ท่านมีจริยวัตรน่าเคารพนับถือมาก ทำวัตรไม่ขาดทั้งเช้าและเย็น ในวันพระและวันอังคารก็จะมีญาติโยมมาทำวัตรปฏิบัติธรรมกับทางวัดป่าศรีบุรีตั้งแต่ ๖.๓๐ น. ถึง ๒๐.๓๐ น. ไม่มีขาดเลย ซึ่งเป็นสิ่งที่หาได้ยากในยุคปัจจุบันนี้ กิจวัตรของหลวงพ่อเป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสมาก ญาติโยมก็เป็นที่รู้จักกันดีในข้อวัตรปฏิบัติของหลวงพ่อ และท่านยังมีเมตตา กรุณา มอบทุนการศึกษาแก่เยาวชน ลูกหลานในเขตอำเภอชุมแพ มอบปัจจัยสร้างโรงพยาบาลและเครื่องมือทางการแพทย์ มอบปัจจัยสร้างที่พักแก่โรงพักตำรวจอำเภอชุมแพ และมอบทุนก่อสร้างแก่ที่พักสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพ ชาวบ้านและชุมชนเคารพเลื่อมใสในข้อวัตรปฏิบัติและความมีเมตตาของท่านมาก[๑๓]

จากการศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ มีผลการศึกษาดังนี้ การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรร กิตฺติสาโร) คือ การนำหลักเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มาใช้ในการปกครอง พระสังฆาธิการ พระภิกษุในเขตปกครองอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน (ธรรมยุต) ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้นำชุมชน มีความเห็นไปในทางเดียวกัน คือ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) มีความเมตตาในการปกครองมาก พูดจามีความอ่อนน้อมถ่อมตนเสมอ จัดประชุมคณะสงฆ์ในเขตปกครองอยู่เป็นนิจ และท่านได้มอบทุนการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณร กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ของพระภิกษุสามเณร มอบปัจจัยก่อสร้างและเครื่องมือแพทย์ให้กับโรงพยาบาลอำเภอชุมแพ มอบปัจจัยสร้างศาลาที่พักให้กับตำรวจในอำเภอชุมแพ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมาด้วยความมี เมตตา กรุณา มุทิตา ของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ซึ่งพระภิกษุ สามเณร ในเขตปกครองอำเภอชุมแพ และอำเภอภูผาม่าน ต่างก็รู้จักดีในความมีเมตตาของท่าน ตลอดถึงปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาและผู้นำชุมชนต่างก็เคารพและเลื่อมใสในข้อวัตรปฏิบัติ และความมีเมตตาของหลวงพ่อ

---

[๑๑]สัมภาษณ์, P๑๔, ผู้นำท้องถิ่น, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖.

[๑๒]สัมภาษณ์, P๑๕, ผู้นำท้องถิ่น, วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖.

[๑๓]สัมภาษณ์, P๑๖, ผู้นำท้องถิ่น, วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖.

ส่วนด้านการพัฒนาการปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสารนั้น คณะสงฆ์ในเขตปกครองของท่านต่างมีความเห็นไปในทางเดียวกันว่า หลวงพ่อปกครองตามพระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคมตามปกติ แต่ท่านเสริมและประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ เข้ามาด้วยพร้อมกับการให้ทานหรือให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของท่านมาก เพราะท่านมีเมตตาและกรุณาที่สูงมาก โดยหลวงพ่อได้ตั้งกองทุนการศึกษาสำหรับพระภิกษุและสามเณร ตั้งกองทุนฌาปนกิจพระภิกษุและสามเณร มอบทุนการศึกษาให้กับพระภิกษุและสามเณร มอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในเขตอำเภอชุมแพ

๔.๔ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

จากผลการศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ตามวัตถุประสงค์ข้างต้นสามารถนำมาสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ ดังนี้

การปกครองของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ได้นำหลักการปกครองคณะสงฆ์ตามแบบพ่อปกครองลูกมาใช้ในการปกครอง แต่ยังยึดหลักพระธรรมวินัยและกฎของมหาเถรสมาคมเป็นหลัก พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ได้นำหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมในการปกครองคณะสงฆ์โดยจะประยุกต์หลักพรหมวิหาร ๔ เข้ามาในการปกครองของท่านเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อพระที่อยู่ในเขตปกครองของท่าน พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) คือ ๑) เมตตา ๒) กรุณา ๓) มุทิตา ๔) อุเบกขา หลักพรหมวิหาร ๔ ที่พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมีความโดดเด่นในการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ มาประยุกต์ใช้ในการปกครองพระสงฆ์ในเขตปกครองของท่าน พระภายในวัดต่างก็ยอมรับความมีเมตตา กรุณา ของท่าน เพราะพระภายในปกครองและพระลูกวัดต่างสัมผัสได้และได้เห็นเป็นรูปธรรม เช่น การปฏิสันฐานในการพูดจา ท่านก็พูดจาอ่อนน้อมถ่อมตนเสมอ เมื่อเรามีปัญหาไปปรึกษากับท่าน ท่านก็จะเมตตาช่วยเหลือเสมอมาไม่เคยติดขัดเลย เวลาท่านมาเยี่ยมเยียนท่านก็จะมีสิ่งของมาถวายพระสงฆ์และสามเณรภายในวัดเสมอ

การปกครองคณะสงฆ์ของท่านก็ใช้หลักพระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคมเป็นหลัก แต่พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร) เสริมการปกครองคณะสงฆ์โดยการประยุกต์หลักพรหมวิหาร ๔ เข้ามาในการปกครองของท่าน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อพระที่อยู่ในเขตปกครองของท่าน

การพัฒนาการปกครองของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสารนั้น ท่านก็ปกครองไปตามปกติของการปกครองคณะสงฆ์ โดยให้เป็นไปตามพระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคมตามปกติ แต่ท่านเสริมและประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารเข้ามาด้วยพร้อมกับการให้ทานหรือให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของท่านมาก เพราะท่านมีเมตตาและกรุณาที่สูงมาก โดยหลวงพ่อได้ตั้งกองทุนการศึกษาสำหรับพระภิกษุและสามเณร ตั้งกองทุนฌาปนกิจพระภิกษุและสามเณร มอบทุนการศึกษาให้กับพระภิกษุและสามเณร มอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในเขตอำเภอชุมแพ และอำเภอภูผาม่าน

บทที่ ๕
สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยเรื่อง การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ตามวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ๒) เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ๓) เพื่อศึกษาการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๑.๑ สรุปผลการวิจัยด้านการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน

ผลของการวิจัยพบว่า การปกครองคณะสงฆ์ในอดีตแบ่งการปกครองออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญญวาสี โดยทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็มีเจ้าคณะผู้ปกครองดูแลบังคับบัญชาอยู่ตามลำดับชั้นการปกครอง ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ การปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๓ คณะ คือคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะอรัญญวาสี และคณะคามวาสีฝ่ายขวา ภายหลังรู้จักกันในนามว่า “คณะป่าแก้ว” ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีรูปแบบและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๔ คณะ คือคณะกลาง (เพิ่มเข้ามาใหม่) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ในเขตพื้นที่ในกรุงเทพมหานครทั้งหมด คณะเหนือ (เดิมคือคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย) ควบคุมดูแลปกครองคณะ สงฆ์ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะใต้ (เดิมคือคณะคามวาสีฝ่ายขวา) ควบคุมดูแลปกครองคณะสงฆ์ภาคใต้ทั้งหมด และคณะอรัญญวาสี คือคณะเดิมที่มีอยู่ก่อนการ ปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๓-๔ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๔ คณะเหมือนกัน เพียงแต่เปลี่ยนจากคณะอรัญญวาสี มาเป็นคณะ ธรรมยุติกนิกายเท่านั้น และในปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยได้มีการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พบว่า การปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น มีหลักการสำคัญ คือการมอบอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประธานการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่มอบอำนาจการปกครองทั้งหมดไว้กับมหาเถรสมาคม เช่นนี้ก็ด้วยเหตุผลที่ต้องการเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ โดยไม่ต้องประสบกับอุปสรรคล่าช้าอันเนื่องจาการถ่วงดุลยอำนาจในระบอบสังฆสภา เนื่องจาก เนื่องจากมหาเถรสมาคมมีอำนาจการปกครองคณะสงฆ์อย่างกว้างขวางมาก ความเจริญหรือความล้าหลังของคณะ สงฆ์ส่วนใหญ่ จึงขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการบริหารงานคณะสงฆ์ของมหาเถรสมคม ทั้งนี้ เพราะมหาเถรสมาคมได้อำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายสำคัญไว้ทั้งหมด มีการวางกรอบงานกิจการคณะสงฆ์ไว้ ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง

ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ มีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ ชื่อว่ามีส่วนสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผล ฉะนั้นผู้ที่จะเป็นผู้นำในการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ ความเสียสละ และยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ตลอดจนเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยจริยาวัตรข้อ ปฏิบัติ เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคมโดยรวม และที่สำคัญจะต้องเป็นนักปกครองที่มีความ ซื่อสัตย์ยุติธรรม ต้องเว้นจากความมีอคติทั้งปวง ตั้งมั่นในหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นแกนหลักของ การปกครองอยู่เสมอ

๕.๑.๒ สรุปผลการวิจัยด้านการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

ผลของการศึกษา โดยการสรุปการวิเคราะห์ข้อมูลสองด้านคือ ด้านบทบาทและหน้าที่ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ตามลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย และด้านการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

๕.๑.๒.๑ ด้านบทบาทและหน้าที่ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ตามลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย ผลการศึกษาพบว่า หน้าที่หลัก คือการดำเนินการปกครองให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อย ความดีงาม การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่ง หรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครอง ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน นอกจากนี้พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) มีบทบาทในชุมชนในฐานะเป็นผู้นำจิตวิญญาณของชุมชนและสังคม หล่อหลอมและยกระดับจิตใจของคนในสังคมให้สูงขึ้น บทบาทในฐานะที่เป็นผู้นำในการพัฒนาสังคมและสงเคราะห์ชุมชน เช่น การแนะแนวอาชีพต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน เป็นผู้นำจัดตั้งสหกรณ์หมู่บ้าน กองทุนฌาปนกิจพระภิกษุสามเณร กองทุนการศึกษาพระภิกษุสามเณร กองทุนการศึกษาของเยาวชนในเขตอำเภอชุมแพ และอำเภอภูผาม่าน

๔.๑.๒.๒ ด้านการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ผลการศึกษาพบว่า

พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมีความเมตตากรุณาต่อพระผู้อยู่ใต้ปกครองของท่าน พูดจาอ่อนน้อมถ่อมตน ท่านมีความเป็นกันเองและเมตตาต่อพระในปกครองเสมอ พระภายในวัดทุกรูปให้ความเคารพนับถือในความที่ท่านมีเมตตากรุณาต่อพระทุกรูปที่อยู่ในปกครองของท่าน การที่ท่านมีเมตตาและกรุณาต่อพระในปกครองตลอดถึงญาติโยมทั้งหลายนั้น เป็นที่รู้จักกันดีในอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน ไม่ว่าพระสงฆ์หรือญาติโยมเมื่อได้อยู่ใกล้ พระครูโสภณกิตติสาร

(เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) แล้วต่างก็มีความอบอุ่นและสบายใจเพราะท่านให้ความเมตตาและเป็นกันเอง เสมอ ชื่อเสียงในความมีเมตตาและกรุณาของ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เป็นที่รู้จักกันดีในเขตอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน และพื้นที่ใกล้เคียง พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรร กิตฺติสาโร) มีความเมตตากรุณาต่อพระผู้อยู่ใต้ปกครองของท่านเสมอ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) จะใช้หลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในการปกครองเสมอ ซึ่งตามที่สังเกตการปกครองของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมักจะใช้หลักธรรม เมตตา กรุณา มุทิตา ส่วนอุเบกขา พระครูโสภณกิตติสาร ท่านจะใช้น้อยตามที่อาตมาสังเกตเห็นการปฏิสัมพันธ์กับพระสงฆ์ในเขตปกครองของท่าน ซึ่งหลักปกครองของท่านได้ประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ มาเสริมในการปกครองของท่าน และพระที่ใกล้ชิดและญาติโยมทั้งหลายก็รู้จักดีในความมีเมตตาของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสาร ซึ่งพระที่อยู่ในเขตปกครอง หรือญาติโยมก็ดีถึงกิตติศักดิ์ความมีเมตตาของท่าน เวลาเราพูดคุยด้วยเราก็มีความรู้สึกสบายใจ อิ่มใจที่ได้อยู่ใกล้ ๆ กับท่านหรือผู้ที่อยู่ใกล้กับท่านจะสัมผัสได้กับความอ่อนน้อมถ่อมตน พูดจาเป็นกันเองตั้งแต่รู้จักกับท่านมา แม้กระทั้งไม่เคยเห็นท่านแสดงอาการโกรธออกมาให้เห็นเลย ท่านพูดจาดีอ่อนน้อมต่อคู่สนทนา และให้เกียรติคู่สนทนาตลอดเวลาที่สนทนาด้วย เวลามาเยี่ยมเยียนพระที่วัด ท่านก็จะมีของติดไม้ติดมือมาฝากพระภายในวัดเสมอ เวลาเราเดือดร้อนไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไร ท่านจะช่วยเหลือตลอดเวลา ท่านเป็นคนชอบทำบุญและให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุ ตลอดถึงนักเรียนนักศึกษาที่เป็นฆราวาส ท่านก็จะให้ทุนการศึกษาตลอดไม่เคยขาดเลย เท่าที่รู้มีวิทยาลัยเทคนิคชุมแพท่านก็ให้ทุนการศึกษาตลอด ปีละ ๑๐ ทุนบ้าง ๒๐ ทุนบ้าง ท่านเป็นผู้ที่มีเมตตาธรรมจริง ๆ ตั้งแต่ที่รู้จักกันมา ท่านมีเมตตาและกรุณา ต่อลูกหลานในเขตอำเภอชุมแพและชุมชนมาก ได้มอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน และวิทยาลัยเทคนิคชุมแพ อยู่ทุกปี ปีละ ๑๐ ทุนบ้าง ๒๐ ทุนบ้าง เป็นที่น่าชื่นชมยินดีกับเยาวชนเป็นอย่างมาก ที่พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ท่านมีเมตตามอบทุนการศึกษา และเวลาที่ญาติโยมมีปัญหาเรื่องต่าง ๆ ท่านก็เมตตาช่วยเหลือมาโดยตลอด เช่น เวลาทางเทศบาลจัดงานขาดทุนทรัพย์ ท่านก็ช่วยเหลือมาในทุกครั้งที่ไปขอความเมตตา

๕.๑.๓ สรุปผลการวิจัยด้านการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

ผลของการศึกษาพบว่า การพัฒนาการปกครองของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) มีการปกครองไปตามปกติของการปกครองคณะสงฆ์ โดยให้เป็นไปตามพระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคม ในการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร จากการสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการ และพระลูกวัด มีความเห็นไปในทางเดียวกันว่า การปกครองคณะสงฆ์โดยการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารเข้ามาในการปกครอง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อพระภิกษุสามเณรนั้น จากปกติ คือ ใช้พระวินัยและกฎมหาเถรสมาคม แต่ได้เสริมการประยุกต์หลักพรหมวิหาร มีการจัดตั้งกองทุนทางการศึกษา กองทุนสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร มอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในเขตอำเภอชุมแพ เป็นสิ่งที่ดีต่อคณะสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน อย่างมาก

พระภิกษุและสามเณร ต่างก็มีความพอใจและเคารพในการปกครองของพระครูโสภณกิตติสาร โดยที่เมื่อก่อนยังไม่มีพระสังฆาธิการในเขตปกครองของอำเภอเมืองชุมแพกระทำมาก่อนเลย

๕.๒ อภิปรายผล

ผลการศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ผู้วิจัยได้นำสรุปผลของการวิจัยมาอภิปรายเปรียบเทียบกับข้อมูลในงานวิจัยที่ยกมาเป็นกรณีศึกษาโดยทำการแยกประเด็นอภิปรายตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ อภิปรายผลการวิจัยด้านการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ผลของการวิจัยพบว่า การปกครองคณะสงฆ์ในอดีตแบ่งการปกครองออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญญวาสี ในปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยได้มีการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือการมอบอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประธาน มีการวางกรอบงานกิจการคณะสงฆ์ไว้ ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ มีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชตินฺธโร)** เรื่องกลยุทธ์การปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ จากผลการวิจัย พบว่า การปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบัน มีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี ซึ่งบูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนาการปกครองไปพร้อมกับความเจริญและมีกฎหมาย พระราชบัญญัติข้อบังคับระเบียบต่าง ๆ มาเกื้อกูลพระธรรม มีการแบ่งงานคณะสงฆ์เป็น ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธาณสงเคราะห์ ซึ่งมีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ เชื่อว่ามีส่วนสำคัญในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล

๕.๒.๒ อภิปรายผลการวิจัยด้านการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ด้านบทบาทและหน้าที่ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ตามลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย ผลการศึกษาพบว่า หน้าที่หลัก คือการดำเนินการปกครองให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อย ความดีงาม นอกจากนี้พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) มีบทบาทในชุมชนในฐานะเป็นผู้นำจิตวิญญาณของชุมชนและสังคม หล่อหลอมและยกระดับจิตใจของคนในสังคมให้สูงขึ้น บทบาทในฐานะที่เป็นผู้นำในการพัฒนาสังคมและสงเคราะห์ชุมชน เช่นการแนะแนวอาชีพต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน เป็นผู้นำจัดตั้งสหกรณ์หมู่บ้าน กองทุนฌาปนกิจพระภิกษุสามเณร กองทุนการศึกษาพระภิกษุสามเณร กองทุนการศึกษาของเยาวชนในเขตอำเภอชุมแพ และอำเภอภูผาม่าน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูปลัดอาทิตย์ อตฺถเวที (ซองดี)** ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตการปกครองภาค ๒ พบว่า การบริหารปกครองคณะสงฆ์โดย

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้นำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในระบบการปกครองที่เรียกว่า ครองใจครองคนผู้อยู่ ใต้บังคับบัญชา และมีนโยบายการปฏิบัติงานการปกครองคณะสงฆ์ที่มีความโดดเด่นเป็นที่ยอมรับ และน่าเชื่อถือ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ **พระมหาสมเดช ศรีลางัด** ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการปกครอง ของพระพุทธศาสนาและของอริสโตเติล สรุปความได้ว่า หลักการปกครองที่ดีในทรรศนะของ พระพุทธศาสนาเน้นหลักถือธรรมเป็นใหญ่ หมายถึง การตัดสินพิจารณาในทุกๆ เรื่องที่เกี่ยวกับ การปกครองจะต้องคำนึงถึงความถูกต้อง ความดีงาม ความยุติธรรม

ส่วนด้านการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ผลการศึกษาพบว่า ท่านมีความเมตตากรุณาต่อพระผู้อยู่ใต้ปกครองของท่าน พูดจาอ่อนน้อมถ่อมตน ท่านมีความเป็นกันเองและเมตตาต่อพระในปกครองเสมอ พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ซึ่งหลักปกครองของท่านได้ประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ มาเสริมในการปกครองของท่าน พระที่ใกล้ชิดและญาติโยมทั้งหลายก็รู้จักดีในความมีเมตตาของหลวงพ่อพระครูโสภณกิตติสารเป็นอย่างดี สอดคล้องกับ **เนตรชนก โพธารามิก** ได้วิจัยเรื่องวิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อพัฒนาสังคม ผลการวิจัยพบว่า พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นคุณธรรมที่เกื้อหนุนกรรมดีทั้งหลายให้สมบูรณ์ และสร้างสันติสุขสู่สังคมทำให้มนุษย์รู้จักการพัฒนาตนเองให้อยู่ในสัมมาทิฏฐิ เช่นเดียวกับ **พระณัฐพล จิตธมโม (ปราบพินาศ)** ได้วิจัยเรื่องการบริหารงานวัดโดยการ ประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ในหลักกรบริหารงาน ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการศาสนศึกษา ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ด้านการศึกษาสงเคราะห์และด้านการปกครอง พระสงฆ์มีความพึงพอใจในการนำหลักพรหมวิหาร ๔ เข้ามาใช้ในการบริหารงานเป็นอย่างมาก

๕.๒.๓ อภิปรายผลการวิจัยด้านพัฒนาการ การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ผลของการศึกษาพบว่า พัฒนาการปกครองของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) มีการปกครองไปตามพระวินัยและกฎของมหาเถรสมาคม และเสริมการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารเข้ามาด้วยพร้อมกับการให้ทานหรือให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของท่าน โดยหลวงพ่อได้ตั้งกองทุนการศึกษาสำหรับพระภิกษุและสามเณร ตั้งกองทุนฌาปนกิจพระภิกษุและสามเณร มอบทุนการศึกษาให้กับพระภิกษุและสามเณร มอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในเขตอำเภอชุมแพ และอำเภอภูผาม่าน ทำให้เกิดพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทีละเล็กทีละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกับบริบทสังคมและยุคสมัยที่เปลี่ยนไป สอดคล้องกับ **พระครูสันติธรรมาภิรัต (บุญชัย สนฺติกโร)** ได้วิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ ผลการวิจัยพบว่า สภาพการปกครองคณะสงฆ์มีการปกครองโดยใช้พระธรรมวินัยและ

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕และฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ ประกอบกับ กฎ ระเบียบ คำสั่ง มติมหาเถรสมาคมเป็นแบบแผนในการปฏิบัติสืบทอดกันมา มีการแบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจน การปกครองเป็นระบบ ใช้กฎเกณฑ์เดียวกันตามหลักพรหมวิหาร ๔ ยึดมั่นในอัปริหานิยธรรม ๗ ยกเว้นอคติ ๔ เช่นเดียวกับ **พระมหานพพล กนฺตสีโล (สายสินธุ์)** ได้วิจัยเรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๑๕ ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำตามแนวทางพระพุทธศาสนา ผู้นำต้องเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลมีความคิดที่ลุ่มลึก มองทุกอย่างรอบด้านรอบคอบ พร้อมทั้งมีสติปัญญาที่เฉียบแหลมสามารถแก้ไขปัญหาได้ทันท่วงที ไม่ปล่อยให้ปัญหาลุกลามใหญ่โตจนสร้างความเสียหายแก่พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ และคิดที่จะเสียสละความเห็นแก่ตัวเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่าที่ประกอบด้วย พรหมวิหาร ๔ และยอมรับคำแนะนำจากทุกฝ่ายเพื่อพัฒนาสังคมให้สงบสุขต่อไป

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตติสาโร) มีข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลของการศึกษาไปปรับใช้ในเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติควรมีนโยบายการส่งเสริมบทบาททางสังคมของพระสังฆาธิการในทุกระดับชั้น

๒. มหาเถรสมาคมควรให้การสนับสนุนส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมทางสังคมของพระสังฆาธิการและวัด

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป

๑. ควรศึกษาวิจัยการเผยแผ่หลักธรรมทางพุทธศาสนาเถรวาทของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

๒. ควรศึกษาประวัติและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเถรวาท

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหามกุฏราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกและอรรถกถาชุด ๙๑ เล่ม ฉบับครบรอบ ๒๐๐ ปี แปลไทย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือทั่วไป

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

จุฬารัตน์ บุณยากร. *ถ้อยธรรมพระราชดำรัส*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

ไชย ณ พล. *การปกครองของพระพุทธเจ้าระบอบธรรมาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๗.

นนท์ ธรรมสถิตย์. *พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอดิสัน, ๒๕๓๓.

บุญมี แท่นแก้ว. *จริยศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) . กรุงเทพมหานคร : โอเดียน สโตร์, ๒๕๓๙.

ปัญญานันทภิกขุ (ปั่น ปญญานนโท). *หน้าที่ของคน (ฉบับสมบูรณ์)*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๑.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). *บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษา*. (พิมพ์ครั้งที่ ๑). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๖.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). *พระในบ้าน*. กรุงเทพมหานคร : คาธาวรรณการพิมพ์, ๒๕๔๑.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *เมืองไทยจะวิกฤติถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.

พระธรรมวรนายก (โอภาส นิรุตฺติเมธี). *ธรรมปริทัศน์ ๔๖*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *ธรรมนูญชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐..

พระพรหมคุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *นิติศาสตร์แนวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒). กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *ภาวะผู้นำ*. (พิมพ์ครั้งที่ ๙). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐.

พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม. การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรวัฒน์, ๒๕๔๓.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล). *การบริหารวัด*. (พิมพ์ครั้งที่ ๗). นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล). *หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชัยมงคลพริ้นติ้ง, ๒๕๔๔.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : หจก.ศิวพร จำกัด, ๒๕๒๘.

พันตรี ป. หลงสมบูรณ์. *รวบรวมเรียบเรียง พจนานุกรม มคธ – ไทย*. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พิสิฐ เจริญสุข. *ปกิณกธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓.

เพิ่มศักดิ์ เพิ่มพูน. *กฎหมายที่พระสงฆ์ ควรทราบ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มณีรัตน์ โชติวุฑฒากร. *พระบรมราโชวาทด้านศาสนาและคุณธรรม*. ราชบุรี : โรงพิมพ์ศรีอักษร, ๒๕๔๔.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๖.

วรญา ทองอุ่น. มนุษย์สัมพันธ์ในองค์การ. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๔.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *ตำนานปกครองคณะสงฆ์*. (พิมพ์ครั้งที่ ๕). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๕.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. *พระธรรมเทศนาทั่วไป และพระวรธรรมคติ*. กรุงเทพมหานคร : หจก.โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. พระธรรมเทศนาทั่วไป และพระวรธรรมคติ. กรุงเทพมหานคร : หจก.โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, แถลงการณ์เบื้องต้นแห่ง พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. *รวมธรรมะ*. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙.

แสวง อุดมศรี. *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ไสว มาลาทอง. คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง และประชาชนผู้สนใจทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

๒) บทความ

เติมศักดิ์ ทองอินทร์ ผศ.ดร.. “การบริหารกิจการคณะสงฆ์”. *พุทธจักร*. ปีที่ ๔๙ ฉบับที่ ๗ (กรกฎาคม ๒๕๕๘), ๗๐.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตโต). “บทบาทสงฆ์ในสังคมยุคโลกาภิวัฒน์”. *พุทธจักร*. ปีที่ ๔๙ ฉบับที่ ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๔๘), ๑๕.

สุรพล สุยะพรหม, ดร.. “พระสงฆ์กับการศึกษาการเมืองการปกครอง”. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑, (มกราคม - มีนาคม ๒๕๕๙), ๑๒๑.

๓) วิทยานิพนธ์

คนึงนิตย์ และสุบรรณ จันทบุตร. *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะ กรณีวัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี*, กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕.

นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย. *ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๔.

เนตรชนก โพธารามิก. *วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อการพัฒนาสังคม*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พรหม วุฒิวิวัฒน์ชัย. *หลักพรหมวิหาร ๔ กับหลักการปฏิบัติหน้าที่ตามอุดมคติตำรวจ : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการตำรวจประจำสถานีตำรวจนครบาลดุสิต*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาศาสนาเปรียบเทียบ, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
หนังสือขออนุเคราะห์เก็บข้อมูลภาคสนาม

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีล้านช้าง อ.เมือง จ.เลย 42000
โทร. 0-4283-0434

ที่ อว ๗๙๑๘/ ๐๒๐

๑๗ มกราคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์รวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วยพระนุชา เตชปญฺโญ/วรรณพงษ์ นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) โดยมี พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

เพื่อให้การดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง จึงขอความอนุเคราะห์ให้พระนุชา เตชปญฺโญ/วรรณพงษ์ เข้าสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยดังกล่าว รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาและขอขอบคุณมาในครั้งนี้

ขอแสดงความนับถือ

(พระมหาวิเชียร ธมฺมวชิโร,ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

บัณฑิตวิทยาลัย
โทร. ๐๔๒ ๘๑๔๖๑๖
พระนุชา เตชปญฺโญ/วรรณพงษ์ ผู้วิจัย
โทร ๐๘๖ ๙๔๖๖๖๔๖

ภาคผนวก ข
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักงานวิจัยเรื่องการปกครองคณะสงฆ์ตาม หลักพรหมวิหาร ๔ ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

ลำดับที่	ชื่อ/ฉายา/สกุล	ตำแหน่ง
๑	พระเทพพุทธิมุนี	เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นขอนแก่น (ธ)
๒	พระครูธรรมสารพินิจ	เจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น (ธ)
๓	พระครูกิตติมงคลคุณ	เจ้าคณะอำเภอสีชมพู (ธ)
๔	พระครูสุวัฒนปัญญาคุณ	เจ้าคณะอำเภอบ้านไผ่ (ธ)
๕	พระครูกิตติวัฒนวิสุทธิ์	เจ้าคณะตำบลชุมแพ (ธ)
๖	พระครูถาวรธรรมธาดา	เจ้าคณะตำบลขัวเรียง (ธ)
๗	พระอธิการสมบูรณ์ สุวุฑโฒ	เจ้าคณะตำบลนาหนองทุ่ม (ธ)
๘	พระครูปิยธรรมมานุศาสร์	เจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์
๙	พระครูสุเมธรรมานันท์	เจ้าอาวาสวัดโนนคูณ
๑๐	พระครูวิภัชธรรมสาร	วัดป่าโนนอุดม
๑๑	พระครูโกศลธรรมสาร	เจ้าอาวาสวัดหนองศาลา
๑๒	พระประยูร ธนฺทสาโร	วัดป่าซำผักหนาม
๑๓	พระครูสังฆรักษ์สุรชัย ธีรวโร	วัดประสิทธิไพศาล
๑๔	พระยุทธพงษ์ ปรกฺกโม	วัดป่าห้วยเตย
๑๕	พระสานิด อภิวณฺโณ	วัดป่าร่องน้ำจั่น
๑๖	พระแสงสุริยา สนฺตกาโย	วัดปุญญตาภาวนาวาส
๑๗	พระประนอม กตปญฺโญ	วัดป่าแสงธรรมวนาราม
๑๘	นางถนอมศิลป์ เพชรสิงห์	ผู้นำท้องถิ่น
๑๙	นายสาคร ศรีชัย	ผู้นำท้องถิ่น
๒๐	นางภัทราภรณ์ จิตรไมตรี	ผู้นำท้องถิ่น
๒๑	นางสาวอารีวรรณ สอนตา	ปราชญ์ทางพุทธศาสนา
๒๒	นายปธาการ กุลดิลก	นักวิชาการทางศาสนา

ภาคผนวก ค
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรร กิตฺติสาโร)
ตามหลักพรหมวิหาร ๔

ส่วนที่ ๑ : ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ.....

อายุ.....

วัน/เวลาที่สัมภาษณ์.....

ส่วนที่ ๒ : นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

การปกครองคณะสงฆ์ หมายถึง การคุ้มครอง การดูแล และการบริหารกิจการ งานองค์กร ๖ คือ ๑) การปกครอง ๒) การศาสนศึกษา ๓) การเผยแผ่ ๔) การศึกษาสงเคราะห์ ๕) การสาธารณูปการ และ ๖) การสาธารณสงเคราะห์ ของคณะสงฆ์ตามอำนาจหน้าที่เจ้าคณะภาคในงานการปกครองคณะสงฆ์

พรหมวิหาร ๔ หมายถึง หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งรวบรวมไว้ใน พระไตรปิฎกที่พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรร กิตฺติสาโร) นำมาใช้ประยุกต์ในการปกครองคณะสงฆ์ คือ คุณธรรมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือ ผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ ซึ่งผู้นำองค์การควรจะมีธรรมเป็นหลักประจำใจกำกับพฤติกรรมคนในองค์การในสังคม ให้เป็นไปโดยชอบ ธรรมถูกต้องทำนองคลองธรรม ผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาควรยึดธรรมเป็นหลักปฏิบัติเพื่อ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำกับผู้ตามเชิงการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งเป็นการนำหลักพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานนั้นจะมีดังนี้ คือ

๑. เมตตา คือ พฤติกรรมมีความหวังดีต่อผู้ใต้การปกครองหรือบุคลากรใน องค์การเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจแผ่ไมตรีจิต สนิทสนมกับผู้น้อย หวังความดีงามแก่เขา ปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุข

๒. กรุณา คือ พฤติกรรมหวังดีเมื่อเห็นผู้ใต้การปกครองหรือบุคลากรในองค์การมีความทุกข์ร้อน ตกทุกข์ได้ยาก ก็รู้สึกสงสาร หวั่นใจไปตาม เมื่อเห็นเขามีความทุกข์

๓. มุทิตา คือ ความชื่นบานในเวลาที่ผู้ใต้การปกครองหรือบุคลากรในองค์การ ได้รับความดีประสบหน้าที่การทำงาน และเมื่อเขามีความเจริญด้วยความรู้ความสามารถเจริญด้วย ลาภ ยศ และชื่อเสียง พลอยชื่นชมยินดีตามด้วยคุณธรรม

๔. อุเบกขาคือ มีการวางตนเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณา เห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตใจเรียบตรงเที่ยงดุจตราชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยความรักและชัง ไม่ซ้ำเติมเมื่อ ผู้อื่นประสบความทุกข์ มีความวางเฉย ไม่เสียใจ ไม่ดีใจ เมื่อสถานการณ์ไม่เอื้อที่จะแสดง พฤติกรรมตามคุณธรรมความมีเมตตา กรุณา และมุทิตา เมื่อมีผู้ประพฤติดีก็ต้องชมยกย่องสรรเสริญคุณงามความดีของเขา แต่เมื่อมีผู้ประพฤติไม่ดีก็ต้องถูกตำหนิ ลงโทษตามกรณีของ ความผิด ไม่ตัดสินเอนเอียงเพราะอำนาจอคติที่ผิด ๆ

คณะสงฆ์ หมายถึง คณะสงฆ์ในเขตอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน (ธรรมยุต)

พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) หมายถึง พระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่ง เจ้าคณะอำเภอชุมแพ - ภูผาม่าน (ธรรมยุต) จังหวัดขอนแก่น

ส่วนที่ ๓ : ข้อคำถามแบบสัมภาษณ์

วัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง : เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน

๑. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับคณะสงฆ์ไทยอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

๒.ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในอดีตเป็นอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

๓. การปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันเป็นอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

วัตถุประสงค์ข้อที่สอง : เพื่อศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

๑. การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เป็นอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒. ท่านมีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓. การเอาใจใส่ในการปกครองของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เป็นอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

วัตถุประสงค์ข้อที่สาม : เพื่อศึกษาการพัฒนาการ การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)

๑. ท่านมองว่าการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร(เสกสรรค์ กิตติสาโร) ตั้งแต่ดำรงตำแหน่งจนถึงปัจจุบันมีพัฒนาการอย่างไร?

.....
.....
.....
.....
.....

๒. ท่านมีความคาดหวังอย่างไรต่อการปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) ในอนาคต ?

.....
.....
.....
.....
.....

๓. ท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรต่อพัฒนาการ การปกครองคณะสงฆ์ของพระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร) เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทของสังคม ?

.....
.....
.....
.....
.....

ขอขอบคุณ/เจริญพรขอบคุณทุกท่านที่อนุเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย

พระนุชา เตชปญฺโญ (วรรณพงษ์)
นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสน์ศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง
(ผู้สัมภาษณ์)

ภาคผนวก ง
ภาพประกอบการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม

สัมภาษณ์ภาคสนาม (เจ้าคณะจังหวัด)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (พระสังฆาธิการ)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (พระสังฆาธิการเจ้าคณะตำบล)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (พระสังฆาธิการ)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (พระสังฆาธิการ)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (พระสังฆาธิการเจ้าอาวาส)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (พระสังฆาธิการเจ้าคณะตำบล)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (พระสังฆาธิการเจ้าคณะตำบล)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (ปราชญ์ทางพุทธศาสนา)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (นักวิชาการทางพุทธศาสนา)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (ผู้นำชุมชน)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (ผู้นำชุมชน)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (พระสังฆาธิการเจ้าคณะอำเภอ)

สัมภาษณ์ ภาคสนาม (พระสังฆาธิการเจ้าคณะอำเภอ)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล (ฉายา) : พระนุชา เตชปญฺโญ (วรรณพงษ์)

บรรพชาอุปสมบท : วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๖๐ วัดประสิทธิ์ไพศาล

การศึกษา

: น.ธ.เอก สำนักเรียนวัดสามัคคีชัย อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๓๗ : สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย กศน. จังหวัดชัยภูมิ

พ.ศ. ๒๕๓๙ : สำเร็จการศึกษา ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ๒๕๓๙

พ.ศ. ๒๕๔๓ : สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี (ศน.บ)
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

งานวิจัย : การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของ
พระครูโสภณกิตติสาร (เสกสรรค์ กิตฺติสาโร)